

Getrouw en naauwkeurig

VERHAAL

Van 't schrikkelyk Treurspel onlangs uytgevoert tot

THORN, in Pools Pruyssen,

door het overleg en aansloeken der

JESUITEN,

Met byvoeging van de edelmoedige, regtmatige en tydige tusschen-
komste van haare Brittannische en Pruyfische Majesteyten,
en andere Protestantsche Mogentheden in die zake.

Benevens een ernstige opwekking aan alle Protestanten, om zig te vereenigen
en te stellen tegens hunlieder algemeenen Vyand.

*Uit het Engels vertaalt, en met eenige aanmerkingen; als mede een Brief
van een Heer, die oog-getuygen is geweest van de bloedige
Executie tot Thorn, verrykt.*

Waar agter is gevoegt het Tractaat van Vrede, den 3 May 1660. tusschen
den Koning en de Republicq van Polen ter eenre, en de Koning en
't Ryk van Sweeden, ter andere zyde, tot Oliva geslooten.

*Versiert met verscheide Kunstplaatn waar 's leyen afbeeldende het Jesuities, of
schrikkelyk Treurspel, den 7. December 1724. tot Thorn verstoont. En een
met Land kaartje, soo van het Pools Pruyssen als d'omleggende Grenzen.*

Te **AMSTERDAM**,

By **JOHANNES DE RUYTER**, Boekverkooper op de Agter-
burgwal, naast het hoekhuys van de Stiltteeg, aan de Oost-zyde.

M. DCCXXV.

VERHAAL

van de

Landvoet

in de

Landvoet

in de

Landvoet

in de

Landvoet

Landvoet

in de

Landvoet

Getrouw en naauwkeurig

V E R H A A L

Van 't schrikkelyk Treurspel onlangs tot

T H O R N

Vertoont.

HET Treurspel, onlangs tot 1 *Thorn*, in 't Koninglyke
2 *Pruyssen* uytgevoert, door het 3 *overleg en aanhuyfen*
der

1 *Thorn*. een groote, schoone en sterke stad, niet van het Koninkryk Polen, als voor soo verre zy zig, om haare treffelyke Privilegien te verdedigen en bewaaren, onder de bescherming der Polen in den jaare 1454, heeft begeeven. sie pag. 3.

2 *Pruyssen*. In 't Latyn *Prussia* of *Borussia* is geleegeen aan de Zuidzyde van de Oostzee, daar de rivier de *Weizel* in de zelve stroomt, en istweederlei: het Opper *Pruyssen*, 't welk rontom de *Weizel* geleegeen is, en onder Poolen behoort, bestaande uit vier landschappen. 1. het *MARIENBURG* GEBIED; waar in *Marienburg*, *Elbing*, *Stum*, en *Frawenburg*. Het 2. HET *CULMSCH* GEBIED daar in *Graudentz*, *Culm*, *Thorn*, *Culmsee*, *Strasburg*, by de Poolen *Brodnitz*. Ten 3. *WERMELAND*, waar in *Heilsberg*, *Braunsberg*, *Warstad*, *Wartenburgh*. Ten 4. *KLEIN POMEREN*, begrypende *Dantzic*, *Weixelmunde*, *Oliva*, *Bromberg*, *Mewe*, *Dirschau*, *Pauiske* &c. van het lager *Pruyssen* sie pag. 3.

3 *Overleg en aanhuyfen*. Soo begonnen al in den Jaare 1591. tot Krakauw eenige Studenten, van de Jesuiten off Loyolisten opgehist, ook een zamenrotting te maaken, het huys daar de Protestanten op Hemelvaards dag, hun Godsdienst in oeffenden te besetten, en dat op den derden dag te verbranden: gelyk zy ook in de Jaare 1606. tot *Posen* in *Polen*, en daar na op andere plaatsen, de Kerken der Euangelische verbrandt hebben; waarom de Poolischen Adelen byeenkomst tot *Lublin* voor de vryheid der Godsdienst hield, 't welk zy het *Raccochiese* noemden, waar na zy ook de naam van *Raccochianen* kreegen; verfoekende in de Jaare 1607. van den Koning. 1. *Dat de Geestelyke in regten gelagvaart zonden hebben te verschynen*. 2. *Dat de Jesuiten, uyt het ryk zouden werden gebannen*. 3. *Dat de Vryheid der Godsdienst mogt werden bevestigd*. Dog de Koning floeg zulks niet alleen af, maar versamelde eenig Volk, viel onverwagt op hun aan,

der navolgers van 1 *Loyale*, is een geval zo ongemeen in zyn *2 aart*, dat het mogelyk wel konde vergeselschap weezen met de gevaarlykste en bedroeffte gevolgen voor de geheele Reformatie, welke luyd roept tot alle Protestanten, ten einde zy, ter zyde stellende haar befondere beufel-verschillen, zig van herten met malkander zouden vereenigen, en zig selfs kanten tegens een vyand, die niets anders beoogt dan de uytterste vernietiging van het Protestantendom. Met een betragting, om by te brengen wat in haar vermoogen is, tot voortsetting

en versloeg 'er eenige; 't Is waar deze *Raccoschiese* Adel herstelde zig, maar het tot een gevegt koomende met de Koningse, wierden zy, nu staande om d'overwinning te behaalen, van eenige hunner met goud omgekofte verlaaten, en dus kreegen zy de nederlaag: Sie daar hoe net *Loyola* in zyn beide hoedanigheeden, als Soldaat, en kerkelyk Perfoon word verbeeld; als hun Kerk-redenen niet voldoende zyn vervullen zy 't geen ontbreekt met vuur en staal. Soo werd de vrugt uyt de Boom gekent, *Loyola* is de Boom, zyne leerlingen de takken, en beider werken de vrugten.

1 *Loyola* te weeten, Ignatius de Loyola een Spanjaart uyt Biscayen; dese diende eerst eenige Jaaren voor Soldaat, dog buyten staat geraekt van 't Leger te te volgen, regte hy een nieuwe Secte op, en twaalf Discipulen verkreegen hebbende, noemde hy die *het geselschap van Jesus*; gelyk of zyne leerlingen de waare Apostelen, en hy de Heere Jesus zelve was; want ieder der Apostelen, kan met nadruk alleen een uyt het geselschap van Jesus, (*e Societate Jesu*) gezegt worden te zyn, geen ander; ten ware hy zig by Judas willende vergelyke, als mede uit het geselschap van de Heere Jesus, en zyne leerlingen hun meester gelyk, en dat zy soo te zaamen by gelykenis een Perfoon verbeeldende uyt het geselschap van de Heere Jesu konde gerekent werden, uit overeenkomst; anders zyn, alle regtschaape Christenen, als uit het geselschap van de Heere Jesus; want zy zyn alle eene Kudde, en Hy een Herder, als Christus zegt Joan. c. 10. vs. 16. en daarom komt niemant sodanige naam by uytmentheid toe. Of nu deze bloed en goedgierige Loyoliften beeter den Heere Jesus, of den geld en wraakgierige Judas gelyken, kan uyt de vergelyking van elks daaden ligtelyk geoordeelt werden, sie d'aanteek: en dit verhaal doorgaans.

2 *Aart.* niet in opzigt den Loyoliften, maar in opzigt van de tyd, waar in het is geschiedt, namelyk als geheel Europa door bloedige Oorlogen afgemat naauwlyks in rust was, wiften weinige van hen, niet tegenstaande vier koningen, als van Groot Britannien, Denemarken, Sweden en Pruisfen daar tusfchen kwaamen, om het onfchuldig bloed-vergieten te verhinderen, dat agt dagen eerder te doen geschieden als 't bestemt was. Sie daar een staatje van Judas, de Joodsche raad beraadslaagde, hoe zy Jesum met listigheid vangen, en dooden zouden, dog zy zeide niet in het Feest &c. maar Judas wiften den Heere te verraaaden, en dus die doodslag mede te vervroegen, soo dat het egter op het Feest geschiede. Math. cap. 26. en 27.

Pol. 8. 11. 4463
K. 47/79
Akc. 57. D. 3477

setting van soo een gewenschte vereeniging; en met een te toonen de gerechtigheit en bequame tyd van de Edelmoe- dige tusfenkomst van haare Brittanische, Pruyfische, Sweed- sche, en Deensche Majesteyten. By welke gelegentheid ik het billik hebbe gedagt aan myne 1 *Landslieden* een kort verhaal van dese saak te geven, met verscheyde naauwkeurige en geloof- waardige Stukken, hier toe behoorende.

Thorn is een van de voornaamste Steeden van het Koning- lyk Pruyssen, gelegen aan de Rivier de Weyffel, tusfen Culm en Vladislan, omtrent ses of seven mylen van malkanderen gelee- gen, zy is voor desen een van de Hanse steden, en een vrye Koop- stad, gelyk Dantzig en Elbing, geweest, geregeerd by haar eygen Magistraten, tot aan het begin van de sestiende Eeuw, als wan- neer de Ridders van de Duytze Order, Pruyssen overweldigt, en na een stryd van over de vyftig Jaren zig selve meesters ge- maakt hebben van het heele Land. Moedig zynde in hare o- verwinningen, ondernamen zy een oorlog tegen de Vorsten van Lithuanien en de Koningen van Poolen, maar gelyk als deselve niet konde gevoert werden sonder onderdrukking van haare onderdanen, soo hebben zig de voornaamste steeden in Pruyf- sen, en in 't besonder Dantzig, Elbing en Thorn, in den Jare 1454. tsamen met den Adel van het Land verbonden, haare respectieve Regten en vryheden te verdeedigen, over het welke voor Rebellen verklaart zynde, vonden zy zig genoodzaakt hen onder de bescherming van de Kroon Poolen te begeven. Na verscheydene troubelen tusfen de Poolse Koningen en de Duytze Ridders, hebben de laatste het *Opper Pruyssen*, anders genaamt het Koninglyke *Pruyssen* aan den Koning Casimir onderworpen, dog deden hem hulde voor het 2 *lager of Hertogly- ke Pruyssen*, van het welke zy Meesters bleven. Albert van Bran-

1 *Landslieden*. Engelsche.

2 *Het lager of Hertogl. Pruyssen* is het geene verder heen aan de Rivier *Pregel* leit, en bestaet uyt drie Kreitsen. 1. 't *SAMLANDER KREITS*. 2. *NATARGENES KREITS*, 3. *HOKKERLANDER KREITS*, in elk van welke mede verscheidene Ste- den leggen, en was wel eer een Hertogdom, dog is, in de Jaare 1701. met d'aan- vang der nieuwe eeuw, in een Koninkryk verandert.

Brandenburg, Grootmeester van de Duytse Order, hebbende in de vyftiende Eeuw de Reformatie omhelsd, is Hertog van het lager Pruyssen gemaakt door den Koning van Poolen, den welken hy Ao. 1526. daar voor huldigde: zyn soon sonder Erfgenaam stervende verviel het Hertooglyke Pruyssen aan de Keurvorsten van Brandenburg; de welke het selve nu in volkomene souveryniteyt besitten, uyt kragt van een Tractaat tot Velan geslooten in het jaar 1657. de regten en vryheeden van de Steeden, Dantzig, Elbing en Thorn zyn op hen bevestigt, niet alleen by opene brieven van de Poolse Koningen, maar ook by verscheydene Tractaten tusschen die Kroon, en andere Potentaten, en in 't besonder by het Tractaat in Mey 1660. tusschen Sweeden en Poolen, door bemiddeling van Vrankryk, in het Klooster van *1 Oliva*, by Dantzig geslooten; in 't welke beyde de Keyser en de Keurvorst van Brandenburg begrepen waren, en deelgenooten daar van wierden; by dit *2 Tractaat* heeft de Republyk Poolen afgestaan den eygendom op Lyfland, mits dat de plaatzen aan weerzyde genomen zouden weder gegeven werden, met een besondere bepaling ten behoeve van de vrysteden in 't Pools Pruyssen, in 't welk Thorn was, ingeslooten, als volgt.

Art. 2. Parag. 3. „de Steden van *3 Pools Pruyssen*, welke gedurende desen oorlog in de magt geweest zyn van de Keyser en den Koning van Zweeden, zullen alle haare Regten, vryheeden en Privilegien, in Kerk en Burgerlyke zaaken (zo als zy het voor desen oorlog genooten hebben) behouden, in bewaring der vrye oeffening van de Catholyke en Protestantze Religie; en zyn Poolse Majesteyt zal in het toekomende de zelve goedheyt voor hun hebben, dewelke hy certyds voor hun gehad heeft, en beschermen met de selfde zorge de grenzen

1 Oliva een Klooster, een myl van *Dantzig* na het Westen, al waar in den Jaare 1666. de vermaarde *Oliva'sche* vrede tusschen de *Polen* en *Sweeden* geslooten is.

2 Tractaat Sie Artic. 4

3 Pools Pruyssen, waar onder *Thorn* is begreepen, sie hier voor onse aantekenen: pag. 1. No. 2.

„ zen van deze Steden, haar Magistraten, gemeentens, Burgers,
„ inwoonders en onderdaanen; Hy zal insgelyks hen magt ge-
„ ven te repareren en te herbouwen, zo wel de publyke als pri-
„ vate gebouwen door den Oorlog geruineert zynde, en aan-
„ gaande zulke gebouwen die tot beschermings besten gedemo-
„ lieert zyn, die zal men niet verpligt wezen weder op te bou-
„ wen &c. De Olivase vrede was verseekert en bevestigd by ver-
„ schyde andere Tractaten geslooten tusschen Sweeden, en andere Po-
„ tentaten, en voor eenige van de selve is de Kroon van Groot Bri-
„ tanien Guarandeur, so dat het gemelde tractaat van Oliva mag
aangesien worden, als het ware Bolwerk van de Regten en vry-
heeden van de Protestanten in Poolen.

De Stad van Thorn heeft onder andere dierbaare Privilegien, ook die, van haar eygen Magistraten te verkiesen; en het mees-
tendeel van hare inwoonders zyn van de Lutherse Religie, haa-
re voornaamste Gouverneurs en Officiers zyn door dat middel
ook daar toe gebragt, en de beste Kerken en Schoolen zyn
tot haar gebruyk gegeven, dit was een groot oog-seeer voor de
Papisten, gelyk zulks aan den staat der Rooms-Catholyke Reli-
gie gebleeken is, die voor eenige Jaaren door Sr. Richard Steele
wierd in 't licht gebragt, waar in de Auteur, genaamt (Signior
Urbano Cerri) die het ten dienste van Paus Innocent den XI ge-
schreven heeft, zegt (p. 61.) „ 't waar te wenschen dat eenige
„ Missionarissen tot Dantzic en in geheel Pruysen geplaatst
„ wierden, uyt oorfaake dat de Kettery in die Provintie meer de
„ overhand heeft, dan in eenig gedeelte van Poolen. Het hof van
Romen wilde dit gewigtige berigt niet versuymen; want op de
aanmoediging der Jesuiten door Koning Augustus aan hen ge-
geven, wilde men hier by de opregtigheyt van desen, tot de
Roomse Religie bekeerden Vorst, beproeven, sy vonden midde-
len om in Thorn 1 *een School te plaatzen*, voor de onderwyfin-
ge

1 *School te plaatzen*, Voorsigtiger was de Cardinaal Polus in den Jaare 1555.
want als de Lojolisten hem versogten om in Engeland te mogen overkomen, on-
der belotten van door hunne op te regtene Scholen, alle de Kerkelyke goede-
ren weder aan den Kerk te zullen brengen, sloeg hy hem zulks plat af. *Burnet*
Reform. van Engel. 2 Bock.

ge der jeugd, en van die tyd (agtervolgens de geftradige gebruyken van haar order) waakten zy op alle gelegentheeden, om haare magt en poffeffie uyt te breyden, en de *verfchillende* (zoo als zy de Protestanten in Poolen noemen) van hare vryheeden, welvaart, en levens te beroven. Van het welke zy onlangs aan de waereld een zeer uytneemend Exempel hebben gegeven: want ter oorfaake van een tumult, 't zy by geval, of ('t welk waarfchynlyker is) door *1 haar eygen bedryf*, en aanhang tot Thorn verwekt, gebruykten zy al haare konften om 't geen tot haar voordeel genoeg konde dienen, op de ongeoorloftfte en onbillikfte wyze, het alleronregtveerdigfte en wreedfte vonnis, te bekoomen dat oyt van een Affefforial en opperfte vyerfchaar tot Warfchau, uytgefproken is, waar door de voornaamfte van de Magiftraten der Stad Thorn, en eenige van defzelfs Protestantize inwoonderen, ter dood zyn veroordeelt, en haare goederen verbeurt verklaart.

De liftige Jefuiten waren niet ongevoelig, d'eene wat oordeel zedige

1 Eigen bedryff, Gelyk ook eenige Priesters, (volgens 't uittrefsel van een brief gefchreeven door de Ridder Henry Nevill Ambaffad. des Koning van Engeland in Vrankryk aan den heer Cecill Secretaris van Staat tot Londen, in 't exact verhaal van Mr. Bion) des nagts voorzekere Sacramentsdag... tot Limoge (een plaats in Guienne) hymelyk in de Kerk gingen, daar eenige Beelden verbreekende, en de gewyden Hofte, die zy uyt de Ceborie (brood-kas) genomen hadden tegens de grond wierpen voorts stillerjes weggingen, maar als des 's morgens het volk in de Kerk kwam, en al dien hertfeer zaghe en een groot misbaar maakte, ja een gefchreeuw, dat zelf d'andere houte heiligen in de Kerk, had het mogelyk geweest, zoude hebben doen ontwaaken, kwaamen deze Priesters toefchieten, zeggende dat dit verdoemde stuk niet anders als door de Hugenooten, die als toen in groote getaale tot Limoge woonden, konde gefchied zyn: op dit Catholyk Sermoen vatte het volk als uytgelaaten de wapenen op om alle de Protestanten te vermoorden, wanneer Mr. de *Salignac* Gouverneur der plaatse daar tuffchen kwam om te weeten wat hier te doen was; men vertoonde hem d'ontheiliging, men zeide dat de Belhamers daar van de Protestanten waaren, ja men had d'onbefchaamtheit van eenige daar van te noemen, en onder alle een der voornaamfte, maar dewyl deze juyst de geheele nagt in een gefelfchap had doorgebragt, daar Mr. *Salignac* zelfs mede was geweest, begon de Gouverneur agterdogt te krygen of hier geen guytery mogt fchuylen, dies deed hy de befchuldigers by de kop vatten, die met de Pynbank gedrygt, beleeden dat zy Priesters dit foo hadden beleid om gelegentheid te hebben van de Protestanten aldaar op eenmaal om te brengen. Dat waaren eerst konstige leugens en lafteringen, als het *Catholyk verhaal* pag. 8 en 9 zegt.

van 't
 needige en o
 dere wat reg
 dele afgryp
 den zy, om
 verhaal bek
 baal van he
 liginge der
 2 overhoop
 volgens Ker

1 Catholyk o
 iteegen heeft
 een van de Ro
 d'uygen Kalk
 een vertlag van
 daar doot uyt
 woord in de
 geen onzydi
 fchrikkelijk T
 onder waare
 uytduftele

2 Overhoop
 Baals en hieu
 sf, dog als de
 Gideon zoud
 Joas, zult ey
 ruijfe voor hen
 desweegen ni
 Loyoliten ov
 gebaaren.

3 Beelden.
 leen, dat d
 uyt het huy
 de bevoegen
 meer quada
 plaats maar
 jaagen, koel
 hadden ver
 Goden was.
 drukkelijk va
 flenen afgeke
 andermaal gew
 walt, wottele

zeedige en onzydige Papisten hier zoude over vellen, nog d'andere wat regtmatige wraak de Protestantse Moogentheden over dese afgryfslyke Regtsplegingen nemen mogten, en daarom hadden zy, om het zelve te verydelen, de beleeftheyt, dit volgende verhaal bekent te maken. Een waar en getrouw 1 *Catholyk verhaal* van het schrikkelyk Tumult, en de feer Barbarise ontheyliginge der Capellen en geheyligde bid-plaatzen, mitsgaders de 2 *overhoopwerping van de Autaaren*, het ter nederhaalen en vervolgens Kerk-schendig verbranden der 3 *Beelden* van onsen Salig-maker

1 *Catholyk verhaal*. Dat is, Soo dat woord Katholyk nu zyn beteekenis gekreegen heeft, een Roomsche of Paaps verhaal: ofte een verhaal opgesteld door een van de Roomsche Religie; want anders beteekent dit woord *Κατολικον* of *Διύνημα Κατολικόν* een algemeen verhaal, *narratio generalis vel Universalis*, dat is een verslag van al het geene in eene zaak of geschiedenis is voorgevallen, sonder daar door uyt te drukken van wat gesintheit de Schryver was, hoewel men het woord in de laatste beteekenis opneemende in 't vervolg wel sien zoude, dat het geen onzydig, maar wel een partydig Schryver geweest is, noemende een *schrikkelyk* Tumult, een zamen-loop van eenige menschen, daar zy zelf mede onder waaren, sonder dat 'er imant dood-bleef, behalven d'andere aanhitzende uytdrukfelen meer.

2 *Overhoopwerping van de Autaaren*, Soo deed Gideon, hy brak den Altaar Baals en hieuw het Bosch dat daar by was, en voor een Tempel verstrekte, af, dog als de mannen der Stad *Ophra* eischten, dat Joas, die zyn Vader was, Gideon zoude overgeven, om hem over deze misdaad te dooden, zeide Joas, *zult gy voor Baal twisten? zult gy hem verlossen?* indien hy een *God is*, hy *twiste voor hem zelve* 't Geen ook soo van hen wierd opgenoomen, en Gideon desweegen niets gedaan. 't Boek der Rigteren Cap. 6. vs. 25-32. Dan deze Loyolisten overtreffen die afvallige Joden in hun van Godverbodene Kerk gebaaren.

3 *Beelden*. In 't verhaal van de Raad werd hier niets van gewaagt, als alleen, dat de verwoede Loyolisten, sodanig met steenen wierpen, en zelf uyt het huys van hun Collegie vuur gaven, dat de Gemeente, die niet wilde bevogten zyn van die nu al buyten staat waaren, eerst in opsigt van meer quaads te kunnen doen, en ten andere ook van te lyden; also zy haar plaats maar hadden te sluyte, in 't gemelde huys kwaamen om hun te verjaagen, koelende mogelyk hun moed aan de gelykenisse, als of die dit quaad hadden veroorzaakt, daar het eigentlyk alleen om, of ter liefde van die houte Goden was. Een zaak alleen afkomstig van de blinde Heidenen, en uyt-drukkelyk van God verboden, daar na ook op de zelve grond van de Christenen afgekeurt, en als die Afgodery weder in de Kerk brak, die een en andermaal geweest, tot dat het quaad, 't geen altyd weeliger als het goede wast, wortelen schoot en zyne takken wyt en zyt uytspryde. 't Is een over oude

maker, de allerfalgifte Maagd, en andere Heyligen, opentlyk op de straat gefchied, vergefelschap met oneyndige lafteringen en bespottinge, en eyndelyk van het plunderen van het geheele Collegie der Jefuiten tot Thoorn, gepleegt door de Kettters van deselve stad op den 27. July 1724. N. S.

Op dat de 1 Kettters (volgens hare gewoonte) met bedekte en kon-
oude gewoonte, dat de menschen den onzichtbare God zichtbaarlyk willen afbeelden en eeren; soo leeft men al dat Laban zyne Beelden-Goden genaamt heeft. Genel. cap. 31. vl. 30. de Joden, als Mozes vertoefden van den bergh Sinai te komen, regten een goude Kalf op, en riepen nog wel uyt, *Dit zyn uwe Goden, o Israëli, die u uyt Egypten hebben wygevoert.* Exod. cap. 32. vl. 2. Soo hadden de Heidenen ook haare stomme Afgoden by meenigte, gelyk de Roomsche Kerk tot hunne onuitwisbaare schande mede heeft; hadden d'oude Heidenen hunne Venus en Cupido, de nieuwe hebben hunne Maria en Christus, soo maaktense wel eer van Jupiter Barnabas, en van Mercurius Paulus en dergelyke, Handel. cap. 14. Dog waaren Barnabás en Paulus hier mede vereert? Geensints ten hoogften onteert; soo dat zy hunne kleederen scheurden, roepende, mannen, waarom doet gy deze dingen, wy zyn menschen van gelyke bewegingen als gyliden; gelyk ook het zelve God voortyds scherpelyk verboden had, zeggende, *Vervloekt zy de man, die een gesmeede of gegoten Beeld, een grouwel des Heeren, een werk van Werkmeesters handen, zal maken en setten 't in 't verborgen enz.* Deutern. c. 27. vl. 15. Hierom hebben ook d'Oud Vaders omtrent het Jaar 300. ten tyde van Constantinus de Grootte de zelve afgekeurt; want in 't 36. cap. des Concil. Eiberii in Spanjen geslooten staat aldus; *Dat men geen Beelden in de Kerken zoude hebben, nog ook eenigsins Schilderen ofte afmaalen 't geene dat men aanbid.* Waar mede het 12. Concilie van Toledo; de twee Concilien van Constantinopolen onder Constantinus de 5. en de 6. omtrent de Jaare 730, en een ander gehouden in Vrankryk onder Carolus Magnus over eenstemt; gelyk dan ook de zelve Keisers, als mede Leo Isaurus bevoelen hebben; *Dat men geen Beelden tot den dienst Gods zoude opregten, nog aanbidden, doende ook met 'er daad alle Beelden uyt de Kerken werpen en vernielen; dus deed Epiphanius mede de Beelden, soo van de Heere Christus als der Heiligen uyt de Kerken, en verbrak de zelve, verbiedende uytdukkelyk, Dat men sodanige grouwel dog niet begaan zoude. in Epist. ad Joann. Episcop. Hierosol.* Siet nu of de hedendaagse Roomsche Kerk met de Heidensche of d'oude Christen Kerk over eenstemt, en oordeelt hier uyt, of sodanige blinde drift, regel-regt tegen Gods-woord, en van soo schrikkelyke gevolgen, te verfoeijen of te pryzen is: anders zal Paulus het vonnisse vellen zeggende, als eertyds van de Heidenen, (want deze doen de zelve dingen,) *dat zy haar wygeviende voor wyzen zyn dwaas geworden, en hebben de Heerlykheid des onverderffelyken Gods verandert in de gelykenisse des Beelds van een verderffelyk mensch &c.* Rom. cap. 1. vl. 22, 23.

(Kettters) Protestanten, of Euangelische moeft hy seggen, dat is de zulke, die 't Woord Gods, ofte wel het Oude en Nieuwe Verbond, die twee getuygen van

1 *konstige leugens* en lasteringen haar onvroome Buitenspoorig-
heyt, niet komen te verschoonen, zoo sullen wy den leeser hiet
een kort, dog getrouw verhaal van het gepasseerde meedeelen:
maar voor eerst en vooral zal het noodzaakelyk zyn, een gegron-
de voorfigtigheyt te leggen, die bestendig zal wesen om alle
berigten, so de Ketters over die zaak mogten uitgeven, kragt-
loos en van geender waarde te maken, van wie het ook zyn mag.
Dese voorfigtigheyt is gevestigd op de beginselen van haar Re-
ligie: waar by 't sal blyken, dat selfs in wereldlyke saaken, 2 *oneyn-
dig meer geloof* aan de gevallen of schriften van een Catholyk, als
aan de dissenten *verschillende* gegeven mag werden; dewyl de Rooms
Cath-

van zyn wille en genaade, dagelyks hooren, en klein en groot daar toe mede
noodigen; en geprotesteert hebben regens die dat wilde beletten, gelyk als
over 't beslyt den 15 April 1529. tot Spiersgehouden, waar by verordent wierd,
dat daar het Decreet van Worms was afgekondigt, niemant Lutherisch zoude
mogen werden, dat is, Gods Woord naauwkeurigyk zoude mogen onderfoe-
ken en opentlyk, als Dr Luther hadde gedaan, belyden.

1 *Konstige leugens*. Niets is 'er onredelyker als imant van een misdada als be-
weesen te beschuldigen, daar nog geen de minste blyk van is, want dat is lasteren,
't geen de Gereform. Kerk verfoeit, leerende dat men niemant zyn woorden
mag verkeeren, geen agterklapper of lasteraar zyn, maar dat men allerlei lie-
gen en bedriegen als eigen werken des Duyvels moet vermyden, zie de 43 Sond.
Catheckif. Lev. c. 19. vs. 11. zegt Godt, *Gy en zult niet liegen* &c den Apostel
Paul. ad Ephes. c. 4. vs. 25. zegt daarom *legget af alle leugens*, en dit te meer,
om dat Christus gezegt heeft, dat de mensch van elk ydel woord zal rekenschap
geven. Matth. c. 12. vs. 36. hebbende tot hun voorbeeld ter navolging den gee-
nen, in wiens mond geen bedrog is gevonden. 1 Petr. c. 2. vs. 22. maar de leere
der Loyoliffen behelst konstige leugenen, en hunne Scholastiken, als by voor-
beeld, *ik weet het niet*, verstaande daar onder, *om het u te zeggen*, desgelyks ook
ik heb het niet, mits men daar onder versta, *om het u te geven*, want dit zyn
by hen geen leugens. Thom. 2, 2. quaest. 110. Art. 1. & 3. Covarr in c. *Quam-
vis de pactis in 6. p. 1. § 5. No. 15.*

2 *Oneyndig meer Geloof*. Hoe pryft die man de zyne! daar zyn leere het te-
gendeel mede brengt; want die in 't Pausdom leeren zelf: *dat men niet schuldig
is de Ketters geloove te houden*. Concil. Constant. Ses. 19. zulks dat men aan de
verhaalen van een so genoemt Catholyk, *oneindelyk minder geloof moet geven*, als
aan d'andere, als die leeren dat men den eed moet houden, al was het tot hun
schade. Psalm. 15. vs. 1-4. *Wie zal verkeeren in uwe Tenten &c? die opregtelyk
wandelt en gerechtigheid werkt, die met zyn herte de waarheid spreekt &c. Heeft
hy geswooren tot zyn schade, evenwel verandert hy niet.* Sie daar, wat ieder
gelooft, en wiens geloof schriftmaatiger, en meest te volgen is.

Catholyken verkekeren en geloven, dat zy *1* kunnen, en moeten, op straf van de eeuwige verdoemenis, de geboden Gods houden, waar

1 *Kunnen en moeten.* Deze twee woorden zyn wel by een gevoegt, die de geboden Gods *kan* houden, *moet* die ook houden; dewyle dan de Roomfche kerk die *moet* onderhouden om dat zy *kan*, foo volgt, dat zy die niet houden- de haar eige vonnisse, tot straffe van d'euwige verdoemenis heeft gevelt: hier boven al aangetoont hebbende, dat deze Loyolift reeds een vals en latterlyk getuygenis van zyn naaften heeft gegeven, en dat zy andere na hun zelve meeten, zullen wy hun nu vraagen, of zy die wet, welke zy *kunnen* en op straf van d'euwige verdoemenis, foo zy zelve zeggen, *moeten onderhouden*, volbrengen; namelyk, *Gy zult u geen gesneeden Beeld, nog eenige gelykenisse maaken &c. nog u daar voor buigen of haar dienen.* Exod. c. 20. vl. 4 & 5. Dat is eenige eerbewyzing doen met het lichame, te buigen en dergelyke. Lev. c. 26. vl. 1. Nog eenige eerbied hebben met een inwendige hoogagting, bestaande in gebedden, en verfoeken &c. in 't gemoed. 2 Kon. c. 1. vl. 2. Maar die van het Pausdom leeren dat men Beelden in de Religie hebben moet. 2 Concil. van Niceen. Bellarm. de Imaginib. Sanct. Lib. 2. c. 4 8. 'T zelve 2 Concil. van Niceen, beveelt ook veel maalen de Beelden aan te bidden en te eeren. In de zevende Handel. staat, *Wy houden, dat men de Beelden der Maagt Maria, der reine Moeder Gods, der zalige Engelen, en allen Heiligen aanbidden en groeten moet. Is 'er imant van een andere meinig soo dat hy wankelt, en d'aanbidding in twyffel trekt, die veruloekt ons Heilige en Eerweerdige Kerkvergading.* En Thomas Aquinas wil, dat, dewyle Christus word *aangebedden met Goddelyke aanbidding, zyn Beeld met deselve Goddelyke aanbidding moet aangebedden werden.* Th. Aquin. par. 3 4 25. Art. 3 Ja Bellarm. leert, dat de Beelden Christi, en der Heiligen moeten geeert werden, niet alleen, toevalliger wyze en oneigentlyk, maar ook door haar zelve en eigenlyk, alsoo dat de eere haar ook geschied, voor soo veel zy in haar zelve worden aangemerkt, en niet alleen voor soo veel zy in de plaatse zyn, van die zy verbeelden. Bellarm. de Imag. Sanct. Lib. 21. 't Geen dan ten laaste ook soo verre gaat, dat zy niet vergenoegt met hun eige dwaasheid, andere te vuur en te swaart vervolgen, als die dat niet mede doen, verbreekende alsoo het proefftuk der werken Gods, om het werkstuk van een mensch, dat al zyn agting aan dat zelve mensch, dien maaker alleen, schuldig is, alsoe de Beeldhouwer foo wel by het gantsche blok, zyn pot konde gekookt hebben als hy nu by de afkapfel van dien, en de deele van deze houtte Godt doet; even als de Propheet zegt; *Hy plant eenen Olmboom, en de regen maakt die groot, dan is 't voor de mensch om te verbranden, dan neemt hy daar van en warmt 'er hem by, ook onsteekt hy 't en bakt 'er brood by: daar en boven maakt hy der een Godt van, en buygt zig daar voor, Hy maakt 'er een gesneeden Beeld van, en knielt 'er voor neder &c.* Jesaia c. 44. vl. 15. en vl. 18. zy en weeten niet, nog en verstaan niet, want het heeft haare oogen bestreeken, dat zy niet en zien, en haare herten dat zy niet en verstaan, en niemant van hen en brengt het in zyn hert, en daar is nog kennisse nog verstand, dat hy zeggen zoude; *De helste daar van heb ik verbrand in 't vuur, jaa ook*

waar van dit volgende niet het minste is, **GY ZULT GEEN VALS GETUYGENIS SPREEKEN** (veel minder in schriftten, om dat het tot de nakomelingen over gaat) **TEGENS UWEN NAASTEN**, alſchoon hy een Jood was: welke gebooden de Catholyken hoopen en ook tragten met de genade Gods te onderhouden. Maar daar en tegen zyn de Kettters van een gants ander gevoelen, beweerende dat het onmoogelyk is Gods Wet te kunnen onderhouden, en zyn by gevolge als boven gemeld; om welke reeden zy zig dan ook het minste, om de onderhouding van Gods wet bekommeren, ja zy zyn *1 regt bevreest* dat, hoe meer zy fouden tragten na de geboden Gods te leven, hoe meer zy tegens de ſtelling van haar Religie mogten zondigen, en alſo hardnekkig, Gods geopenbaarde wil tegenſtreven, door welke invloedinge zy kragtig in al haar doen geregeert worden, 't zy goed of quaad, in ſoo verre, *2 dat als zy de waarheyt zoude zeggen*, of eenig

op de koolen daar van heb ik brood gebakken, ik hebbe vleesch daar by gebraden en hebbe het gegeeten, en soude ik het overblyffel daar van tot een grouwel maaken? zoude ik neder knielen voor 't geene dat van een Boom gekoomen is? veele Heidenen hebben dien eerbied voor de Beelden niet gehad. Ita enim Horat.

Olim Truncus eram ficulnus, inutile lignum,

Cum faber incertus scamnum faceret-ne Priapum,

Maluit esse Deum. 'k Was wel eer een ſtronk van een Vygeboom, een onnut hout, als de baas onzeeker, of hy een bank of een Tuyn-God van my wilde maken, lieft wilde dat ik een God zoude wezen. Wat een Godt der Godden, is dan een Beeldhouwer, of Schilder! Sie daar het bevel Gods en dat der Roomsche Kerk als tegen over malkander, hoe naauwkeurig de geboden Gods van hen werden onderhouden! en hoewel dit Lojolitſche vonnis op haar zelve paſt! dog maar ſes regulen lager verandert de Lojolift al van toon, en zegt dat zy lieden die geboden maar *hoopen en tragten t'onderhouden*, daar hy te vooren had gezegt, dat zy *moeffen, en konden*, verdrayende alſoo zyn eerſte woorden. Waar uit aanſtonds blykt, *dat de Jeſuit, alreede een vals getuigenis geeft*, en Gods gebod gants niet onderhoudt.

1 Regt bevreest. Het tegendeel van deze ſtelling is waar; want de Gereform. Kerke leert, dat ſchoon de alderheiligſte de geboden Gods niet *volkoomelyk* kunnen onderhouden, en dat zy maar een beginfel dezer gehoorſaamheid hebben, het zelve nogtans ſodanig is, dat zy met een ernſtig voorneemen, niet alleen na ſommige, maar na alle de geboden Gods beginnen te leven. ſie der Geref. Catech. den 44. Sond. vr. 114.

2 Waarheid zeggen. Dit bekent de Gereform. Kerk opentlyk, en leert dat d'oorsprong der goede werken ſpruit uyt de Geest van Christus, welke zy geſlooft dat de waare Chriſtenen deelagtig zyn, en dat die daarom ook Chriſtenen

eenig goed doen door haar eygen keur en vrye wil, zy zouden (naa haar gevoelen) een wantrouwigheit van het alleen zaligmakende geloof hebben, en Christus zyne volkome verdienften en oneyndige genade ontrekken.

Op den 16 July, laastleeden, wanneer het een der vier-dagen van de H. Maagd was, en het H. Sacrament in processie, om St. Jacobi Kerk, wierd *omgedragen*, soo quam 'er een gemeen Luther's *1 Burger* naftaan gapen met de hoed op, en uitende verscheidene Godslasteringen, met *2 voordagt* om de Catholyke tot gramfchap te verwecken, over het welke hem een student van de Jesuiten (door een heyligen yver over die verontwaardiging ontfteeken) alleenlik maar met het afnemen van zyn hoed gestraft heeft. Zo dra was de processie niet gedaan, of de *3 Lutherfēn vergaderden* zig t'zamen op het bovengemelde Kerkhof, zonder eenige agting voor die geheyligde plaats, of vryheyt van de Kerk te hebben, en vielen op den gemelden Student, den welken zy op een Barbaarse wyze floegen, en gantsch met bloet bemorft, naa het

Wagt.

genaamt werden, liever als dat zy die zouden willen hebben te spruyten uyt des menichen natuurlyke verdorven aart, sie der Geref. Catech. 12 Sond. vr. 32. en hun Geloofs belyd. Art. 15. 22. & 24. en daarom zeggen zy ook van geen vrye wil te hebben, alsoo zy erkennen het de wille Gods en Christi te zyn, die hun het goede doet doen. *Niemand* zeide Jesus, *komt tot den Vader dan door my.* Joani. c. 14. vs 6. *Want het is God, die in u werkt beide het willen en het werken na zyn welbehagen*, leert Paulus Philipp. c. 2. vs. 13. Sie daar een *Jesuitische waarheid*; namelyk dat de Protestanten, verre van Gods wil te wederstreven, het tegendeel leeren.

1 Een Burger. 't Verhaal van de Raad der stad Thorn zegt, dat 'er een *menigte kinderen*, de *Processie* zagen met de hoed onder den arm, en dat wel agtervolgens het gebruyk, dog dat een Student van het Jesuite Collegie met die eerbewysing niet vergenoegt door geweld hun tot knielen wilde dwingen.

2 Voordagt. dat schynt een onbeschaamde leugen, want anders zoude hy wel redenen van weetenfchap, waar uyt hy weeten konde dat dit met *voordagt* geschiede (als 't waar is) bygebragt hebben, als hier zeer noodfaakelyk.

3 De Lutherfē vergaderde zig. 't Verhaal van den Raad zegt, dat twee uren na 't volbrengen van die Processie, de Student, die de burger-kinderen tot knielen had willen dwingen, met verscheidene van zyn makkers wedergekoomen is, beschimpende niet de voorige meenigte burger-kinderen, maar verscheidene ander jong-volk, zekerlyk by hun voor Protestanten bekend, daar zy hunne moed, schoon aan de daad der kinderen niet schuldig, aan koelen wilden.

1 *Wagt-Huis* sleepten, al waar dezen wrecker van Gods eer, smadelyk wierd bewaart tot den volgenden dag, als wanneer sommige Catholyke Studenten, volgens haar pligt, gants vreedzaam tot de Burgery van de Stad gingen, en de loslating van den gevangenen verzogten, hen verzeekerende, dat de gevangene, als 't begeert mogte worden, zoude verschynen: maar deze antwoorden, laaten zy die zulks belaft hebben, hem verlossen, waar op zy na den President van de Stad gingen, die hen insgelyks een slegt antwoord gaf. Zy volgden dan *2 den raad van den Burg-Graaf*, en keerden zig tot den Burger, den welken zy op een beleefde manier verzogten, den Student in vryheyt te stellen, terwyl hy de oorzaak van zyn gevankennis was, en verbonden zig voor hem,

1 *Wagt-huys* sleepten. 't Verhaal van den Raad zegt, dat de eerste moeite maker, door de Soldaten van 't Guarnisoen is gevat, na dat hy eerst verscheidene Burgers met steenen had gequeft, 't geen veel gelooflyker is, als dat veele menschen zouden t'zamen rotten om het afneemen van een hoed, daar het de gewoonte was, de hoed by dergelyke gelegentheden af te houden; dog 't is wel te sien, dat deze luyden het vergrooten der zaaken wel verstaan, die soo aanstonds de jongeling, die uyt een blinde drift een ander den hoed afneemt, daar voor met de Titul, van *de wrecker van Gods eer* zullen vereeren, en dus zal 't ook met het byvoegen, en uytlaaten, en gevolglyk de geheele waarheid der geschiedenis gestelt zyn. Want als die Student waarlyk in handen van het graauw (als men het noemt) was gevallen, soo wierd hy niet smadelyk, maar beleefdelyk, en voorfigtelyk ten einde hy voor meerder ongemak zoude bevryd wezen, bewaart; behalven dat het ook de pligt der Overigheid is, dat een befondere niet kome d'een d'ander na hun oordeel te vergelden, en soo in hun ampt te treden; *men moet zeld de wet niet aan befondere toestaan, dat opentlyk door d'Overigheid kan geschieden, op dat 'er geen gelegentheid koomt tot grooter oproer.* L. 176. π. de Div. Reg. Juris. Die dan gevolglyk hun pligt heeft gedaan, en die niet verzuimt, egter moeten zy als sodanige onthalt werden.

2 *De raad van den Burg-Graaf.* De Lojolist zeld niet dat zy by den Burg-Graaf zyn geweest, hoe volgense dan zyn raad? en hoe is ook te begrypen, dat een Magistraats Persoon imant zoude afwyzen, en verwyzen na het graauw, dat die zyn pligt zoude doen; maar 't verhaal van de Raad zegt, en dat is wel te verstaan, dat de Jesuïtische Studenten des anderen daags by een gerot een Burger ontmoete, die zy daags te vooren hadden beleedigt, en dat zy deze (met hem te doen gedenken hoe hy gisteren gevaaren was) sogten te vervoeren, en soo te verpligten van te weeg te brengen, dat hun makker wierd los gelaaten, en dat hy vlugtende, zy hem met de degen in de vuyst tot zyn huys toe verfolgden, zie hier agter.

hem, soo hy in gebreeken bleef, voor een behoorlyk Gereghthof te zullen verschynen, maar in plaats van hen te gelieven kreeg de genoemde burger een van dese tuffensprekende onnoofele Studenten, die hier toe gemagtigt was, vast, zonder dat die hem de minste oorzaak of belediging had gegeven, waar op de Studenten (aldus voor 't hooft gestooten zynde) wederom na den President gingen met voorneemen van de verlossing van haaren metgesel te versoeken dien zy laast hadden uitgesonden, maar des Presidents dienstbooden hen geen ingang vergunnende, lagten hen dapper uit, en stieten ze met geweld en scheldwoorden buiten de deur. Wanneer nu de Catholyken bemerkten dat alles niet helpen kon, en buiten staat zynde *1 de belediging* (die dese On-catholyke stadt haar had aangedaan) *langer te kunnen verdragen*, en voornaamentlyk in 't laaste, als wanneer een Student van een adelyke Familie te middernagt in zyn kamer gevat wierd, meest ontkleed zynde, strekkende zulks tot de grootste kleyn agting van den Catholyken Adel, en voorts van daar tot beneeden van de Trap wierd geschopt, en naar de gevankenisfe weggesleept, al waar hy de geheele nagt bewaart wierd, de welke, niet tegenstaande dat zyn onnoselheyt den volgenden dag genoegzaam bleek, dog geen satisfactie voor het geleeden affront konde verwerven; De Jesuitse Studenten en den Adel zyn *2 meenigmaal* met dergelyken

1 De belediging langer. Na 't verhaal van deze Lojolift soo is 'er een Student geslaagen, en die wierd voor een meerder ongeval bewaart, en een ander was gevat, zekerlyk om dat hy mede soo wat op zyn quaad Students had geleest, en dit was een hoon niet langer om te verdragen, maar zy moesten nu zig zelve regten; want schoon de stadswagt soo tot hun bescherming, als demping van verder ongemak op de been was, sy zouden zig beeter met de Sabel in de vuyft wreeken, gelyk dat ook wel te gelooven is, immers zy vervolgden soo gewapent, na 't verhaal van den Raad, dezen man tot aan zyn huis, en dus met openbaar geweld. §. 6. Inffitut. de Interdict's. 't Welk ten minste met ballingschap, of verbeurtmaking der goederen &c. moest gestraft werden. L. 10. §. ult. D. ad Leg. Jul. de vi publica. item §. 8. Inffitut. de publ. Judiciis, maar wanneer is die straf geoeffent? noit: in tegendeel zyn de geene die dit ongelijk hebben moeten lyden, en de Overigh. die het wilde beletten, nog daar en hoven gestraft. zie hier onder.

2 Meenigmaal, in plaats van dit woord had de Lojolift wel tyd en plaats kunnen noemen, als het waar was, maar dit soo niet zynde was 't hem niet wel anders doenlyk, als in algemeene bewoording te spreken.

ken voorbedagte handelingen van de Lutherse Studenten ontmoet g. worden, en by 't laafte geval op nieuws getergt zynde, zo vatten zy, en voerden een Lutherse Student, 1 *zonder weeten* van de Vaders Jefuiten, weg, en brogten hem in haar Collegie; hoewel 2 *sonder eenig voorneemen* van aan hem die quade handelingen te vergelden, maar alleen om desen Lutherse Student voor de twee gevangene Catholykse Studenten, te ruylen, hem verfeekerende dat hy weder op vrye voeten zoude gestelt worden, zonder hem verder het minste moleft aan te doen: doch toen kwam het graauw op de been, niet zoo seer by oogluiking, als wel door 3 *aansettinge van de Magistraat*, de Poorten wierden dien dag al willens vroeger geflooten als gebruykelyk, haar

1 *Sonder weeten*. Hoe konde dit toegaan! daar alles in tyd van een opftand, hoe klein ook, ten minste in huys op de been is, maar 't schynt dat die leermeesters deze hun leerlingen dat hebben opgegeven, want die zig ontschuldigt eer hy betigt word, beschuldigt zig zelve. Ita Terent. in Heaut. Act. 3. Sc. 5. vl. 10 12.

2 *Sonder voorneemen*, Hoe bevrees is een overtuigt geweeten? zy meent dat ieder zelf het voorneemen siet, en daarom moet zy als niemant haar beschuldigt haar eige gedagten bedriegen, zeggende aan de inwendige beschuldiging, onschuldig te zyn, geen voorneemen te hebben, daar d'uitkomst doet zien, dat de wraak veel verder gegaan is.

3 *Aansetting van de Magistr.* Was dit nu de gantsche Magistraat, of een uyt de zelve, of de Stads Clercq? indien de laafte alleen, gelyk het schynt, soo is dit geen getrouw verhaal, gelyk dat ook op meer plaatfen blykt; want men zal uyt het verhaal van den Raad zien, dat de Stads Clercq is gekoomen met te zeggen, dat zy de Student hadden los gekreegen, en dat daar op de Soldaten afrokken, en de menschen weggingen, maar dat de Jefuitische Studenten meer de wagt van noden hadden, om hun in detoom te houden, als het gemeen, want soo dra was de wagt niet weg; of die Lojolytische Studenten gooiden op d'overige met steenen en schooten met scherp, waar door het gemeen op nieuw wierd aangezet: en soo men na den aart van die luyden mag oordeelen, die al verscheidene Koninkryken, om hun godloosheid en bloed dorstigen aart zyn ontfait, zoude men mogen zeggen, dat het was door aanhitfen van de Meesters, om hun leerlingen, daar zy nu by waaren, in alle gelegentheden t'onderwyzen, al was 't maar om hunne haat tegen de Protestanten te toonen, dat dog maar Ketteren zyn, immers daar blykt niets van de beschuldiging van de Stads Clercq. en veel minder van de bygebragte giffingh, waarom het volk by een rotte, maar dit was om dat de navolgers van Loyola nu eens hun Meesters rol van Soldaat moesten speelen, en ook eens een Militaire executie doen, 't geen dan voor soo verre meer schyn heeft, maar niet hoe de Stads-wagt het

volk

haar aanvoerder was de Stads Clerk, die het volk aanporde de vensters van 't Collegie in te slaan, in plaats van de Lutherse te rug te houden, die anders aanstonts zouden zyn te vrede gestelt. Waar by het blykt, dat haar beooging zo seer niet was den Lutherse Student te verlossen, als wel om haar woede en lang voorbedagte wraaklust tegens de Jesuiten, te betoonen, om dat die zoo menig Lutheriaan tot de gevoelens der Rooms-Catholyke Kerk gebragt hadden. Vervolgens wierden de deuren door hun, open gebrooken, terwyl de ter been gekoomene Stads wagt (in plaatze van 't graauw te stutten) dezelve veel meer waaren aanmoedigende, in hope van haar part ook in de Buyt te hebben, in geval dat 'er tegen-weer gedaan wierd: maar siende dat de aanvalers voor die in 't Collegie in geen gevaar stonden, als die met niets anders als een Godsdienstige onnooselheit gewapent waren, zo trokken zy op order van den Raad te rug, die niet in 't allerminste de Oproermakers bestraft hebben. Het woedende graauw nu siende dat haar Tugt-meester weder was vertrokken, en dat haare misdaad eenige koleur hier door kreeg, viel met een groote woede in de Schoolen, omverwerpene en in stukken brekende al wat hun in de weg was; vervolgens brak het de

volk kan aanhitzen, op hoop van haar part ook in de buyt te hebben, daar pas ses regulen daar na de zelve wagt, den Tugt-meester van 't gemeen genoemd werd, want moedigen zy het gemeen aan tot plonderen, om deel in de buyt te hebben, soo waaren zy niet desselfs Tugt-meesters, of waaren zy dat, soo is 't tegens de waarheid dat zy het volk aangemoedigt hebben. Maar hoe weet de Loyolift wat de Stads-wagt hoopte? daar geeft hy geen rede van, mogelyk geloof hy 't op soo goed Fondament, als dat zyn houte God hem helpen zal; doch dat deze Meesters Lojoliften de leerlingen hebben aangemoedigt tot zoo een misdryf is wel gelooflyk, als men ziet dat hun voorgangers dergelyk hebben gedaan, als hier voor is aangetoont; hebben zy niet tot tweemaal toe een Moordenaar opgemaakt, om den Koning van Vrankryk, Hendrik de IV. te vermoorden? gelyk hun dat de tweedemaal ook is gelukt. Hebben zy niet in den Jaare 1604. geheel Engeland om hunne boosheid moeten verlaten? daar zy twee Jaaren daar na wederkerende, tot wraak hier van, door die heilige yveraer *Hendrik Garnet Jesuit*, voornaam medestander in 't Buispolver vernad, tragten de Koning van Engeland, alle de Princen, en Parlementsheeren in de lugt te doen vliegen, schoone Dienaars Gods! Sie wat lager onze aantek over het woord *Gods-dienaars*.

de 1 *Kapelen* Oratorium open, alwaar het de *Autaaren* vernielde, de heilige beelden ter nederhaalden, scheurden, en in stukken kaptten, voornamentlyk dat van de *Heylige Maagd*, en wat nog het allergrouwlykste was, het sleet de beelden van de zalige *Maagd*, 2 *St. Xaverius*, *Casimir*, en andere tot de openbaare plaats van hun *School*, alwaar het deselve opentlyk verbrand heeft, springende en lopende godlooslyk al die tyd over het vuur, en deese 3 *Godslasterlyke* woorden, die het van 4 *Joden en Heidenen heeft ontleent*, ge-

1 *Kapel*. Dit zal een wonderlyke *Kapel* zyn, want het *Gemeen* in de *Scholen* zynde geweest, brak de *Kapel* en *Oratorium* open, 't vernielde de *Autaaren*, en haalde de *Beelden* ter neder, kaptten die in stukken, en verbrande die: en na dat dit geschied was, keerde het *volk* voor de tweede reis na het *Collegie*, sloeg wat onder die *Heilige order*, en ook op de deur van de *Kapel*, die tot nog toe geslooten was geweest, brak die open, en kaptte de reeds stukken gekapte, en verbrande *Beelden* der *Heiligen*, nu weer tot *Beelden* gegroeit, wederom met bylen in stukken, miraculeus! deze *Yveraer* heeft hier voor al meer zulke yver getoont, dat hy het een tegen het ander schryft, maar een leugenaar moet een goede memorie hebben.

2 *St. Xaverius*. Een wonderlyke knaap en tydgenoot van de bekende *Ignatius* de *Loyola*, genaamt *Franciscus Xaverius*, welke soo *Lojolist* was, dat hy de brieven aan hem al knielende schreef, en daarom als hy eens een *Crucifix* in *Zee* had laten vallen, door een *Kreeft* (daar *Loyola*, vermits hy mank ging in werd verbeeld) dat weder gekreegen heeft, ó *plompe logen!* en elendig leerstuk des *Godsdienst*. De *Paaple Schryvers* noemen hem den *H. Apostel* van *Japon*, en verhaalen, dat hy drie dooden heeft opgewekt, dog zeggen daar by dat hy zelve dat uitdrukkelyk ontkende. Sie *Horat. Turcellinus* over 't leven van *St. Xaverius*. pag. 144-148. Want op 't ootmoedig *Gebed* des *Rectors* van 't *Collegie* tot *Goa*, om te weten of hy dooden had opgewekt, antwoorde *Xaverius* aldus, ó *Goede Jesu!* zoude ik dooden opgewekt hebben! O ik ondeugend mensch! zy bragten my een jongeling, die schein dood te zyn, ik belaste hem op te staan, en dat hebben die daar om stonden voor een *mirakel* uitgestroet. pag. 162. Soo dat dit niet waar is, of hy heeft groffelyk gelooogen; en is derhalven geen heilig.

3 *Godslasterlyke*. De *Joden* zeiden dat de *Heere Christus* God hadde gelastert, om dat Hy hadde gezegt, *Ik ben Gods Sone*, *Euan. Joan. c. 10. vf. 36*. Maar kan men niet met veel meer rede zeggen, dat deze *Beelde-Priesters* *Godslasteraars* zyn, die de woorden tot een *Beeld* gesproken, of een soo genaamde *Heilig*, opvatten als waaren zy tegens *God de Heere zelf* gesproken? Want dan was het eerst *Godslastering*: 't is dan niet waar dat het *Godslasterlyke* woorden zyn.

4 *Joden ontleent*. Soo is 't; dog niet als *Joden* met betrekking tot de *Heere Christus*, maar als *Joden* van den oude tyd, als het *volk Gods*, zoo zeide *Joas*, in

gebruykende, Nu, Nu, Vrouw, help je selfs; terwijl de Papisten op de hulp, die gy hen doet, zo veel weeten te pochen: en niet vergenoegt zynde, dat het op dusdanige wys de grootste Heyligen had beschimpt, keerde het voor de tweede reise weer na het Collegie, alwaar het met nog veel grooter woede de Poorten opgebrooken, en al die hun van de Heilige order ontmoete, op een wreede wys geslaagen en mishandelt heeft; het meeste deel der selve moest zig in holen en gaaten verbergen, *1 om haar leven te bevryen*, terwijl dat deese wanschepfels ondertussen bezig waaren haare Cellen op te breeken, en haar goed weg te dragen.

Dit gedaan zynde, wierd de deur van de Capel (die cierlyk was uitgehouwen) van hen opgebrooken, en alle beelden der Heiligen wierden met haar bylen in stukken gekapt, ja haar ongebonden woede strekte sig selfs ook over twee Kruis-beelden, waar van het eene van een geklooft, en het andere met vuur-roers, en degens, doorschooten en doorstookten wierd, en nu niets meer tot vernielen of roven overgelaaten hebbende, gingen zy om *2 Godsdienaars* op te soeken en te dooden; waar op de Commandant

in 't boek der Rigter. c. 6. vl. 25: zult gy voor Baal twisten? indien hy een God is, hy twiste voor hem zelve: en de Propheet Elia 1 Kon. c. 18. vl. 27. zeide van Baal spottende, roept met luider stemme, want hy een God is; om dat hy in gepeyns is, ofte om dat hy wat te doen heeft, ofte om dat hy eene reise beeft: mischien slaapt hy, en zal wacker worden; dat was niet Godloos, maar die houte Afgod was nog soo goed niet waard, zoo ook niet deze houte poppen, die God en ook de eerste Christen Kerk al vervloekt heeft, doen wegwerpen en vernielen, zie onse aantek: pag. 7.

1 Om haar leven te bevryen, dat is, om haar lyf voor een slag of stoot te bevryen! als 't waar is dat het gemeen die van Jesuitische ordre waaren geslaagen en mishandelt heeft, maar dat het voorneemens was die te dooden, als wat verder staat, is niet waar, want dan konden zy geslaagen werdende, zig niet verbergen in holen, dewyle zy reeds in handen waaren, en konde doen doodgeslaagen werden, dus blykt het dat daar die meening geenlints is geweest, en gevolglyk is dit een louter verdigtsel tegens de waarheid, en mogelyk het slaan mede, is dat een Katholyk verhaal, en daar oneindig meer geloof aan te geven is, als aan andere, dan blyve dat voor de Catholyke alleen, gelyk ook dat een weinig lager staat; dat twee Kruis-beelden soo veel geleeden zoude hebben, dat daar van het eene geklooft, en het ander met vuur-roers, en degens doorschooten en doorstookten wierd, want dit laatste is ook al wonderlyk, hoe dat een steene of houte Beeld met een degen kan doorstookten werden.

2 Godsdienaars. Die men aantoon dat van den beginne al mensche moorders

dant der Stadt, (om wiens hulp tot nog toe te vergeefs gesmeekt was, onder voorwending dat zyn volk moest gebruikt werden tegen den vyand, maar niet tegens de Burgers van de Stadt) geïnformeert zynde van 't gevaar waar in de Vaders en andere van 't Collegie gekomen waren, het bekwaam agte den oproer omtrent middernagt te stillen, door met geweld dese godlose boeven uyt het Collegie te jagen: sonder welke hulp, (schoon die seer laat kwam,) al de Jesuiten, ja al de Catholyken in die Ketterse Stad, naa allen oogschyn, zouden om 't leven gebrogt zyn geworden. En hoedanig dat zy zig den volgenden dag hier omtrent gedragen, en wat zy na meer rypeberadinge *gedaan hebben*: hoe zy naderhand des Konings en des Raads gezag gebraveert, en hoe zy bynaa het oproer zouden hervat hebben, toen de Kroons Troupen tegens haar aantrokken, is genoegsaam bekend. 't Welke een voorbedagte *2 t'samenfweering* tegens de Catho-

zyn geweest, en van tyd tot tyd daar hebben in volhart, lees maar deze aant: pag. 16. en te vooren. Zouden dat Godsdienaars zyn! of navolgers van zyn tegenpartye, immers soo zegt de Heere Christus, van de zulke, gy zyt uyt de Vader den Duivel, en wilt de begeerte uwes Vaders doen, die was een Mensche-moorder van den beginne &c. Joan. cap. 8. vs. 44.

1 *Gedaan hebben*, dat wil de Loyolift niet zeggen, om dat het geen Schryvens waard, of stoff tot een schyn-waarheid is, anders voegden dit hier beeter, als de ongegronde giffing, *dat al de Catholyke zouden om 't leven zyn gebragt*, want daar is 'er niet een dood gebleeven; van gelyke aart zyn ook de volgende woorden, *hoe zy des Konings gezagh gebraveert, hoe zy by na 't oproer zouden hervat hebben*, en 't gevolg daar uitgetrokken, dat dit een *saamenfweering aantoot*, alsoo 't voorgaande niet blykende, ook het blyk van de saamenfweering vervalt; waar uit dan d'eenzydigheid volkoomen doorstraalt, soo wel als hun oude Meesters, en andere voorgangers aart, behalven dat gelyk zy de Protestanten voor uyt van Leugen hebben willen beschuldigen pag. 8. en 9. om de Leefers van te vooren in te neemen, daar zy in tegendeel beweefen werden, groove leugenaars en quaad-doenders te zyn. Sie deze aantek. doorgaans, soo zullen wy haast aantoonen, dat zy zelve een zamenfweering gemaakt hebben, en om die zelve reden dat hier voor af zeggen.

2 *t'samenfweering*. Hier blykt nu regt wat een getrouw verhaal de Jesuit geeft; want hy maakt een grouwsaam besluit, niet of hy van Protestanten, maar alleen van Jesuiten sprak, die soo dikwils oorfaake van zamenfweeringen zyn, of daar deel in hebben, en dat geschied enkel op *oogen-schyn*, want na alle *oogen-schyn* zouden 1. alle de Jesuiten zyn omgebragt, 2. alle de Catholyken, en dan seld by 3. als genoeg bekend, hoe zy, dat is, hoe qualyk zy, zig de

tholyken aantoon. *I Dog wy geven het selve over* aan het oordeel van die, welke de opperste Regts-pleging en magt in handen hebben: ons aangaande, wy bidden van herten voor hen, dat zy hier over berouw mogen hebben, zig bekeeren, en tot de ge-

volgende dag hebben gedragen, sonder dat egter te kunnen zeggen; waar by dan ten 4. komt, hoe zy des Konings en Raads gezag gebraveert, en ten 5. hoe zy by na het oproer zouden hervat hebben, sonder al mede iets te zeggen dat 'er na gelykt, en nogtans bouwt hy uit die oogenschynlykheeden, en van dat genoeg bekende, dat egter niemand weet, een zaamsweering, dat te gelyk zyn Goddeloosheid en Redenloosheid te kennen geeft; hier nu bygevoegt, dat zy zig volgens hunne Religie met konstige leugens mogen behelpen, en dien volgende minder geloof verdienen, gelyk hier voor pag. 9. is getoont, soo zal daar uit volgen, dat dit verhaal volstrekt eenzijdig en genoegzaam ter quaader trouwe is, voor soo verre dat tegens het verhaal van den Raad komt te slyden.

I Dog wy geven het over. Regt op de wyze van de Inquisitie, die hun Godloos onderzoek hebbende gedaan, een rapport op maaken, dat zy de soo genoemde weerdlyke Regter in handen geven, waar op zy wel verseekert is, dat de Patient zal werden gecondemneert, want de Jesuiten gaven het in dezen niet over aan den Regter, om zyn pligt tot onderzoek te doen, dat eigentlyk over gifte zoude wesen, maar zy hielden de zaak aan zig als eigen, doende groote klagten, en rusteden niet met hunne vervolgingen tot dat door des Konings Solliciteur Generaal aan het Koninkl. Assessoriaal Tribunaal een beschuldiging van oproer, en Crimineele eisch wierd voorgesteld. Sie het slot van 't verhaal door de Raad der Stad hier van gegeven. Hoe veel beeter waare het geweest dit geweld voor te koomen: te meer daar deze Inquisiteurs wel weeten, dat op het doen der Processien, ter plaatse daar de beide Religien werden geleeden, genoegzaam altyd groote beroerten ontstaan, 't welke zy d'Overigheid te kennen gevende, en verfoekende dat alle, welke geen deel aan sodanige plegtigheid hebben, mogten werden geordonneert zig op die tyd in hunne huizen te houden, om alle ongeval voor te koomen, gemaklyk en ordentlyk konden verhoeden, maar zy willen liever het tegendeel, om dat uit die onrust weder hun voordeel gebooren werd, gelyk zy nu daar door het besit van by na alle der Protestanten Kerkelyke, en andere goederen krygen, soo bevat deze Kerkelyke qualiteit een waereldlyke aanspraak, om daar door een ander met schyn van regt het zyne te berooven, gelyk dat aan de Jesuitische Student, die den oproer heeft begonnen, en uit d'andere die de zelve hebben vervolgt, en deurgeset klaarlyk blykt: by voorbeeld de Jesuit schryft dat ter gelegenheid van de Processie, een Luthers-burger daar na stond kyken, en dat een Jesuiets Student hem de hoed af nam, en daar staan bleef als overwinnaar, en de *wreeker van Gods eer*. Maar waarom die hoovaardye? waarom afgewagt tot dat de Processie heel geëindigt was, of daar imant zoude komen, die het voor deze burger zoude opneemen? Want
in-

gemeynschap hunner voorvaderen wederkeeren, en alsoo leeven.

1. *By dit selve verhaal* nu ('t welk, men zig wel verbeelden mag volstrektelyk eenzydig, en met alle bedenkkeleke konsten geschre-

indien hy was na zyn huis gegaan, niemand zoude hem op 't Kerkhof geslagen hebben; doch soo is 't nog niet geschied, de Jesuiten hebben een meenigte van Burger-kinderen, die de vertooning met de hoed onder den arm aanzagen met scheld woorden en slagen willen dwingen om te knielen, en hier mede niet vergenoegt, zyn zy twee uren na 't volbrengen van die Heidenfche omme-gang (want de Apostelen hebben zulks nooit gedaan) weder vergadert, en hebben den oproer begonnen, met naar verscheide der Burgers te gooyen en die te quetsen, op dat zoo gelegenheid, om de Protestanten aan goed en bloed quaad te doen, mogt gebooren werden. zie verders onze aanreek: over de woorden *uitzinnige Jesuite student.* pag. 26. en 't verhaal van de Raad der stad *Thorn*, ja deze vreedsaame Vaders geven de zaak soo over, dat zy, als Judas de executie doen uitvoeren eer dat de bestemde tyd gekoomen was. Sie onze aantek. p. 2. en voorts hier agter het begin der bloedige executie.

1. *By dit selve verhaal.* Blykt 1. dat deze Proceffie, en een booze Lojolift hebben oirfaak gegeven tot al het gepasseerde, soo van den oploop als het onregtvaardig vonnis, en de daar opgevolgde executie. Ten 2. dat een Jesuits Student deze oorfaak zyn eerste effect, of uytwerking heeft doen hebben; met het afneemen van den hoed, Ten 3. dat d'andere Jesuitische Studenten den oproermaaker van de Burgery; en niet van d'Overigheid, weder eischten, dat het tweede effect of de voortgang tot den oproer was, alsoo 'er niet natuurlyker is, als dat de zaaken door 't openbaar gezag gedaan, als 't gevangen neemen van een oproermaker, ook door 't zelve gezag weder werden ontdaan, gelyk is de loslating of ontslagings Secund. L. 35. π. De div. Reg. Jur. Ten 4. dat zy niet alleen in 't ampt van de Regter traden, met een Student gevangen te neemen, want het is een besondere niet geoorloft dat door de Overigheid moet geschied. L. 166 D. Dist. Tit. en dat zy dus de derde voortgang tot d'opstand maakte, maar ook dat zy Ten 5. nog een gantsch onschuldige greepen, immers die zy zelf niet zeggen dat iets gedaan had, zulks dat zy daar uitvoerden dat de Regter zelf niet vermogt te doen, namelijk een onschuldige in hegtenis te brengen. 't Welk dan de vierde voortgang en opwekking tot den oproer was. Sie daar uyt het Jesuitisch geschrift zelve de oorfaak, en verscheidene opwekkingen tot d'opstand door hun geformeert, en zy by gevolge alleen d'oirfaak van dien: want was de Proceffie niet geschied, of niet als na voorgaande bekendmaaking en versoek aan den Raad, de opstand was zekerlyk niet voorgevallen: had de Jesuite Student den Burger de hoed niet afgenoomen, maar dat over 't hoofd gesien, om geen reden van disorder te geven, daar had geen gevolg op kunnen koomen; want geen oirfaak, geen gewrogt: hadden de Jesuiten gewagt en de gevange moeite-maker ordentlyk by Request van de Magistraat versogt; en verstaande daar na dat 'er nog een was gevangen, die van gelyken, en niet van de Burge-

schreven te zyn) blykt; eerstelyk, dat de eerste aanleyding door een Student der Jesuiten is gemaakt; ten tweeden, dat de Commandant van 't Garnisoen alleen, en geen een van de Overigheid der Stadt, onagtsaamheit in 't dempen van d'oproer betoont heeft.

Aan de ander zyde heeft den Raad van de Stad Thorn dit volgende verhaal aan 't Hof van Poolen, wegens die zaak, overgedonden, naamentlyk.

Dat als op den 16 July, de gewoonlyke Proceffie op St. Jacobi Kerk-hof, waar van de Kerk de Lutherfen tegen de Olivafre vrede is ontnomen, gekoomen was, en zig daar een groote meenigte van Burger-Kinderen bevonden, om die 1 *Proceffie* te sien voor by gaan, hebbende haar hoeden onder den arm, agtervolgens het gebruik, 2 een Student van het Jesuiten Collegie met dit

tee-

ry, die dat niet vermogt te doen, dan zoude al dat geloop gints en weder na de Burgery, de Burg-Graaf, en de President, dat reeds na oproer smaakt, niet zyn geschied, nog de gevolgen van dien: hadden de Jes. Studenten niet als oproer-maakers quaad doende die hen niet beleedigden, en gevangen neemende, daar zy zelf behoorde gevangen te werden, en dus het ampt van de Regter voor by getreden, alles zoude zekerlyk in rust zyn gebleeven, alsoo toen, gelyk zy zelve schryven, het graauw eerst op de been kwam; daar ziet gy nu een beschuldiger, die zelf grover schuldig is, als die hy aanklaagt, en dat volgens eige bekentenis, maar 't verhaal van de Raad der Stad ingezien, zal deze godloosheid nog veel meer doorsteeken, en dat dit alles door hen is gesmeedt om Meesters van de Kerk en Kerklyke goederen te werden, al was het voor 't bloed van eenige soo genoemde Kettens, gelyk hun dat ook, tegen alle verfoeken aan, gelukt is. Wat schoone dienaars Gods! zy zyn oorzaak van d'opstand, zy volvoeren die, neemen onschuldige gevangen, en quetsen etlyke Burgers, en weeten dat zoo te draayen dat hun goed, bloed, en leven van d'onschuldige gegeven werd. De Duyvel plaagde Job, maar verschoonde egter zyn leven; in 't boek van Jobs Lyds. cap. 2. vs. 7.

1 *Proceffie*, dit is in navolging der oude Romeinen, die hunne afgoden van d'eene plaats na den ander droegen, of omvoerden in een soort van wagenen, by hun *Thensa*, of *Vehiculum Deorum* genoemd, waar van het Beeld stond in een kostelyk huisje of kasje, dat zy *Ferculum* noemden, en dien ommegang heeten zy *Pompa*, waar uit dan blykt dat het dezelve zaak is, maar met een andere bewoording; want dat eertyds *Ferculum* was, heet nu *Ciborium*, en dat toen *Pompa* wierd genaamt, luyd nu *Proceffie*.

2 Een Student wilde hebben. enz. Hier in komt het Loyolitsch verhaal en dat van de Raad der Stad over een, dat een Loyolitsch Student den eerste

op-

teeken van eerbiedigheid en beleeftheit, niet vergenoegt zynde, met kragt hebben wilde, dat zy knielen zouden, henscheld-woorden en slagen gevende; dat omtrent twee uren na het volbrengen dier Proceffie deselve Student, met verscheide van zyn Makkers 1 weder gekoomen is, beschimpende verscheyden ander jong volk,

oproer-maaker, en beweegende, of de tweede, gelyk de Proceffie de eerste oorsaak van al 't bloedig gevolg is geweest. So was mede in de Jaare 1688. tot Thorn tusschen de bedienden des Bisschops van Culm *Opalinsky* en eenige Lutherse burgers, ter oirzaak van een zoo een kinderlyke rondendans, een groote opschudding, die eerst twee jaaren daar na konde beflist werden, een daad foo srydig met het bevel Gods als de redelykheid der menschen. Christus leert dat men niet op markten en straaten God zal aanbidden als de geveinsde, maar de deuren geslooten hebbende in het verborgen in Geest en Waarheid. Matth. cap. 6. vs. 5. 6. vergel. Joan. cap. 4. vs. 23. De Roomsche leeren hier tegen, dat men God en de Heiligen opentlyk op de straaten zal bidden, niet alleen, maar ook doen bidden van andere, zelf door geweld, gelyk foo Nebucadnezar. Daniel cap. 3. vl. 4. 5. 6. Gaande dus nog een geheele stap verder als enkel tegen het gebod Gods. Geen wonder dan dat de Duivel foo vrylyk zyn rol speelt, onder die, daar men niet schroomt Gode zelf openbaar tegen te gaan, onder de schyn van Godsdienst in alle gevyntheid; doch wat zegt de Heere van dezelve, *Gy slaan gen, Gy adderen gebroeders, hoe zoudt gy de Hetsche verdoemenis ontvolyeden? Daarom siet* (dit kan hun het teken zyn) *ik zende tot u Propheten, ende wyze, en Schriftgeleerde, en uit dezelve zult gy sommige dooden en kruicigen, en sommige uit dezelve zult gy geesselen enz.* Matth. cap. 23. vs. 33. 34. Daarom zal het hun endelyk, als Saulus, *hart vallen de versenen tegen de prikkels te slaan.* Handel. cap. 9. vs. 5.

1 *Wedergekoomen* dat is regt als de H. Christus zegt. Wanneer de onreine Geest van de mensche uitgegaan is, foo gaat hy door dorre plaatsen, zoekende ruste en vindse niet; dan zegt hy, ik zal *wederkeeren* in myn huis van waar ik uitgegaan ben enz. Dan gaat hy henen en neemt met hem zeven andere geesten booser dan hy zelve, en ingegaan zynde woonenze aldaar &c. Matth. cap. 12. vs. 43. Soo heeft dan deze oproer-maaker ook met zig genoomen seven andere booser dan hy zelve was, om de goederen van die daar zy het tegen hadden te besitten, en hunne wooningen te bewoonen. Want hy zyne boosheid eerst met schelden en slaan op de kinderen hebbende getoont, en foo behalven de gelegde grondslag tot oproer in de Proceffie, al de eerste vrugt van dien doen sien, brengt tot een tweede vrugt, erger als d'eerste, en beeter na optand gelykende, nu nog verscheide erger gaiten met zig tot die plaats om hun hart in kwaat doen van lasteren en slaan, schoon aan die hen niets mitsdeeden, op te haalen. Sie daar hoe net de gelykenis der boose geesten op hun pakt, de eerste had maar kinderen gescholden en geslagen, maar hy komt wederom, neemt verscheidene met zig, en begint daar op verscheide burgers gants ontschuldige menschen, niet alleen te schelden; maar ook met steenen te quetzen, en alsoo den oproer aan te vangen, alle zaaken in de

hoog-

volk, zonder dat die hen van haar zyde de minste aanleyding gaven, dog dat dese moeytemaker door de Soldaten van 't Garnisoen endelyk wierd gevat, naa dat hy verscheide Burgers met steenen had gequetst; dat des anderen daags der Jesuiten Studenten zig *i weeder by malkander rottede*, en een van die Burgers ont-

moe-

hoogste graat strafbaar, als imant met openbaar geweld word aangevogten; soo dat hy niet buiten gevaar is. Want soo zaid de Wet. *Hac lege tenetur & qui convocatis hominibus vim fecerit, quo quis verberetur & pulsetur, &c. L. 10. §. 1. D. ad Leg. Jul. de vi public.* Hy is na dese wet ook strafbaar die menschen zamen geroepen hebbende (als deze eerste Student) eenig geweld doet, waar door imant gestooten of geslagen werd &c. *L. 4. Cod. ad L. Jul. de vi publ. & priv.* Hebben de Lojolisten deze Student wel, of ook benevens d'andere, als een oproermaker voor 't hooge Tribinaal aangeklaagt? hebben zy een van alle de zelve wel gestraft? ja hebben zy wel toegelaaten dat een van die, ten minste maar eenige dagen gevange zoude blyven om d'oproer niet groorer te maaken? geenstints de Lojolisten hebben 't quaad goedgekeurt, en de gevange oproermaker nog in de hitte van d'oproer doen slaaken, nogtans zegt de Wet, *Affores Seditiois & tumultus, populo concitato, pro qualitate dignitatis, aut in furcam tolluntur, aut bestiis obiciuntur, aut in insulam deportantur, L. 38. §. 2. D. de Pœnis*, Dat is, dat de stigters van opstand en beroerte na de hoedanigheid der waardigheid, of opgehangen of de beesten voorgeworpen, of op een eyland gebannen worden.

i. Weder by malkander rottede. 't Was de booswigten niet genoegh de voorrige dagh, de Burgers gescholden en met steenen gegooit en gequest te hebben; d'oneerbiedigheid aan de van God vervloekte beelden, moest met een volkomen oproer, dat de voorige dag niet had willen gelukken, hoewel op tweederhande maniere versogt, door een openbaar geweld versoent werden, daar had men de gantsche nagt tyd toe gehad om te sineeden, zullende zy aan d'eenze zyde hier door de Kettens straffen, en aan d'andere geleentheid vinden, om soo die hun te sterk daar tegen stellen, aan goed en bloed openbaar te doen kastyden, soo dat, hoe het uitviel, hier weinig te vreesen was, daar op rotte de Loyolistische Studenten de volgende dag zekerlyk in grooter getaale byeen, en d'eerste die zy ontmoete, een onnosfel Burger, die zy daags te vooren al hadden beleedigt, tasten zy aan; om die te dwingen de gevange Student te geven, die hy niet in bewaring had, soekende soo een *querel d'Allemagne*, vervolgen de man als hy hun handen nu was ontworfelt, als verwoed om hun aanslagh uit te voeren, met de degen in de vuist tot aan zyn huis, zie daar of zigh in deze geen zaemensweering opdoet? Vraag niet waar toe. 't Was om de gevange Student los te krygen, en om zigh over de oneerbiedigheid aan de houte Heilige gedaan te wreëken; behalven dat de boosheid altoos wel schynreden vind. Immers dit is de derde vrugt van de geplante Processie-boom, en het derde beweeg-rad om de gantsche Gemeente gaande te maaken; dog dit was soo verre van hun te gelukken, dat de Presid. Burger-meester om hun neder te set-

ten

moetende, welke zy daags te vooren beledigt hadden, hem wilden verplichten te weeg te brengen, dat haar makker zoude vry gelaaten werden, maar dat de man het geluk had van haare handen te ontkomen, en (tot zyn behoudenis) na zyn eygen huis, te raaken, tot waar toe zy hem met de degen in de vuyt vervolgden; ondertuffen had de President van de Stadt order gegeven, op het Request van den Rector van 't Jesuiten Collegie, om den Student vry te laten, maar terwyl nog een ander Student insgelyks naar de wagtkamer gebragt was, soo wou zyn meedemakker den President verplichten dien ook te ontslaan, het welk hy hem weygerde, tot dat hy den Rector selfs gelprooken hadde, waar op de 1 uitzinnige Jesuite-Studenten met groote furie na 't waghuis lie-

ten en te vreedten te stellen, de strafbaare Student sonder straf losliet; dan dat had een verkeerde uitslagh, want zy, beslooten hebbende voldoening van het een en 't andere te vorderen, staaken nu de ooren op, als geloovende (gelyk 'er ook al wat aan was) dat de Magistraat hun ontzagh, dies wilde zy de Hr. President. nu zelve dwingen, ook de tweede gevangen Student los te geven, 'tgeen mede als een beweging tot oproer moet werden aangemerkt, om dat als men d'overigheid veragt, de Gerechtigheid in gevaar is, door dien de band van ontzag gebrooken zynde, d'ongebondentheid werd losgelaaten.

1 Uitsinnige Jesuite Stud. Sie daar de laatste stap tot den oproer, of eigentlyk, Sie daar al den oproer zelve, de gantsche stad in verwerring, terwyl deze onder deksel van een makker, om zyn oproer-maaken, en openbaar gepleegd, geweld gevangen, te verlossen moetwil aanregten, komt nog de Rector van Jesuit. Collegie, die hun moestgelaft hebben, zigh als voorbeelden van zeedigheid, binnens huiste houden, en de gevangen voor zyn straff, ten minsten tot alles in volkoomen rust was, moest hebben laten sitten, zelf d'andere Studenten uit te laten, en doet daar en boven een verfoek om de gevangene los te krygen, ten einde dat dit verfoek niet volgende, deze hem door geweld mogten verlossen, of soo ja die dan zyn makkers mogt aanzetten, om 't affront quasi hem aangedaan te helpen wreeken; want soo was 't aangelegt; de Lojolisten deden eerst hun best om haar makker vry te maaken, en wel met soo veel geweld, dat 'er nog een van haar, als men zegt, in de kaars vloog, soo dat de Stads wagt hem moet gevangen neemen, dog zy nu van de Rector van hun Collegie geholpen, en d'eerste los gekreegen hebbende, gelooven dat 'er nu gants geen verbeuren aan de Kettens is. De losgelaatene beklagt zig aan deze ongebundene, dat men hem heeft derven gevangen neemen, en nog een van hun gevangen houd, vertoont dat de Rector het volk dat wel zal betaalt zetten, als zyn besonder ongenoegen genoegzaam toonende met soo schielyk, nog in 't heevigte van de wanordre, die het veroorzaakte egter los te krygen, dat men niet alleen in 't Collegie al had verstaan, dat hun doen de Rector na den zin was, maar dat hy nu opentlyk zyn goedkeuring daar aan gaf, soo dat 'er niets noodig

liepen om haar meedemakkers te verloffen; maar wierden te rug gedreven, als wanneer zy zig fogten *1 te wreken op een steedeling*, den wel-

was als moed te grypen en zig zelf te helpen, en soo met een de Kettens te straffen; daar op vallen deze uitfinnige met groote furie op 't Wagthuis, van waar zy wierden te rug gedreeven: waar uit dan klaarlyk blykt, dat deze Lojoliften die voorige nacht moeten een verbintenis of zaamsweering hebben gemaakt, en toezegging by hunne Meesters verkreegen van alle hulpe, sonder het welke zy, sodanige stoute en lyfstraffelyke onderneeming niet zoude hebben derven onderstaan, en te meer niet, daar zy sodanig aan hun Meesters zyn onderworpen, dat schoon zy dertig jaaren oud waaren, om een geringe misdaad voor de billen werden gegeeffelt, gelyk dat een ieder bekend is, maar nu van hunne Meesters gewapent, vallen zy ook op de gewapende aan. Wat zullen nu de weerlooze en ongewapende Burgers, of 't gemeen te verwagten hebben? of wat is 'er overig dat deze Lojoliften d'oproer niet hebben veroirfaakt en gemaakt, in weerwil van Magiftraat en Militie, die zy beide derven aantasten? Want had de Rector van 't Jesuiten Collegie, verstaande dat zyn Studenten, d'aanvangers van dit boose stuk waaren, de gevangen maar een dag à drie gevangen gelaaten, en d'overige op straf van strengelyk gegeeffelt te werden, gebooden zig van de fraat en uit dat geweld te houden, daar was niets voorgevallen, en derhalven heeft hy soo groote schuld en mede deel in 't quaad als de eerste, volgens de beken-de regel; Hy is niet buiten schuld, die het fyt kan beletten, en niet belet, gelyk hy buiten schuld gehouden werd, die schoon hy het weet, niet beletten kan. *L. 50 D. de Div. Reg. Jur.* want gelyk Cicero getuigt. *Lib. 1. Officior* Die een ander niet beschermt daar hy kan, en het ongelyk niet wederstaat, is in schuld, of hy zyn ouders, Vaderland of vrienden verliet, Of gelyk Seneca zegt, die het sondigen niet belet, daar hy kan, gebied het. id. in Troade. Ja de Paus schryft zelve. *Eos favere delinquentibus interpretamur, qui cum possint, manifesto facinori desinunt occurrere. C. Quantae. 47.* Extra de sentent. Excommun. *Wy verstaan dat zy de booswigten begunstigen, die als zy kunnen een openbaar fyt niet tegen gaan.*

1 Wreken op een steedeling. Siet eens hoe vreedzaam deze Studenten tot de Burgery gaan, als in 't begin van 't Lojolitisch verhaal pag. 13. werd gezegt, d'eerste dag hebben zy de kinderen geslagen, de Burgers gescholden, met steenen gegooit en gequest: Op d'andere eerft een onnosel man met de degen in de vuist na zyn huis gejaagt, de Hr. President willen dwingen, vervolgens met een groote furie als ontfinnige op het Wagthuis aangevallen, daar afgeweesen, zoeken zy dat op een Burger, die zy ook met de degen in de vuist tot aan den Burg-Graafs huis vervolgen; te wreken. Zy zyn soo vreedzaam in hunne driften als een Wolf, die raafende van honger een kind ontmoet: dog deze man ontkomt dat gevaar, daar op gaan zy (gelyk de Moordenaars de eerste die hun maar tegen komt vermoorden) en vatten een Luthers Student in zyn deur met een Japonse-Rok aan, en dus sonder geweer, deze sleeven zy uit zyn huis by 't hair na hun Collegie, na dat zy hem eerft hadden in de graft gesmeeten, en elen-

welken zy met den degen in de vuyft tot aan des Burg-graafs huys vervolgden, daar hy zig verschuilde; Hier naa randen zy een Luthers Student aan, dien in zyn japon aan de deur van zyn logement stond, den welken zy by 't hair tot aan haar eigen Collegie sleepten, in de gragt smecten, en elendig floegen: dit gedaan zynde, quamen zy voort met sabels in haar hand, en hebben *1 verscheide menschen*, die de Lutherse Studenten te hulp quamen, gewond, maar de President de Stads wagt daar naa toegefonden hebbende, wierden zy genoodzaakt zig naa haar Collegie te retireren: ter selver tyd liet de President den Lutherse Student wederom eiffchen, maar den Rector wilde hem niet laten gaan voor dat de Student van zyn Collegie eerst vrygelaten was, middelerwyle de uitwisseling geschiede, wierd aan sommige van de Stadts wagt order gegeven zig voor 't Collegie der Jesuiten te postceeren, om de selve voor het woedende volk te beschermen; maar toen de *2 Jesuite-Studenten* op hen schooten, en van binnen

met elendig geslagen, en egter derven de Lojolisten wel zeggen, dat zy geen voorneemen hadden van 't quaad hun aangedaan hem te vergelden. sie pag. 15. tegens de L. 103. D. de Div. Reg. J. alwaar de Regtsgeleerde Paulus zegt, *nemo de domo sua extrahi debet*, dat niemant magh uit zyn huis getrokken werden, schoon hy zelf voor 't Regt geroepen was, 't geen ook soo verre gaat, dat die een Vrouw uit haar huis quam te trekken zyn lyf verbeurde. L. 1. Cod. de officio diversor. Judic. Immers zouden volllaagen oproermaakers aan de geen, die zy niet dooden, niet meer kunnen doen, als deze Student gedaan is, 't welk dan het oproermaaken door hun bevestigt.

1 Verscheide menschen gewond. Sie daar hoe deze vreedsaame borsten de Stad in bloed tragten te setten, welke daad indien niet met bewilliging was geschied, zekerlyk niet geschied, of door de Rector zelf swaar zoude zyn gestraft, dewyl zy dat om mindere oirsaak doen, maar dit verdient daarom zyn voorspraak, want pag. 15. werd gezegt dat zy d'opgem: Student, die zy by 't hair hadden uit zyn huis getrokken, in 't water gesmeeten, en elendig geslagen; geen het minst molest hadden aangedaan, en van het quetsen van de Student en andere lieden word niet eens gerept: nog dat de H. President des Stads-wagt moest zenden om dit gespuis te verjaagen. Soo een getrouw Catholyk verhaal is dat voorige.

2 Jesuite Studenten op hen schooten. De Hr. President Rosner zendt de wagt om 't Collegie van deze booswigten te bewaaren, maar zy schooten en gooiden met steenen om de Gemeente van verre te tergen, doen zy van naby niet konden. Siet men nu niet wel dat de Paters en Studenten zig zaamen verstonden? daar zy nu in 't Collegie waaren, en sonder hun bevel niets doen konden, en dat deze dit deden om hun goed en bloed sugt te voldoen; van waar hadden

met steenen gooiden, was het niet moogelyk het volk tegen te houden, die de Poorten opraken, en al deden wat zy kosten, om zig over de Jesuite-Studenten wreedheit te wreeken.

Op het zelve oogenblik kwam de 1 *Stads Clerk*, die den Lutherfen Student los gekregen had, hen verpligten van zig te retireren. Toen was men van gedagten dat de heevigheyt over was. Maar zo dra de wags, die voor 't Collegie geplaatst waaren, aftrrokken, en der Jesuite-Studenten van binnen weer vuur gaven, en de menschen met steenen wierpen, toen brak het volk de poorten weer open, plunderde het Collegie, en bedreven groote wanorder, tot dat een detachement van 't Garnisoen en Stads wagt de Jesuiten te hulp quam, en het volk verstroyden. By dit verhaal, 't welk de Jesuiten nooit hebben aangeboden te 2 *wederleggen*, blykt klaarlyk, dat de President en andere van de

den de Studenten snaphaanen? van waar bus-kruit? anders als dat de goede Vaders dat aan haar vreedsaame kinderen versprekte, om hun ten dien einde aan te setten, gelyk als het hun ook gelukt is.

1 *Stads Clerk*. Nu krygen de Lojolisten voor de tweedemaal hun fin, hun makker straffeloos los, en vry, en de Soldaten van 't Wagt-huis, dies behoorde alles in rust te koomen, maar neen deze vreedsaame lieden was daar toe geen wapenen, kruid en loot uitgedeelt, want soo dra de roede van de schoorsteen was, gaven deze vyanden op die hunne vrienden waaren braaf vuur, en gooide soo met steenen, dat deze hunne begeerte blindelings voldeeden, dat is, hun zelve regten, gelyk hun voorgangers straffeloos gedaan hadden, dat hun daar na suur zal opbreken zynde zy nu in de netten gevangen die de Jesuiten, of liever Lojolisten, hun gespreyt hadden; waar op dan de Stads-wagt voor de tweedemaal kwam toeschieten, 't geen de Lojolisten in hun verhaal mede bekennen. sie pag. 19.

2 *Wederleggen*. 't Bovenstaande verhaal aan 't hof van Polen gezonden, en niet wederleyt zynde, of hebbende kunnen werden, soo volgt noodzakelyk dat het Poolfche hof, dat niet waardig heeft gedagt te doorleesen; want indien zy het doorleesen en met de minste opmerking hadden overwoogen, soo zouden zy middag klaar hebben moeten ontdekken, dat eerst een, en daar na meer Jesuitische Studenten den oproer veroorzaakt, begonnen, en deurgeset, ja al op den eerste dag de Burgers met de wapenen aangetast hebben; want onder wapenen werden ook geteld stokken, steenen. L. 3. §. 2. *D. de vi & viarmata*. Ten 2. dat die zelve Studenten 's anderen daags te zamen rotteden een Burger aantasten om hem te dwingen te doen, dat niet in zyn magt was, en hem vlugtende met de degen in de vuist tot aan zyn huis vervolgden, en alsoo den oproer voor de tweedemaal, en dat wel met wapenen aanvangen, 't geen niet minder als

met

de Magistraat ver van daar zyn geweest, vanden onordentlyken en buytenspoorigen handel van die rouwe meenigte eenigen schyn te geven of door de vingeren te sien, maar dat zy in tegendeel met de uysterste *onpartydigheit*, matigheid, en wysheid

met de dood strafbaar is. Lees Numer. 16. vf. 31-34. Alwaar men ook vind dat die tegens deze straf murmureerde gedood wierden, tot een getal van veertien duisent en teven hondert menschen. vf. 49. *adde d. L.* 38. §. 2. *D. de poenis.* Dat ten 3. deze zelve gasten nog dien zelve dag de Hr. President der Stad hadden willen dwingen een gevangen aan zyn huis vry te laten, 't regte werk van een oproerige hoop, dat men niet straffeloos behoorde telaarven voor by gaan. Dat ten 4. die eigenste vreedsaame lieden dien zelve dag nog op de wagt in 't Wagt-huis aanvallen. Dat zy ten 5. weer een Burger met de degen in de vuist naar huis jaagen. Dat zy ten 6. een Student in zyn Japon uit zyn eigen huis sleepten in 't water gooiden, elendig slaan, en in de gevangenis werpen. Dat zy ten 7. met Sabels in de vuist nog verscheide menschen gewond hebben, die deze man verlossen wilde. Dat zy ten 8. door de Stads militie bewaart voor het gemeen, dat zy daar gaande hadde gemaakt; op de zelve geschooten, en met steenen gegooit hebben, en Ten 9. dat zy, als dit weder was hersteld, de gevangene moettwilligen los gelaaten, en de wagt afgetrokken, weder uit hun Collegie daar zy in vryheid en buiten 't minste gevaar waaren op het gemeen geschooten, en met steenen geworpen hebben. en dus sodanige oproermaakers, en quaad-doenders niet straffeloos en onschuldig gehouden hebben, nog de klagte der klagers voor de verweering der beklagde hebben aangenoomen, tegen 'het uitdrukkelyk gebod Gods. Exod. cap. 23. vf. 6. Lev. c. 19. vf. 15. Deut. c. 1. vf. 17. en c. 16. vf. 19. En tegen het geene Salomon leert Proverb. 8. c. 24. vf. 23. sie mede Matth. c. 22. vf. 16. Jacob. c. 2. vf. 1. Daar moet onder twistende partyen een even-redenheid werden gehouden, en den eyscher niet toegelaaten, dat de verweerder niet geoorloft is, ofte doen kan *L. 41. D. de Reg. Jur.* de Pausen zelf zeggen dat men in 'tgerigte de Persoon niet moet aanneemen. *C. in Judiciis de R. F.* 't Stryd endelyk ook met de leere der Gereform. leerende dat men niemant lichtelyk en onverhoord mag oordeelen of helpen vdoemen. Catech. Sond. 43. vr. 112. Nu blykt uit dit verhaal van wegen de Raad der Stad gedaan, en ook uit dese aanmerkingen, dat der Protestanten geschrift niet eens is geleesen, en dat zy onverhoord zyn veroordeelt, 't welk als geoorloft is; soo zyn alle Protestanten in de Paapse steden niet langer veilig, als tot hen maar twee hier of daar mede beschuldigen waar door dan 't geheele Vredens verdrag van *Oliva* bespottelyk werd als de vryheyd der Kerk van sodanige twee veylig kan werden geschonden.

I Onpartydigheit. Had de Magistraat niet onpartydig geweest zy zouden de Student, die d'eerste stigter en aanfetter tot d'oproer was, niet ongestraft hebben losgelaaten, maar zekerlyk hem als hebbende reden genoeg, gestraft hebben anderen ten exempel: Hy die kinderen, jonge luiden en Burgers wist te schelden, slaan, en met het gooyen van steenen oproer aan te regten, behoorde niet straffeloos ontslagen te zyn; maar d'Overig. kennende der Lojollisten geld en bloedgietigheid.

heit, in die geheele zaak te werk zyn gegaan, doende al wat in haar vermoogen was, om het 1 oproer te dempen, en de Jesuiten te beschermen, tot dat de Jesuiten het zelfs meest buiten haar magt bragten door 't schieten en met steenen werpen op de Stads wagt, die tot behoudenis van haar gezonden waaren. En daarom kan de Magistraat van Thorn, met geen meer regt in de schuld van een oproer (dat zy getragt hebben te verhinderen en uyt te dooven) betrokken worden, dan als of de Burgermeester en Scheepens van Londen te regt gestelt en veroordeelt zouden werden, ter oorsaake van de moetwilligheid, door de nieuwe Ministers onlangs gepleegt. Dit niet tegenstaande zo wierde op de groote 2 klagten, en op de vervolging der Jesuiten, door

righeid, hun ter overtuiging van hun zelf en de waereld tot het uitterste, en verder begunstigt, en wie fiet niet dat de Præsid. en andere van den Raad wyfelyk 't gevolg voorfien hebben, gelyk de Sententie, bestaande wel uit elf leden mede brengt; waar van het eerste, derde, vierde en elfde spreken van onthalfen of vierendeelen, en verbranden, of van hoog verraad schuldig verklaart werden, en d'overige van eerloosheid of groote geld-boetens, gantche verandering van de Magistraat, overgift van Kerk en Kerkelyke goederen, en alwat meerder ten voordeelen der beleedigers kan bedagt werden. Soogaat het alspartyen Regters zyn, dat de Lojolisten niet onbekent was, en waarom zy sootout 't oproer dorsten opwekken, en de schuldige zelf in de hitte van de misdaad wederom eiffchen. Sie daar hoe de zagtfinnige voorfichtigheid des Raads geagt werd als een Loyolift voordeel weet te doen.

1 *Oproer te dempen.* Alsoo zy die tot tweemaal toe gedempt hebben; want de booswigt d'eerste dag gevat zynde, en de nagt daar op in vallende, soo was de kleine wanordre gestild, hadden de Lojolisten niet het geweld de volgende dag weder begonnen; gelyk ook de tweede dag als de Stads-wagt het Collegie had beset, de Præsid. de tweede gevange Student mede vry gelaaten, en de Stads Clercq 't volk verpligten zig te retireeren, den oproer gedaan zoude geweest zyn, hadden Lojolitische Studenten, zoo als de wagt was afgetrokken, niet weder geschooten, en op het volk voor de derde reis begonnen met steenen te werpen. sie pag. 28.

2 *Klagten en vervolging.* De Lojolisten geven het over pag. 20. maar hier ziet men hoe zy het overgeven, zy hebben gescholden, geslagen, met steenen geworpen en geschooten, zelf op die tot hun bescherming waren gesonden, en nu geven zy het over met groote klagten en hevige vervolgingen, te doen aan 't Koninklyk Assessoriaal Tribunaal, beschuldigende nu tot dankbaarheid van oproer die dezelve wilde beletten, hen wilde bewaaren, en die nog hun veroorfaakte oproer al over 't hoofd hadden gesien, dervende daar nog byvoegen, dat zy van herten voor hen bidden, ter zelve tyd als zy veroorfaaken dat

door des Konings Solliciteur Generaal aan het Koninglyke Affessorial Tribunaal (of 't hooge Cancelery Hof) een aanklagte voorgesteld, waar in de inwoonders van Thorn met verwekking van tumult en oproer beschuldigt wierden. „ En dat zy om „ een *1 seer geringe zaak*, haar onheilige en schenzieke handen „ had-

dat men hen onschuldige onverhoort veroordeelt. pag. 20. waar uit men dan kan verstaan wat Salomon leert, als hy zegt, *dat de barmhertigheden der Godloozen zureed zyn.* Proverb. cap. 12. vs. 10.

1 Seer geringe zaak, D'oirfaak van d'oproer was de gehoudene Proceffie, die al meermaal oproer had verwekt, welke indien zy die wilde houden egter zoo hadden behooren te houden, dat 'er niet weder als bevoorens hier en elders onrust uit ontstonde, wilde zy buiten schuld blyven, *nam turpe est doctori, cum culpa redarguit ipsum*, 't is schandelyk voor de Leeraar als de schuld hem zelf berispt zeld Cato. Zeker 't is een volstrekt Godloos Kerk-gebaar dat oirfaak tot oproer, en soo moord en doodslag geeft: is dat een geringe zaak! en genoomen de zaak was eens gering, de Jesuiten moeten egter zelf bekennen dat het hun schuld is, dat d'inwoonders van Thorn de handen aan Personen en plaatfen in de Godsdienst gewyd, gelegd hebben, zeggende dat die dat hebben gedaan om een zaak die *zeer gering was*; dus zal het dan t'overweegen staan, of die zaak by hen niet werd verkleind, en wel op de waarheid sleunt; want anders hebben zy de Regters bedroogen. Hier op, na alvorens aangenomen te hebben de belydenis van hun zelve, te weteen, dat zy een zaak hebben uitgevoerd die oirfaak tot d'oproer heeft gegeven, soo moet men ook overweegen, of dat wel een zaak is; gelyk zy zeggen, dan of hier niet vercheide zaaken t'zaamen-loopen die dat hebben veroirfaakt, 't geen dan de rede zoude aantoonen, waarom zy de Protestanten van *konstige leugens* pag. 9. hebben beschuldigt, namelyk om de Leefers voor af in te neemen, op dat zy in hen die misdaad niet zoude zoeken. Wy hebben als op pag. 21. en 23. gezien, dat (behalven de Proceffie) een Lojolistisch Student d'eerste beweeging heeft gemaakt, en de kinderen gescholden, geslagen, en zeggen zy zelf pag. 12. een *Burger*, (mogelyk om dat het niet eers genoeg zoude wesen kinderen te slaan,) de hoed afgenoomen heeft; de daad is dan geweest eerst schelden, te weteen, gelyk 't gerugt vermeld, met deeze woorden. *Kniel neer, gy Lutherse honden, en ver-eert het heiligdom der H. Catholyke Kercke.* Sie daar hoe hun Godloosheid die der Joden overtreft. Als de Heere Christus zeide, dat God zyn Vader was, scholden de Joden Hem voor een Godslasteraar. Joan. cap. 10. vs. 33. maar deze Lojolistische Wetgeleerde scheld tegens de wet, die in de zelve Godt en Christus gelooven voor *honden*. De Hr. Christus leert, dat wie tot zyn broeder zegt *Raka* (een Syrisch smaad-woord, als *slegt-hoofd* of dergelyke) zal strafbaar zyn voor de grooten Raed. Matth. c. 5. vs. 22. hoe veel te meer, als imant vervloekt de menschen die na Gods Beeld gemaakt zyn, 't geen den Apostel Jacobus bestraf in zyn brief cap. 3. vs. 9, 10. En de Hr. Christus leert hebt uwe vyanden lief. Luc. cap. 6. vs. 35. en oordeelt niet, en gy zult niet veroordeelt

hadden geleyd aan Perfoonen en Plaatzten tot den Gods-dienst
 „ en

worden; verdoemt niet, en gy zult niet verdoemt worden. *vf. 37.* zoude dat een kleine zaak zyn die soo regt-draagts tegen de leere van de Hr Christus en zyne Apostelen aanloopt? Immers dit is zeeker, dat als uit d'omstandigheeden het voorneemen van te hoonen klaar klykt (als in deze) dat die dertelheid niet moet ongeltraft blyven. *L. 3. Cod. de off. rest. Prov.* 't welk als na maate van de hoedanigheid den Persoon moet geschat werden *niet klein kan wesen*, dewyle de Apostelen over al de geloovige in de Heere Christus, als de Protestanten zyn, ook dienstknegten Jesu Christi noemen, door wien zy als hunne Heer die-
 red gekogt zyn. *Corinth. cap. 7. vf. 23* wat het tweede lit van deze scheld-
 reden belangt, *Kniet neer, en vereert &c.* zoo is het een Christen niet geoor-
 loft een Heidens Kerk gebaar, of Heiligdom van menschen handen gemaakt te eeren, God zegt dat de stoffe zelf daar een vreemde Godt uit isgemaakt
 Hem een grouwel is, namentlyk na dat het Beeld is verbroomen. *Deuteri*
cap. 7. vf. 25 en 26. Ja de plaatsen zelf daar die gestaan hadden, als hoog-
 tens, Altaren enz. moest men vernielen. *cap. 12. vf. 2, 3.* den Apostel Joa-
 nes willende nedervallen aan de voeten een Engels, wierd gezegt, *siet, dat*
gy dat niet en doet, aanbidt God. En zoude dan een Christen iets dat van
 menschen handen is gemaakt Godlyke eere bewyzen? zoude de diere gekof-
 te van hunne Heere afvallen? of dit doende dat een kleine zonde zyn? lees onze aantek pag. 7. en 8. 'T tweede dat hier op is gevolgt zyn *sagen!*
 't welk buiten alle twyffel geen geringe zaak is, maar by waereldlyke Reg-
 ters swaar gestraft werd, na de waardigheid der Perfoonen. 'T is al van ouds
 bekend dat schoon een slaaf geen hoon konde geschiede, dat egter als die
 meer als gemeen of swaar was, den Heer in de Persoon van een slaaf wierd
 gehoond, soo dat den Heer desweegen een aanspraak had tegens den dae-
 der. *Instit. Lib. 4. Tit. 4. §. 3.* hoe kan dan imant zeggen die eerst een ander,
 (wiens Heer een Koning der Koningen is, en een Heer der Heeren. *1 Timoth. c. 6. vf. 15. Apoc. 17. vf. 14. en cap. 19. 6.*) groffelyk hoont,
 en daar na nog ruwelyk slaat, dat dit een zeer geringe zaak is? Hoe kan het
 een geringe zaak zyn imant te dwingen tot Afgodery soo swaar verboden?
 en genoomen het was zoo niet by de Roomsche, is het dat niet by de Pro-
 testanten? en zal zelf een particulier Persoon zig Heerschappy over 't geweten
 der menschen aanmaatigen! en zeggen dat het nog maar is een geringe zaak,
 daar het voor den Persoon dien 't geschied een grouwel is? als van God ver-
 vloekt. Deze zaake dan van God ende d'oude Christenen verdoemt. *sie pag. 10.*
is geen geringe, maar een seer groote misdaad: 't welke nog met diverse misdadaen, sie pag. 21. en 29. vergroot werden, die elk om dat zy d'oproer veroorsaaken en
voortsetten swaarlyk volgens de wetten tegens oproermakers gesteld strafwaardig
zyn. Dambouder. Prax. Criminal. cap. 100, Num. 8. Perez. ad Tit. Cod. Leg. Jul. de vi.
Consult & adv. part. I. Conf. 320. in fine. Dus siet men ook dat het geen eene zaak
 is, maar eenige onderscheidene misdadaen, en dienvolgende niet eene seer geringe,
 maar vercheidene groote misdryven der Jesuiten, die oproer hebben veroor-
 saakt. Waar in dan voor eerst de konstige leugens, daar zy de Protestanten

mede

„ gewyt, met een openbaare 1 oogluiking van haar Regeerders
„ en Overheeden, wiens ampt en pligt het was zulks te ver-
„ hinderen, en dat zy opentlyk hadden vertreden en 2 veragt
„ den geheele Staat der Republyk van Poolen en alle God-
„ delyke

mede willen beschuldigen, van hen in soo groote zaak, als 't leven en de goederen van verscheide menschen zyn, gepleegt te hebben, werden beweesen: En dat zy hier door nog soo een geagt persoon als des Konings solliciteur generaal, en daar en boven het gantlike Koninklyke assessoriaal Gerigt versoeylyk bedroogen hebben met ontschuldige te beschuldigen.

1 Oogluiking. Dat de Jesuit zig weinig aan de waarheid laat geleegeen leggen blykt middagklaar; want hier voor in 't verhaal pag. 15. zegt zy zelf, dat het niet soo seer by oogluiking is geschied; en hier in de beschuldiging aan 't Geregt, zegt hy, het is geschied met een openbaare oogluiking: Zulks dat een van beide hier door hem zelf gezegt werd leugen te zyn; doch dat niet alleen, maar het is geen van beide waar; want d'Overigheid heeft aansonds ordre gesteld, heeft d'eerste oproerige quaaddoender gevangen genoomen, daar na nog een eger, vervolgens op versoek der Jesuiten weder los gegeven, tot tweemaal toe soldaaten gezonden om hun voor de meenigte, die zy met schelden, steenen werpen en schieten tergdien, te bewaaren, en ook d'oproer eenigflints gestild, sie pag. 12, 13, 15, 16, 21 en 24 waar blyft d'oogluiking? Dat de getergde gemeente niet konde wederhouden werden, doe de booswigten, na dat d'oproer was gestild, d'oproermaaker op versoek losgelaten, al weder op nieuw met goyen en schieten d'oproer vernieuwden, en d'andere noodsaakten hun lyff te verweeren, en die Poppen weg te haalen, daar d'afgodery mede gepleegt wierd, is niet seer te verwonderen, 't was ook maar een geringe zaak, achtende het mogelyk minder faut tegens eenige houtte blokken wat te schermutselen, als hun even mensch te beledigen, daar de Jesuiten in tegendeel oordeelen, dat dat beeter is 't goed en bloed den menschen te berooven als hunne houtte mannetjes te laten versukkelen: edog dit is het eigentlyk niet; maar de slang onder dit gras verborgen, is de wezendlyke aanspraak, die hun op de goederen van de verweesen ontstaaf, gelyk hen dat ook by vonnisse is toegeweesen, 't welk sie pag. 44. Waar uyt dan ook moet volgen dat nog des Konings solliciteur generaal, nog het voornoemde Koninklyk assessoriaal Gerigt, 't gechrift van wegen den Raad der Stad naauwkeurig genoeg hebben geleesen en onderzocht, maar alles na het Lojolutisch verhaal hebben geschikt, 't geen ook te aanneemlyker is, dewyle zy van de zelve bygeloovigheid als de aenklagers ligtelyk in hun gedagten vielen, en daarom de gedaagdens, of liever de beschuldigde, sonder eens hunne beschyden te leezen of hun te onderfragen, maar onverhoort veroordeelden. Sie pag. 36.

2 Veragt. Na dat in de beschuldiging was gelaft dat de Thornners haare handen aan Personen, en plaafien hadden geslagen Gode toegewyd, soo voegen zy nog een derde zaak hier by, namelyk een veragting van de geheele gesteldheid der Republicq van Polen: al weder sonder te zeggen waar in dat betaaf, indien men antwoord dat dit laatste lit is een uydeggung van het eerste, name-

„ delyke en menschelyke wetten. Deese hevige beschuldiging werd gevoert en opgepronkt met de cierlykte woorden van bewaarniffen der Reedenkonst, om aan die zaak zo veel te meer ge-

lyk dat de Thornners met hun handen te slaan aan personen en plaatse Gode toegewyd, daar door de geheele gefeldheid der Republ. hebben veragt. en alle goddelyke en menschelyke wetten vertreden, dan is het al reede in 't hier boven gezegde wederlegt, als zynde het doen der Thornners eerst maar een lyfs bescherming, als men hier ziet, en 't laaft maar een afkeering van hun woede, die zy liever wilde op een partye poppen, zynde d'inwendige oirfaak van dit quaad oeffenen, als aan menschen, soo wel als zy van God geschapen. Maar ziet de Jesuit in de woorden, *veragt de geheele Staat &c.* op nog iets anders als dit, soo hadde hy dat behooren uyt te drukken in zyne omftandigheeden, op dat een ieder wiste wat hy met die woorden, welke hier als iets swaarders op 't laaft bewaart schynen, meende, en niet op soo een dubbeld-finnige wyze, beschuldigende of niet met de zelve woorden, na dat hy gelieft, immers de Koning en 't Geregt schynen het soo te begrypen, dat deze woorden *vertreeden en veragt de geheele Staat* enz. maar cieraatshalven, en om door een verdubbelde manier van spreeken, het gesegde kragt by te setten; daar zyn bygevoegt, sie 't geen verhaald werd na 't scheiden van de Ryksdag, beginnende de woorden, Het gedeelte van de vastgestelde wet &c. daar de Koning het alleen neemt op een *slegte oirfaak*: 't geen de Jesuiten hadden genoemd een seer *geringe oirfaak*, sie pag. 31. Dog indien die viervoudige en oproerige misdadaen, alle te zaamen maar voor een eenige geringe of slegte oirfaak mogen genomen worden, dan is de lyfsverweering der Thornners niet te bestraffen, maar hooglyk te pryssen, want een ider mag zyn lyff beschermen en geweld met geweld keeren, L. 3. Dig. *de Just. Jure.* dan is 't bedryff aan de beelden niet anders als een verkeerde daad van vergelding, verhaalende op houtte blokken 't geen de toorn anders aan de menschen zoude hebben uytgevoert, gelyk een hond, die in de steen byt, in plaats van die ze op hem gooit. 't Geen de Jesuiten hebben gedaan is oirfaak geven, 't geen de Thornners hebben uytgevoert is niet anders als 't gewrogt, d'uitwerking van die oirfaak. Welk redelyk mensch heeft dat zelf oit qualyk genoomen? in tegendeel is het een onbetwisbaare regel, *qui vult antecedens vult etiam consequens*, die 't voorgaande wil, begeert het gevolg. Zulks dat de Thornners niet alleen niets hebben gedaan, maar zelf geen geringe, nog slegte oirfaak gegeven, daar iets van zoude kunnen komen, en zy dienvolgende vry onschuldiger als de Jesuiten, en egter worden zy van lyff en goed berooft, onthoofd, gevierendeelt, voor een gedeelte verbrand, en andere gegeeffelt, van goederen en kerk, en kerkelyke inkommen ontset, nevens een gedeelte van hun Overigheid: maar hier uyt ziet men wat verspoeylike boom het is die zulke vrugten, stinkende by God en alle redelyke menschen draagt, en gevolgelyk dat het beeter, ja ten uytterste noodzakelyk was, om zig de regtvaardige Toorn Gods en der menschen niet op den hals te haalen, van dien Proceffie-boom uyt te roeyen, ten eynde in het toekomende niet meer zulke dingen

gewigt te geven; en schoon het door geen ander bewys wierd ondersteunt, dan der getuygenisse van 1 d'eerlyke Jesuiten alleen, en verscheyde opgeraapte getuygen, gants tegens alle bekende en aangenoomene Regelen en manieren des Regts, zonder zelfs de beschuldigde personen bekwaame 2 tyd tot hare verdediging te ver-

dingen als deze konden voorvallen, en het Jesuïtisch Collegie soo te reformeeren, dat zy zigh by hun school-meesteren hielden, gelyk hun dat almeermaalen van gekroonde hoofden is gezegt; willen zy niet dat hun wat ergers overkoomt, als die de oogen eens open gaan.

1 Eerlyke Jesuiten enz. Die d'eerlyke, en Godvrugtige stukken der Vaders Jesuiten zoude willen optellen, ja van de voornaamste maar een kort verhaal maaken, zoude een byna endeloos werk beginnen, en noit gelooven dat hy geschiedenissen van menschen, maar van eenige duyvelen beschreef in de gedaante van Engelen des ligts; want schoon moord, brand en roof het oogwit is daar zy op doelen; egter doen zy dat arglistelyk, en wel in het besonder onder de dekmantel der Godsdienstigheid. Om dan sodanig vrugtelooos en byna ondoenlyk werk niet t'onderneemen, sie alleen van dit stuk pag. 1. n. 3. pag. 2. pag. 5. pag. 6, 7, 8, 9. enz. en der voegen dat deze woorden, eerlyke Jesuiten, moeten in eene verkeerde sin genoomen worden, volgens een Rhetorische manier van spreken die men noemt *ironia*, wanneer regt anders gemeent als gesproken werd; gelyk van imant die iets qualyk heeft gedaan, dat hebt gy *wel* gemaakt, dat is, seer qualyk, gelyk blykt uyt het vervolg, en verscheide *opgeraapte* getuygen enz. Het wil dan zeggen, dat de zaak niet is beweezen, als door oneerlyke Jesuiten die Eysls. en partyen in deze waaren, en door eenige getuygen soo hier als daar by een geraept, die uyt eerbied van de Paters en haat tegens de kettters zouden sweeren iets gesien te hebben, al waren zy op die tyd een myl van 't voorval geweest, gelyk'er zulke onder de getuygen zyn, die verklaart hebben en niet eens in de Stad geweest zyn, en dat ter liefde van de Vaders, van een stuk gelds, en uyt haat tot de kettters. Schoone Vaders! eerlyke getuygen! hoe is die Goddelyke maagt Themis daar gesleurt, gescheurt en vertreeden! sie pag. 39.

Tyd tot hare verdediging Op dat ook het Geweeten geen tyd zoude hebben hen te beschuldigen, soo weinig als de verweezene hen te verontschuldigen. D'inwoonders dezer Stad hebben zig in de jaare 1454 onder de bescherming van de Kroon Polen begeeven, maar deze zyn nu d'onderdrukkers, en brengen nu de Thornners dienvolgende wederom in die zelve staat, die hun verpligt om voorzig bescherming te versoeken. Want de Polen hun eed niet houdende, welke conditioneel is, soo vervalt de verbintenis die op zodanige voorwaarden is gevestigt, alsoo zy de Thornners noodzaaken weder als doen, elders bescherming te versoeken, welke bekoomende, kunnen zy zig, gelyk als toen, ook dien bescherm-heer onderwerpen, alsoo de Polen niet alleen den pligt van hun gedaante eed niet houden, maar regel regt daer tegen doen, niet anders als of zy roovers of hun openbaare vyanden waaren, tredende 't regt,

vergunnen, ja niet zo veel van haar *1 eens te hooren*; des niet te min heeft HET PAAPSE CANCELEREY-HOF, in naarvolging van de SPAANSE INQUISITIE, en uyt een BRANDENDEN YVER voor het ROOMS-CATHOLYKE GELOOF een decreet (of besluyt) gemaakt, dat naauwelyks met

door de wederzyds verbindende eed bekoomen, met voeten, dat verbreekende met alleen op den magt en 't vermoogen te beruften, dat wel voor een tyd zeeker, maar tegen 't natuurlyk volk en burger-regt, strydig is; waar van de Historien van Polen zelf getuygenis geven. Grot. Regt van Oorl. en Vrede 1 B. IV. Hoofdst. V. 14. in d'aantek. Leeuw R. Holl. Regt. 1. B. 2. D. no. 5.

1 Eens te hooren enz. 'T is dan geen vonnisse geven by wyze van ordentelyke Regtspleging, maar een volvoering van 't geene de Lojofitiche Studenten begonnen hebbende niet konden uytvoeren, om dat het volk hun te magtig was; alleen met dit onderscheid, dat als de Studenten en 't gemeene volk van de Roomsche Religie de Protestanten Thornners hadden kunnen vermoorden, plunderen en straffen zy egter ook wel wat gevaar in de uytvoering dier zaake zoude gelooopen hebben, daar deze nu met krygsvolk te voet en te paart tegens ongewapende waaren versterkt, veyliglyk moorden; want indien daar een geregtelyk vonnisse was geweest, soo moesten ('t geen een kind verstaan kan) na de beschuldigers ook de beschuldigten gehooft zyn, volgens die bekende spreuke *audi & alteram partem*, hoort ook de wederpartye, en des zelfs bescheiden even soo naauwkeurig onderfogt als die van d'aanklager. *Siet* (zeyde de Koning Josaphat tot de Regters) *wat gy doet, want gy houdet het Gerigte niet den mensche, maar den Heere.* 2 Paraiip. C. 19. vs. 6. en vs. 7. *De verschrinkinge des Heeren zy op ulieden, neemt waar en doet het, want by de Heere, onze God en is onregt nogte aanneeminge van personen* enz. De Regters moeten dan Godvreesfende zyn, L. 1. §. 5 *Cod. de offic. praef. prat. Afr.* niet meer geneegen voor die zy beminnen, als die zy haaten, geen agt geven op de vriendichap, L. 13. §. 8 *Cod. de Judic.* en niets ontveinsfen, L. *unica in sine cod. de Monopol.* van gelyke moeten zy de zaaken naarstelyk onderzoeken, soo van d'Eyscher als Verweerder. *Deuter. Cap. 17. vs. 4.* De Regters moesten eertyds by d'Atheniers tweeren dat zy beide de partyen te gelyk zouden hooren; Phocylides zeyde, *vels geen vonnis, ten zy beide gesproken hebben.* Plutarchus schryft dat Alexander de Groote d'eene hand voor 't eene oor hield, terwyle hy de beschuldiger hoorde, beteekenende daar mede dat hy het andere voor de verontschuldiger spaarden, en dus moeten de Regters door een volstaage onderzoek de hoedanigheid der zaak voornamelyk ophelderden, en beide partyen dikwils ondervraagen, L. 9. C. de Judic. en alle omstandigheden der zaake wel t'overweegen, L. *eo casu* 33. *Cod. de appellat.* op dat zy door verwaarloosen van 't geen zoude hebben mogen dienen van eens anders geding, het haare niet maaken, waar tegens al van ouds wetten zyn gesteld, voornamelyk indien 't zelve geschiede, als in deze, uyt haat, want dan is hy uyt die misdaad verbonden, *Instit. de Oblig. quae ex quasi Delicto.* & L. 19. in fin. *Cod. de Testib. L.*

met eenig Hof van Burgerlyke Regtspleeging zal kunnen werden vergeleeken, en 't geene ook daarom voor alle navolgende geslagten tot een duurzaam geheugen en onvergankelyk gedenk-teeken van de ongeregtigheyt, wreedheyt, en raserney der PAAPSE BYGELOOVIGHEYT behoordete werden be- waart. „ Door dit droevig vonnis, wierden vooreerst de „ President Burgermeester 1 *Rösner* en vice President 2 *Czer- „ nich*, om dat zy de pligten van haar 3 *ampt versuymt*, en daar „ en boven het tumult en 4 *d'oproer* van 't volk *maar had- „ den aangesien*, aan hooge misdaat schuldig verklaart, en „ veroordeelt om onthoof te worden, en haare goederen ge- „ confisqueert, om de onkosten te vergoeden: die de Stad in „ dit geval heeft moeten dragen, als ook tot vergoedinge van „ 5 't *verlies*, 't welk de Eerwaardige Vaders der Societeyt van „ Jesu,

ult. Cod. de poen. Judic. qui male judic. 't Is dan geen geregtelyk vonnis, maar een volvoering van 't begonnen werk der Studenten onder de schyn van regt; 't geen de kinderen der Protestanten wel weten, dat men niet doen magh. Sie des Gereform. Carechism. 43. Sond. en 't antw. op de 112. vrage.

1 *Rösner*, genaamt *Johann Gottfried Rösner*, wiens Vader in der tyd Raad tot Thorn is geweest, en deze zyn Soon, eerst Secretaris, daar na Raad, en endelyk President Burgermeester; hebbende in deze drie qualiteiten de stad, en 't vaderland in de veertigh jaaren gediend, is hy op den 7. December 1724. 's morgens over vier uren hymelyk hy Toortsligt onthalt; oud omtrent ses en seltigh jaaren. Sie verder hier onder.

2 *Czernich*, genaamt *Johann Hendrik Czernich*, vice Præsident Burgermeester, deze is, hoewel hy verweezen was met de Hr Præsident Burgermeester te ster- ven, gunstelyk gepardonneert, volgens een brief van de Kon: van Polen uyt Warsckonw, gedat. 13 Decemb. 1724. 't geen hem egier op verbeurte van zyn ampt en goederen stontd; waarom hy zig ook met eenige andere stil na Dant- zigh quam te begeeven.

3 *Haar Ampt versuymt*. Siet voor op pag 27. is kortelyk aangetoont dat zy de pligten van haar ampt geensints versuymt hebben.

4 *d'Oproer maar aangesien*; Indien'er te straffen was, soo moesten d'eerste in 't maaken van d'oproer, de voortsetters van dien, de Lojolistische Studenten eerst, en voornamelyk gestraft worden; doch d'Overigheid genoodsaakt zynde die los te laten, konden d'andere, die maar beschermers van hun lyff waaren, niet straffen. Sie pag. 28 en 40 behalven dat dit hier voor de tweedemaal werd gezegt, en een en 't zelve is dat boven genoemt werd *haar ampt versuymt*.

5 *Verlies*. een groot verlies. Zy zullen nu voor een oude en mogelyk al vermoisemde Heilig weer een nieuwe sterker heilig hebben. Sta by, o aller zulker Heiligen God, die Goden en Heiligen by douzynen maakt, helpt deze ont- heilig.

- „ Jezu, ter oorzaake van dit oproer voorgaven, geleeden te hebben.
- „ Ten tweeden, wierden *Gerard Tomas*, *Burgrave*, en *Zimmerman*, *Vice-Burgrave*, omdatze haar vlyt niet hadden gewent van de raafende meenigte te stillen, voor Eerloos verklaart, en onbequaam om eenig vertrouwt Ampt te bedienen, en wyders om een zeeker tyd gevangen te blijven.
- „ Ten derden, wierden 1 *Hertel*, 2 *Mohaupt*, en 3 *dertien*, „ meer,

heiligde weer aan nieuwe Heiligen, en schoon gy nu een korte tyd onder een deel ontheiligde moet verkeeren, neemt dat niet qualyk, gedenk hoe hoog zy u hebben verheeven; d'Egyptenaars baden aan uylen, katten, en andere dieren; Hierodoot in zyn 2. Boek. dog dat waren nog dingen die zy zelf niet maakten, deze hebben u, ten trotze van alle Goddelyke beveelen, gemaakt tot een God van quaftige Goden en Heiligen! sie d'aanteken. op pag. 10. en 11. egter derven die eerlyke Jesuiten dat verlies nog op vyf en dertigh duyzend guldens begrooten, dat omtrent vier en dertigh duyzend guldens te veel is, zynde het geheele gebouw met den aankleeven van dien soo veel gelds niet waard; maar dit *Cancelery-Hoff*, dat soo ligt over de hoofden heen stapt, zal nog lighter over een duyzend guldens dertigh, veertigh stappen, sonder op de hoegrootheid van den eylich agt te geven.

1 *Hertel*. *Christoffel Hertel* een leer-bereider, deze had den oproer nogh willen dempen, stellende zig, op dat niemant in 't Collegie zoude gaan, met uytgebreide armen in de deur van 't Klooster, zeggende, *Myne Heeren, om Gods wille, zyt te vreeden, en volgt my*, dat is, volgt myn doen na, of luyfter na my, maar de Lojolisten leyden dit uyt, dat hy d'andere had aangemoedigt, hoewel dan de voorsz woorden, *Myn Heeren, om Gods wille zyt te vreeden*, gants niet zouden over een koomen met de laeffe, egter wilde deze dat soo dwingen. De Bondgenooten van 't Poolfche gemeene-best mogen dan wel een verbond maaken, waar by het Statut van *Korcin*, tegens de soo genaamde ketters werd vernietigt, gelyk de Raadsheeren en den Adel van 't *Palatinaat* van *Cracouw*, *Sandomir*, en *Lublin* op den 27 Decemb. 1586. tot *Cracouw* vergadert, hebben gedaan, eenige weinige Jesuiten weeten door flinkke wegen of middelen dat wel te vernietigen, en een Yveraar tegens d'oproer even als een Voorftander van dien te doen sterven.

2 *Mohaupt*, *Simon Mohaupt*, een Koopman, deze was d'eerste van de vyff die onthalt wierden, zynde gelyk hy gantich onfchuldig was seer kloekmoedig, hy trok zelfs zyne kleederen uyt, en verblinden zyne oogen.

3 *Dertien* waar van wy in 't vervolg seven met naamen noemen zullen; namelyk de Lojolisten hebben dit grouwsaam Treurspel in drie bedryven verdeelt; het eerste bedryff is d'onthaling der *Præsid*. *Burgermeester*, als zynde ook geschied op een andere tyd en plaats; het tweede is d'executie van vyff personen die onthalt wierden, waar van reeds twee zyn genoemt; het derde

bedryff

„ meer, met namen in de Sententie gemeld, gedoemt om te
„ werden onthoofd, als de eerste aanvallers in den storm, die
„ op het Collegie van de Eerwaarde Vaders Jesuiten was gedaan.

„ Ten

bedryf is d'executie van nog vier andere, die een uur laater en ook swaarder gestraft wierden. De derde nu in dit tweede bedryff was *Johann George Mertz*, een schoenmaker, deze eerlyke en kloekmoedige man, moest niet tegenstaande hy met seven getuygen bewees, dat hy eerst ten 11 uuren, omtrent het einde van d'oproer, was uyt zyn huys gegaan, en voor het posthuys staande, 't geweld maar van verre had aangefien, en daar na door de wederkoomende meenigte met zyn makker na huys was geraakt, evenwel onder de oproermakers geteld en als soo een geexecuteert werden, 't geen hy ongeblind kloekmoedig ondergong; als dat goed is dan mag men wel zeggen, dat de Heeren Lojolisten grooten dank toekomt, dat zy'er niet veel meer hebben doen sterven. De vierde in dit tweede bedryff is,, *Behner* een knoopmaaker, so ontschuldig als een der voorige, egter konden hem nog zyn ontschuld, nog soo veele regten, en vryheden soo dier by verscheide koningen als ook de bondgenooten des Ryks verleent, en beswooren, om de vreedde en broederlyke liefde t'onderhouden, gelyk de Poolse Bondgenooten dat in 't verdragh genaemt *Kaptur* uyt drukken, niet helpen. Volum. constit. pag. 404. vide de Biblioth. Bremens. part. I. pag. mihi 223. De laaste van dit Bedryff was *George Wunsch* mede een schoenmaaker; deze was door zyn Paapse-meid, om dat hy haar had verboden geduurende dat geweld uyt te gaan, aangebragt, even of hy als oproermaker mede in 't Collegie was geweest, en wierd daar op al mede verweesen, en als deze godloose daar na uyt wroeging van haar geweeten geparst, by de Lojolist *Marchweski* kwam, en d'ontschuld van hem *Wunsch* betuygde, zeggende, dat zy hem voor een ander had aangefien, zeide die vroomde man, *jouw hoer, gy hebt eens geswoore, pakt u van bier*. De verklaring was beswooren, hy moest sterven. Sie daar het tweede bedryff; waar uyt blykt, dat niet de misdaad, maar de Godsdienst d'oisfaak van hun dood is geweest, welke zy ter gelegentheid van deze Lojolistische opstand hebben moeten ondergaan: volgens die streek, *salvis Juribus Ecclesie Romanae*, daar is, behoudens de Regten der Roomsche Kerk, gelyk eenige Bisschoppen op de Groote Byeenkomst tot Warschauw, na de dood van Kon. Sigismunds de III. gehouden, by 't onderteekenen van hun naamen stelden, dat is, als de Roomsche kwaad doen, en zy de Protestanten daar in kunnen trekken, dat dit dan lyden moeten. Het derde of laaste bedryff vertoont ons, volgens een Poëtische waarneeming, daar in 't meest beweeglyke tot op 't laast werd bewaart, ook de afschouwelykste wreedheid, die veele straffen te gelyk in zich behelsen zal, als handen af te kappen, hoofden af te hakken, lichaamen te vierendeelen en op 't laast te verbranden. Heeft men in 't tweede bedryf een vyfvoudige herhaaling van 't eerste en gevolglyk de bloed-storting swaarder, men heeft in 't derde bedryff niet alleen 't zelve, maar dat nog drie andere soorten van grouwsaame straffen vermeerdert, als handen af te kappen, te vierendeelen en te verbranden, soo dat dit laaste de voorige overtreft in godloosheid, gelyk

„ Ten vierden , wierden *Carnisz* , *Schlutz* , en verscheyde
 „ andere , om dat zy de heylige Beelden van de H. Maagd Ma-
 „ ria , godloos hadden mishandelt en ontheyligt , verweesen ,
 „ om haar regterhand afgekapt , en daar na gevierendeelt ,
 „ en verbrant te werden .

„ Ten vyfden , wierden *Gnefford* , en *Silber* , twee Officiers
 „ van 't Garnisoen van *Thorn* , om dat zy zig niet hadden
 „ 1 *bevlytigt* , het schieten op 't Jesuiten Collegie te verhin-
 „ deren , gevonnist om een geldboete te betaalen , en naar de ge-
 „ vankenis geleyd te werden .

„ Ten

gelyk het tweede het eerste , hoewel men zeggen moet , dat in het eerste over-
 woogen zynde dat daar de waardigheid , ouderdom , verdiensten en andere
 dingen by koomen , dat eerste niet min redenloos en verfoeilijk was als dit
 laatste . Hoe waeragtigh is hier de spreuk van Salomon *'T is voor den sot als
 spel schandelykheid te doex !* Prov. cap. 10 vs 23. Soo hebben de Lojolisten al in
 de maand May van de jaare 1587. zulk spel de Protestanten gemaakt , de Keek tot
 Crakau verwoestende , ter zelve tyd en plaats , daar de Ryksvergadering gehou-
 den wierd , too dat daar tegen aanstonds moest werden voorsien , *vide Biblioth. Brem.
 part. I. pag. mibi 225. & 226.* Tot de vier hoofd-personagien in dit laatste bedryff
 hadden de Lojolisten geschikt , *Christoffer Carnitz* een slaager , *Johann Chris-
 tiaan Hoffst* een koekebakker , *Jacob Schulz* een naaldemaaker , en
Gutbrod timmermans knecht , die voor hun dood by een seer beweeglyk smeek-
 schrift aan den Koning vertoonden hunne onschuld , versoekende ten preuve
 van dien , maar volgens de Duytsche en Pruyssische Regien gehooft en geëxa-
 mineert te mogen werden ; dog is daar niets op geschied , waar van men de ren-
 den kort naer deze articulen van 't vonnis zien zal .

1 *Bevlytigt*. Hier voor pag 21. en vervolgens al aangeweesen , dat de Lo-
 joliften d'oproermakers zyn geweest , soo was dan het gemeen niet te beletten
 dat tegen te gaan ; de Lojolisten schooten eerst , wie zal de wet der ver-
 gelding doemen , die alle menschen als een aangeboorne wet gebruyken , *dat
 men geweld met geweld magh keeren ? L. vi vim. D. de Jusl. & Jur. L. I. Cod. unde
 vi. 1.* Dus hebben dan de Jesuiten daar door geen kwaad geleeden , en zyn die Offi-
 cieren geensints van wandevoirt te beschuldigen , schoon zy niet veel konden uit-
 voeren , want om een oproer tusschen twee partyen te stillen moet men de be-
 leediger eerst tekeer gaan , niet debeledigde ; dan zal de beledigde ziende dat'er
 hulp komt van zelf ophouden , maar tast men de beledigde aan soo maakt men
 die verwoeder en de beledigende word de lust nog aangezet , om , schoon het
 al een gedaante kreeg van stilstand , den oproer op nieuwste beginnen , gelyk ge-
 toont is dat de Lojolisten gedaan hebben , pag. 21. 23. en 28. De Presid. Burgerm.
Rofner had al gedaan wat men kondé bedenken , hy had de Stads militie , op
 't verneemen van d'oproer , doen by een rukken , en doe deze te kort schoo-
 ten (want dat geschied maar met een sagte hand , en niet als tegens de vyand)
 de

„ Ten sefden, wierden de andere verbreekers en aanvallers
„ van de Kerkelyke vryheyt, in de Sententie gemelt, in een
„ boete beslagen, en gevonnist om gevangen geset te worden,
„ zullende het geld dat men van deese boete zal ligen, dienen
„ om 1 een steenen Pilaar op te regten, met het beeltenis van de
„ gese-

de burgers en koninklyk guarnisoen in de wapenen doen komen, en was ook endelyk zelf daar na toegegaan, dog niets kan 't kwaad keeren, als 't niet wel werd aangetaft; waaren de twee Studenten in den Oproer gevangen maar gevangen gebleeven, en d'overige daar door beteugelt, 't gemeen was naar gaande geworden, Sie pag. 25. en 26. in d'aanteek.

I Steene Pilaar. Om te verstrekken tot een eeuwigduurende gedagtenis van DIE schriklyke godloosheid, werd verder gezegt, en 't is regt soo, mits dat het betrekkelijke woordje die te verstaan zy niet in 't besonder, als het hier genoomen werd, maar in 't algemeen op die oproermakers zyn, die Gods, Ryks, en Stads wetten overtreden hebben; Godt zegt Exod. c. 20. Gy zult geen anderen Goden voor myn aangesigte hebben; Gy zult u geen gesneden beeld nog eenige gelykenisse maken. En Jesaia c. 63. vs. 16. itaat: Gy zyt doch onze Vader, wans Abraham en weet van ons niet, en Israël en kent ons niet; gy Heere zyt onze Vader, onze Verlosser, en den Heere Jesus. Niemant komt tot den Vader dan door my. Joh. c. 14. vs. 6. maar de Lojolitische oproermakers door Beelden en Heiligen; d'oproer was om die gemaakte Heilig in 't broodkasje, en om die kwaftige heilige en beelden volvoerd, en om dat voor te koomen zullen zy'er nog een nieuw beeld inbrengen; dit is dan tegens Gods gebod. De Rykswetten zeggen, als 'er eens geklaagt was, dat eenige Roomsche de boeken van de Leere der Evangelische, met geweld van de drukker gehaalt, en by 't huys van Do. Johannis verbrand hadden; dat zy ook de lyken hadden belet, na de begraafplaats door zekere straat by de St. Jans Kerk, ter aardete dragen, en die agter't lyk gingen met schelden en schreeuwen hadden gehoont, en verhindert; dat ook de Studenten en eenig ander volk twee Predikanten by na hadden gesteent, drygende daar en boven met geweld der Protestanten Kerk geheel te verwoesten, dat de Konink Sigismundus dit seer qualyk hadde genomen, zeggende, dat over al op de waereld, en in alle Ryken waar de Religie met geweld, vuur, en swaerd en niet door de Leere, en goede Zeden wierd voortgeset, daar noodzakelyk schrikkelyke bloedstorting, en een pest van inwendige beroertens op volgen moest, 't geen soo verre van daar is, dat wy soo gemeene brand goed-schik zouden aansien, dat wy niet dulden dat onder besondere personen zodanige opstand zoude geschieden, als die wenschen soodanig kwaad voor te koomen, en gelyk wy het voordeel en aanwas van 't Ryk Polen, en 't Groot Hertogdom Lithauwen onze zorge van God bevoolen, met onze grootste sorg en ten kosten van ons welwezen, tegen 't geweld der vyanden bevoorde- ren, soo wenschen wy van gantscher herten, dat alle onze burgeren en inwoonderen, van wat soort zy zyn eenen waaren God eerende, ook een oude Catholyke Geloof zoude belyden; maar dewyle God voorzegt heeft, dat

„ gefegende Maagd op den Top des zelve. En dat op de felve
 „ plaats, alwaar haar heylig beeld mishandelt en verbrand was,
 „ om te verftrekken tot een eeuwigduurende gedagtenis en
 „ vernieuwinge van die fchrikkelyke godloosheit. Dese zes
 „ Articulen, van dat decreet, toonen openbaar de regte wec-
 „ tentlyke eygenfchappen van den Geest des Pausdoms.

Tenfevenden. „ Zal *1 de helft* van de Magiftraat van Thorn,
 „ Rooms

in de laaste dagen noodfakelyk fchandelyke dingen en ketteryen ontftaan moe-
 ten, zoo oordeelen wy, dat niemant tot het Geloof moet gedwongen wer-
 den, maar Wy hebben, na den *inhoud van den Eed* van Ons aan alle de Sten-
 den des Ryks van Polen, en 't Groot Hertogd. van Lithauwen gedaan, *om*
de Vrede tuffchen de Diffidenten te houden, en hun Godsdienst te befchermen en
daar de hand aan te houden, deze verbintenis van gegevene trouwe altyd voor
 ooggen, het geweeten van een ieder aan 't oordeel van dien grootfte God
 beveelende, en wy zullen niet alleen door de kracht van onze bediening, om
 de Vreede te befchermen in de Religie aan Ons van alle Stenden van 't ver-
 maarde Ryk overgegeven, maar ook door de magt der oude gewoonte in dit
 Ryk de verfchillende in de Godsdienst verdragen en befchermen. Derhalven
 beveelen wy u, dat foo dra deze onze Brief overgegeven is, gy de zelve opent-
 lyk op de markt van onze Stad Vilna, en in de ftraaten doet verkondigen,
 op dat alle ende een ygelyk, volgens de gewoonte en wyze van ouds tot op
 deze tyd van ons gelukkig Ryk bewaart, geruftelyk leve en geen oirfaak tot
 opftand geve. Doch indien imant d'openbaare vrede wil flooren, en hertnek-
 kelyk, en moetwilliglyk zodanige opftand of oproer verwekke, foo beveelen
 wy u den zelve, gelyk uw Regtgebied onderworpen is, uyt kracht van uwe
 bediening en laft, gevangen hebbende, te bewaaren, tot dat wy van die zaak
 onderregt zyn op ftraffe van ongenade, &c. Uyt het Leger tot Poshova den
 26 Sept. 1581. geteek. *Stephanus Rex* & fcriptit. Venceffaus Agrippa, Notarius.
 Welke Vreede tuffchen de Diffidenten, dat is, Protestanten, na 't overlyden
 van gen. Kon. Stephanus, op den 27. Decemb. 1586. weder door de Ra-
 den, Adel en Bondgenooten tot Crakauw is vernieuwt en bevestigd. Wat
 de Stads wetten aanbelangt, dat geeft het gegevene Vonnis zelf te kennen,
 dat die zyn gefchonden. Zy regten een Steene Pilaar op, daar die nooit is ge-
 weeft, zy veranderen de Magiftraat van Proteftantsche in Roomsche, ook te-
 gens het vredens Verbond van Oliva, fie pag. 4. en 5. zy ontheemen hun de
 Kerk, en Schoolen, en voeren een openbaare ommegang in tot meerder ver-
 floornis der openbaare Rust; ten blyke dat de Lojoliften d'oproermakers geweest
 zyn, als pag. 21. in d'aanteek. fie daar tot wiens gedagtenis, en vereeuwiging
 van die fchriklyke Godloosheid in 't verbreeken der Wetten, deze Steen moet
 verftaan werden opgeregt te zyn.

1 De helft. Regdtraats ftrydig met des Stads-voorregten, de Vrede in 't
 Klooster Oliva 1660. geflooten, waar by uytdukkelyk is overeengekoomen,
 dat

„ Rooms Catholyk moeten zyn , in dier voegen dat , na de
„ Executie van dit tegenwoordige vonnis , de Koning! Com-
„ missarissen als dan in agt zullen moeten neemen , om Rooms
„ Catholyke Burgermeesters en Raden in plaats van de Lu-
„ therse aan te stellen , welke laatste hier by strafbaar zyn ver-
„ klaart.

„ Ten achten. „ Zo zullen de Lutherfen (om eeniger maaten
„ de Eere GODS, en de H. MAGET, zynen MOEDER te
„ herstellen , die zy zoo Godloos en schriklyk gehoont heb-
„ ben) 1 haar Kerk die de Maagd Maria toegewyt is , aan de
„ Benedictiner Monniken hebben over te geven , als een regt
„ haar toebehoorende , te samen met het Convent , 't welk de
„ Lutherse tot een School gemaakt hebben.

„ Ten negenden , zullen de Lutherse 2 Schoolen en Semi-
„ narissen uyt de Stadt Thorn , naar eenig afgelegene gedeelte
„ van de Voorstad , of de nabuurige Dorpen worden verplaat.

„ Ten
dat de Steden zullen alle haare Regten en Vryheden behouden , en de vrye
oeffening van de Catholyke en Protestantische Religie genieten , sie pag. 4 en 5
mitsgaders tegens de soo meenigmaal beswooren Ryksbesluyten , vide Biblioth.
Brem, part. I. pag. 223. & seqq. gelyk het de Stad ook niet op de naam van
straff kan ontnoomen worden , alsoo de misdaad door eenige uit het gemeene ge-
daan (als 'tal waar was) niet door 't gantsche volk moet geboed werden , dewyl het
mindere wel is in 't meerdere , maar niet het tegendeel , L. 110. Dig. de Reg.
J. dat is , als 't gantsche volk heeft misdaan , kunnen wel eenige uit hun
als 't mindere , in dat geheel begreepen , gestraft werden , maar weinige van 't
volk misdaan hebbende , kan 't geheel niet werden gestraft , gelyk met veran-
deren van Overigheeden , afneemen van Kerken , oprigten van openbaare er-
gernissen als beelden enz. geschied.

1. Haar Kerk. dit is eigentlyk de Ziel van 't werk , 't geheele doel en
oogwit ; namelyk , dat zy hun Religie vry 'er als bevoorens zoude oeffenen ,
en de goederen der Protestanten onder hun trekken . Zekerlyk waser geen
voordeel te haalen geweest , deze Godloose en bloed-dorstige menschen zoude
hun Religie soo niet ter herte gaan , 't is alleen de nyd , de hebjagt , en beers-
fugt die hun dit alles soo doet doen , en daarom zyn de Protestanten nergens
veilig daar geen Protestantische Opper-magt is ; want deze drie hoedanighe-
den in Judas en Lojola kragtiger als andere uytgestooken hebbende , dragen ais
een weeldrig onkruid ook zodanige vrugten , gelyk als uyt elks daaden soo in
de voorganger als navolger blykt.

2. Schoolen. Maar heeft het Lutherfche School misdaan , dat die als een schul-
dige mede werd gebannen ! O Vredelievende Vaders , die wraak op hout en
steen neemt , vermoordende die niets quaads hebben gedaan , en trekkende

- „ Tentienden. Zo zullende 1 *Roomse Processien*, zoo als het
 „ in andere gedeeltens van 't Koningryk Poolen geschied, in
 „ de Stad Thorn ingevoert, en op bequaame tyden gehouden
 „ werden, met voorneemen om de openbaare oeffening der
 „ H Rooms Catholyke Religie in 't toekomende aldaar meer
 „ en meer te begunstigen en aan te moedigen.
 „ Ten elfden. „ En ingevalle de Stadt Thorn 2 *mogt willen*
 „ onderneemen, de Executie van dit tegenwoordige vonnis te
 „ verhinderen, zal dezelve aan hoog verraad schuldig geoor-
 „ deelt, en als Rebelien verklaart werden en lyden moeten.
 „ „ En hier op wierden de Koningl: Commissariffen gelast
 „ voort na Thorn te trekken, en dit 3 *vonnis*, met bytandt
 „ van Krygsmagt, behoorlyk *uyt te voeren*.

Men

goederen onder u, die andere toebehooren, wie zyt gy gelyk? de Heere Christus die zyn Ryk van dese waereld niet was? Joan. c. 18. vf. 36. of zyne Apostelen, maar die zeide, *silver en goud hebbe ik niet*, Handel. c. 3. vf. 6. of Cain en Judas, d'eene doode zyn broeder beeter dan hy, Gen. c. 4. vf. 8. en de andere verried zyn Heer en Meeſter, dat is, hy stelde alles wat hem mogelyk was in 't werk om van wat geld en goed meeſter te worden. Matth. c. 26. vf. 15. Marc. c. 14. vf. 10, 11. Luc. c. 22. vf. 3--6.

1 *Roomſche Processien*. Datis, dewyle door de voorgaande eene Processie ons soo veel heils is toegekomen, zoo zal men in het toekomende soo veele Processien houden als de Religie vereiſcht, op hōpe van nog meer voordeel; de geheele Magiſtraat, de Kerken en Kerkelyke goederen ons eigen te maaken, en de ketteriche inwoonders tot een slaafiche onderwerpinge te brengen, tot verſlooring der openbaare Vreede tuffchen de Roomſche en Proteſtanten, en verbreeking der Ryks Wetten, en Overkomsten met andere buytenlandſche Mogentheeden gemaakt, als hier vooren aangetoont is.

2 *Mogt willen*. Deze goede gelegenheid om des Kettters goed en bloed magtig te werden, en soo hun onbepaalde hēersugt in te voeren, was niet te verſuymen, maar dewyle te vreesen stond dat de burgers, die onſchuldig waren, zig niet gemaklyk zoude laaten kaſtyden; want dat gaat by de ſlaven niet aan, soo moeft 'er geforgt werden hoe het dan te ſtellen, en dit was van meer belang als de vaſtſtelling der ſuccesſie in 't geſlagt van den Koning; dewyle dit des Konings voordeel, maar dat des Ryks Roomſche Grooten wezen zoude, en met eene een eerlyke uytvlugt van door verloop des tyds niet te kunnen doen, dat zy niet wilde dat geſchieden soude, gelyk gebleeken is.

3 *Vonnis uyt te voeren*, en dit eer dat de miſdadige zyn gehoord, eer dat de Regter is gebleeken, of in de zaake ook uit haat of uit liefde wierd gehandelt, welke beide een beletſel zyn voor de geregtigheid en waarheid, en eer dat de wederzyde omſtandigheeden, welke niet alleen de zaak kunnen ver-
 ligten,

Men kon schier niet gelooven, dat de Koning van Poolen, van wien men altydt gedacht heeft, dat hy van natuure meer goedertieren als wreet zoude wezen, oyt zoude overgehaalt zyn geworden dit onmenselyk besluyt in te willigen en te bevestigen. Maar helaas ! wat kan men van zulke Princen hoopen, welke haar eygen Godsdienst al eens aan wereldlyke insigten hebben

1 opgeoffert.

Op den Ryksdag voor eenige tyt tot Warschauw gehouden wierd des Konings eygentlyke voorneemen, ik meen de vaststelling van de succefsie in zyn geslagt, door twee swarigheden verhindert; het eerste was, dat den Graaf Flemming het Commando over de Poolse arme wierd ontnoomen; het ander behelste, dat aan de goede en eerlyke Vaders Jesuiten tot Thorn een volkomen satisfactie zoude werden gegeven, met een vaardige Executie, van het vonnis door den Opper-Cancelier uytgesproken. De Koning was reeds over het eerste met hen over een gekomen, maar voor het tweede was nog een onwegneemlyk beletsel, in de handelingen van die hardnekkige en grilzieke vergadering door een Paapsen yver gedreven. Het is geen wonder, dat een Prins, die het Pausdom om een Aardse Kroon heeft omhelst, een Protestantse stad aan de Raserney der Jesuiten zal

ligten, maar geheel veranderen, zyn ondersogt: Zy besluytten om met geweld van Ruyters en Soldaten uyt te voeren, daar zy niet weeten of de minste tegenstand zal geschieden, en daar zy soo onkundig van zyn als zy noodzakelyk moeten wezen die over een gefehil oordeelen, dat nog niet ten halve verhaalt is. O wat zyn 'er veele door hun blindheid gevallen die egter meende dat zy zagen! wat redelyk en regtmatig Vonnis is dat, daar by de misdadigers, eer zy nog gehoord, ja eer zy eens gevangen zyn, al ten vuur en te swaard verweezen werden? soo doen de Rovers aan die zig een weinig te weër stellen, zy neemen de menschen gevangen, maar brengen die niet voor den dagh als om hun bloedig besluyt, slegs door hun alleen gemaakt, uyt te voeren, sonder de minste figuur van Proces te maaken.

1 Opgeoffert. Een weinig verder beantwoord de Schryver zig zelf, dat die opoffering van soo goede uytwerking geweest zynde, nu wel eens een andere offerhande mogt gedaan worden, om daar door dergelyke uytwerkinge te be-toonen; dog toont te gelyk, dat dit sonder dat gevolg is geweest, en dat onse eige begeertens eerder als die van andere gedaan werden; dat 'er ook groot onderscheyd is tusschen een dank-offer en vrywillig-offer, gelyk Levit. cap. 1, 2, en 3.

zal overgeven, om die Kroon voor zyn zoon te **1 verzeekeren**; want schoon dat de gefette tyd tot het houden der Ryks-dag nu haast ten eynde, en met vrugtelooſe uytſtellen verſpilt was, zonder zoo veel als eens des Konings voorſtellinge in overdenking te nemen, egter onderworp zig die miſleyde en ongelukkige Monarch, en bewilligde dat de Executie, van die helfche Sententie tegens Thorn (op den Ryks-dag verhandelt) tot een vande Conſtitutien (of wetten) zouden werden gemaakt; dog het is zeer aanmerkelyk, dat door een Regtvaardige en figtbaare beſtierung der Goddelyke Voorſienigheit, de verwagting vandeſen Prins zoo elendig wierd miſleyd en verydelt; want zoo dra had de Ryks-vergadering het oogwit van haar pooging niet bedoelt, of de Ryks-dag wierd ſchielyk afgebrooken, zonder yets meer uyt te regten. Het welke aan de Vorſten wel tot een geduurig voorbeeld mag ſtrekken, om noyt van de bepaalde regelen der Heylige Juſtitie af te wyken, want daar is niets dat haar gefag meer vermindert, nog dat meer tot haar verſmaading ſtrekt, als buytenſpoorige verſoeken **2 in te willigen**, en onregtveerdige gerechtsſittinge te houden. Wat dit aangaande op den Ryks-dag geſchiedt is, verdient wel aangemerkt te worden, en is als volgt.

Zoo draa als de Leeden van den Ryks-dag op den 13 Novemb. vergadert waren, deed de Marſchalk van die vergadering een zeer aanmoedigende aanſpraak, waar in hy hen onder andere dingen voorſtelde, dat, terwyl die ſelfde dag een eynde van haare zitting en raadſlagen zoude maken, hy dan verhoopte, dat zy nog
yets

1 Verzeekeren. Was daar een toefſegging onder *dit indien* met de Grooten geweest, ſoo was'er hoop tot die verſeekering; maar daar was nu niet als een vrywillige offerhande, waar van men zig niet meer *verſeekeren* kan, als van een ſchoot in de lugt, en dus was hier mede ook de geheele waerdye en agting van de offerhande weg genoomen, 't geen oirſaak was van des zelts vrugtelooſheid.

2 In te willigen. Gelyk zeker Vorſt, die daar na zelve zyn ongeval moeft billikken, zeggende; *dat God dikwils een regtvaardigh Oordeel door een onregtvaardig Vonnis uytvoert*, om dat hy hadde verwilligt in 't geene, daar hy op zyn uytterſte berouw van had; ter leering, dat men in zaake van een oogſchynlyke noodſakelykheit zelf, dat is, om lieff of leed, egter noit moet doen, dat tegens de Regtvaardigheit ſtryt, dewyle die altyd leeft, om het aan haar gedaan onglyk te wrecken.

yets ten besten voor haar land zouden doen, en zig met den Senaat vereenigen, waar toe eenige van die Leeden zig willig vinden lieten, maar de andere waren daar gants tegen; een van de Leeden (genaamt *Ozarowsky*) zeyde tegens den Marschalk, dat hy haar vereeniging met den Senaat juyft niet dwarsbomen wilde, maar dat hy ook niet zien konde, waarom zy dat met leege handen zouden doen. Een ander van de Leeden (*Wilkofowsky* genaamt) begon daar naa te spreken, maar hy wierd aanstonts door *Mr. Ozarowsky*, in zyn reden gestoort; 't welk, den eersten zodanig vergramde, dat hy zeyde, ik heb my tot allen tyden als een goed en yverig Patriot voor myn land getoont, en in alle voorvallen gehandelt, als een man van eer en deugt betaamt, maar daar en tegen zoo heeft *Mr. Ozarowsky*, geduurig zyn toelieg gemaakt om het gemeene best te verstooren door den loop van haare raadslagen te verhinderen: dese, en andere dergelyke ernstige aanmerkingen deed de vergadering begrypen, dat het wel tot een gevegt mogt komen; dog die wierd op 't laafte nog bevreedigt; terwyl dese t'samen twistede, hadden verscheide andere leeden voorgestelt, dat'er eenige middelen dienden te werden gevonden, om yets in hand te hebben voor dat zy by den Senaat quaamen, gelyk zy het dan naa eenige debatten ook eens wierden, om naader Senatoren Kamer te gaan, en aldaar den Koning te verfoeken, dat het hem gelieven mogte, de vacante plaatzen te begeven; dog egter met dit beding, dat die naderhand tot haar eygen Kamer zouden te rug keeren, zonder na het goed dunken van den Senaat te wagten, als tot zaaken behoorende, die nog in overweeinginge waaren te nemen, en in die ordre te brengen, dat zy tot de vast te stellene nieuwe wetten betrekkelyk waaren. Maar terwyl dit zonder bewilliging des Konings, en des Senaats niet kon werden gedaan, zo sloeg de Marschalk voor, om zig, verselt met verscheide leeden tot dien einde genoemt, naar der Senatoren Kamer te begeeven, en den Koning op te wagten: in welke opwagtinge, als de Koning en de Senaat hadden bewilligt, zo ging de Marschalk, te zaamen met de Gedeputeerden na der Senatoren Kamer, alwaar hy den Koning in een bevallige reeden al de verfoeken (of eysen) van alle de Pallatyns van Poolen, en Lithauen

wen voorstelde, waar op zyn Majesteit van de vacante Ampten disponeerde; onder anderen gaf hy dat van vice-Cancelier van de Kroon over aan den Abt *Lipsky*, dewelke, naa dat hy het patent van 's Konings hand ontfangen hadde, den Eed op zyn knien voor 's Konings Troon afleyde, en zyn Majesteit over de verheffing tot dese waardigheid, onderdaaniglyk bedankte; aan de andere zyde gaf de oude Prins *Czarowky*, den Koning zyn Ampt van vice-Cancellier van Litthauwen over, en verzogt, dat zyn Majesteit zo genadig geliefde te weesen van hem (ter oorzaake van zyn hoogen ouderdom) met een gemakkeliker te voorfien. De vice-Cancellier zyn Ampt aan den Koning overgegeven hebbende, heeft de Koning het zelve (door den mond van den Groot-Cancellier van dat Hertogdom) aan zyn zoon (den Casteleyn van Wilna) opgedragen; en gaf aan de oude Prins, zyn zoons officie; waar op de Vader en zoon van zitplaatzen veranderden, en de laaste den Eed van getrouwigheid afgeleyt hebbende heeft zyn Majesteit onderdanig voor die hooge gunst bedankt. Na dat de Koning van alle de Ampten hadden gedisponeert, benoemde de Groot Marschalk (door order des Konings) den Bisschop van Cracow, de Palatyns van Lublin en Mazow, en den Casteleyn van Wilna, om het plan van zulke nieuwe wetten, die vastgesteld zouden werden, te overweegen. De Leeden in haar Kamer wedergekeert zynde, heeft de Marschalk van den Ryks-dag aan de Vergadering vertoont, hoe weinig tyds dat'er nog maar overig was, om over zo veele zaaken, die nog voor handen waaren, raad te pleegen, en stelde hen voor dat de tyd van den Ryks-dag verlengt moeste werden, dat zy dan bequaamer over het nieuwe Plan konden raadpleegen: maar een groot gedeelte van de Leeden hebben zig zeer heftelyk tegens dit voorstel vooreerst aangekant, zeggende, dat zy geen vordere bepaling ofte verlenging van den Ryks-dag zouden toestaan; maar naa een lang debat bewilligden zy eyndelyk alle tot het geene, dat hen door den Marschalk was voorgestelt, waar op zy Gedeputeerde benoemen om het bestek van de nieuwe wetten op te neemen, namentlyk de Leeden, *Lzembec* en *Stolnik*, als ook *Mr. Dunny*, Regent van de Kroon van kleyn Poolen, de Graaf *Ozolinsky*, en

Mr

Mr. Rusky, Casteleyn van Czersk, voor Groot Poolen, en de Leeden Sawicky, Notaris van Wilna, en Scipien, Starost van Lida, voor Litthauwen. Deese Gedeputeerden begonnen, naa dat zy den Eed van getrouwigheid (volgens gewoonte) afgeleyd hadden, het bestek schriftelyk in vraag stukken op te neemen, bestaande in drie Artykelen; het eerste betrof de veyligheyt van 't Koninkryk, het tweede was de bevestiging van 't Vonnis, aangaande de zaaken van Thorn, en het derde de bepalinge van den Ryks-dag, als meede dat al de zaaken die op dezen Ryks-dag niet wierden afgedaan, op den naastkomende weeder hervat zouden werden. Edog zyn Majesteit de magt latende om de tyd van een toekomende Ryks-dag, volgens het gewigt der zaaken te beraamen. Hier op rees 'er weer een nieuw debat, om de plaats waar de aanstaande Ryks dag zou gehouden werden, maar op 't laaft zoo wierd de Stad Grodno, in Litthauwen hier toe goedgekeurt; het was omtrent middernagt wanneer men die resolutie nam, en de Leeden nog eens in 't huys der Senatoren omtrent een uur in de morgen gekomen zynde, wierd het opstel van de nieuwe wetten aldaar overlyd geleesen. Dit gedaan zynde, vroeg de Marschalk aan de Staaten van de drie ordres, of zy hier toe alle te zaamen verwilligden? maar de Schat-Meester van de Kroon antwoorde hier op, dat hy in geenerley manier hier in toestemde. Om dat het derde Artysel, 't welk al de onbeslootene zaaken tot de aanstaande Ryks-dag verschoof, in al te algemeene woorden bestond, verscheide Leeden, die by het intrest der Generaals belang hadden, kanteden zig zeer kragtelyk tegens die oppositie, zeggende dat het geen ongemeene zaak was te zien, dat een Groot Schat-Meester een Ryks dag brak; dat hy in vrede kon vertrekken, en protesteeren tegen alles wat 'er gepasseert was. Eenige van de andere Leeden versogten den Marschalk om afscheyd van den Koning te nemen, en vervolgens den Ryks-dag te eyndigen; naa eenige disputen, nam hy in der daad afscheyd van den Koning, en bedankte zyn Majesteit voor den onvermoeiden vlyt, welke hy als de algemeene Lands-Vader, gedurende den gantzen Ryks-dag, voor 't gemeene best, hadde getoont, op het welke de Groot-Cancellier een toepasselyk antwoordt gaf; en dus

scheyde die Vergadering omtrent drie uren des morgens, zonder eenig ander ding gedaan te hebben.

Het gedeelte van de vastgestelde wet, (t welk het wanschapen decreet van het Assessoriaal Tribunaal en desselfs Executie bevestigt) loopt in een zeer ongemeenen styl: namelyk, voor zo veel (zeyd de Koning) als de inwoonders van Thorn, by oogluyking van haare Overigheyd, om een *1 slechte oirsaak*, haare moedwillige handen hebben geleyt aan Gode toegewyde perfoonen en plaatzen: ende als het Ons en de Staaten van de Republyk zeer ter herten gaat, dat onse onderdaanen vreedzaam leeven moogen, en in plaats van God, en de geheele Hemelsche Kerk-voogdy zoo een openbaare smaad aan te doen, veel eer alle eerbiedigheyd en agtinge, aan geheyligde perfoonen en Goden der Aarde, volgens de Goddelyke wil, mogen bewyzen, en dat de *2 wetten* van het Koninkryk mede werden *gehandbaaft*, zoo zal

1 Slechte oirsaak. Soo werd het eene, namentlyk, de reden of oirsaak tot de wanordre verkleend, en 't andere, te weeten, de misdaad zelve vergroot, als of zy was begaan aan Gode toegewyde perfoonen, en niet aan d'aanlyders tot den oproer; als mede de plaatsen daar zy, als in veyligheid meende de burgers te kunnen beleedigen. Hier voor pag. 31. in d'aanteek. is al getoont, dat d'oirsaak zeer groot was, en 't gevolg daar van pag. 23. Wat is 'er natuurlyker als dat imant die gescholden, en geslaagen werd wederom slaat? en dat die zig aan de perfoon niet kan verhaalen, dat doet aan den stok, daar hy mede geslagen werd, of aan de zaak waarom hy werd geslagen? de burgers waeren gescholden, geslagen, en gegooit met steenen om de Poppen in de Proceffie, 't was dan maar een natuurlyk gevolg, dat zy zig aan de boosdoenders niet konnende verhaalen, het deden aan die quaetige heiligen: Heeft niet Moses de tafelen der Wet, van God zelve beschreeven, verbrooken? en 't Kalff van Aäton, schoon van goud, verbryfelt, en de kinderen Israëls te drinken gegeven? Exod. 32. vs. 19, 20.

2. Wetten gehandbaafd. Sie daar de Wet, op de bygebragte pag. 42 50. en volgende, namelyk als in de jaare 1586. den 12. December. De Koning *Stephanus* gestorven was, volgde daar op een tusschen-regeering, wanneer op den 27. Decemb. de Raadsheeren en Adel van het Gebied van *Cracouw*, *Sandomir* en *Lublin*, tot Cracouw vergadert, een Bondgenootschap hebben beflooten, waar by ook de strengheid van het Statut van Korcin in de jaare 1438. tegen de soo genaamde Keters gemaakt, verklaart werd vernietigt te zyn, en de Vrede der Verschillende in alle maniere wierd bevestigt, met deze woorden:
 „ Voor eerst laten wy het Statut Ao. 1438. in de Nieuwe Stad Korcin ge-
 „ maakt, en in 't jaar 1572. vernieuwt . . . in zyn geheel; uytgefondert
 „ het articul, t welk jongst tusschen de Verschillende van Godsdienst door
 „ 't Bond-

zal het Decreet van het Affessorial Tribunal (op het vertoog van den Solliciteur Generaal, en van de Eerwaarde Vaders Jesuiten) uitgegeven, tegens de voorseyde Stadt na zyne forme en inhoud,

„ 't Bondgenoodschap, met de Koningen *Henrik*, en *Stephanus*, onze Heeren bevestigt, vernietigt is; welk Bondgenoodschap wy, dewyle het zelve de Vreede en broederlyke liefde gebied, volgens den inhoud in 't geheel in zyn volle kragt laten. *Vol. Conflit. pag. 399. 400.*

Het zelve Bondgenoodschap bevestigt dit nog klaarder in een Instrument, genaamt *Kaptur*, aldus: „ Wy belooven ook, en stellen over en weder vast de Vreede en Broederlyke liefde, op dat onder ons geen tweedragten, lasteringen, twisten, nog scheuringen plaats hebben, en wy alle Gode in vrede dienen. 't Welk, dewyl ook 't Bondgenoodschap der Verschillende van de Godsdienst 't zelve gebied, wy derhalven ook volgens zyn inhoud in zyn volmaakste kragt geheel, en ongeschonden laten, en goed keuren: *en straks*. Wy belooven alle deze tot nog toe herhaalde articulen, voor Ons, en onze Nakomelingen, soo voor een gedeelte, als in 't geheel, bestendelyk waar te neemen, en te bewaaren op ons Geloof, Eer en Conscientien. Doch indien imant zig hier tegen zal willen stellen, en de Vreede, en de openbaare Ordre derst verstooren, zullen wy alle tegens de zoodanige tot zyn verderff bewilligen. *Vol. Conflit. pag. 404.*

'T is aanmerking waardig op deze plaats, dat aan de Eeden van dit Bondgenoodschap toegelaaten werden, deel te hebben en te genieten alle *STEDEN, Vlekken en menschen*, van wat staaten conditie, niemant uytgefondeit, besluytende dat zy, als schenders van dien de getfelde straffen zullen onderhevigh wezen. *Pag. 404. med.*

Van de geene die dit Bondgenoodschap in groote getaale onderteekent hebben, lyden de troep *Petrus Myszkowski*, Bisschop van Cracauw.

In 't volgende jaar 1587. op den 7. Maart, volgde hier op het algemeene Bondgenoodschap van Warschauw, in welke niet alleen dat eerste is bevestigt, maar ook beslooten, om de aanvallen van ongeruste menschen te straffen, met deze woorden: „ Wy onderhouden het Bondgenoodschap tusschen de verschillende van Godsdienst tot Warschauw aangegaan, en met Eeden van de Koningen onze Heeren bevestigt, in deze tegenwoordige Vergadering, om de inwendige Vreede te bewaaren, ter wederzyde ongeschend; en wy zullen gehouden zyn te besorgen, indien iets tot deszelfs verdere bevestiging, en verbetering van afwykingen over en weder getoont werd, noodzakelyk te wesen, het zelve in de naafkomene Ryks-Vergadering der verkiefsing van alle deszelfs Standen te doen geschieden. Van gelyke soo imant de zelve zoude willen verbreeken, dat zodanig een, wie hy zy, aldaar voor de Regtbank gedaagt werden, 't zy van alle de Geestelyke en Waereldlyke Standen of van de afgesondene der Standen. *Confl. pag. 409.* was onder andere geteekent, *Laurentius Goslick*, Bisschop van Kaminiec. Daar op wierd in het Bondgenoodschap van Cracauw den 9 Maart 1587 als de Euangelische Kerk door een opstand was omver gehaald, dat geweld met een seer swaare boete

de, werden geëxecuteert; en doen hier by onze Kroon Generaals nadrukkelyk belasten, de Commissarissen, tot die Executie benoemt, te assisteeren en zo veel Troupen, als tot de Executie zullen noodig agt worden, te verschaffen. Dit bloedig Decreet wierd op den 20 November tot Thorn afgekondigt, het is ligt te verbeelden wat voor een algemeene verslagenheyt zulks onder alle Protestanten, (van hooge en laage rang) aldaar veroorzaakte. Om nu deesen gevaarlyken storm te ontwyken, zoo had de Raad der Stadt ter selver tyd hier van aan de Koningen van Pruyssen en Zweeden berigt gegeven, deselve onderdaanigt om een gunstige voorpraak (ten behoeve van haar) smeekende; maar al-

gestraft, en strengelyk geboden, ten einde in 't toekomende niet dergelyks mogt geschieden. *Const pag. 419 421.*

„ Wy Raadsheeren des Ryks en d'algemeene Adel van Palatinaat van Cracauw Alfoo ten tyde van onze tegenwoordige Vergadering, doot ondeugende, en moetwillige menschen een schadelyke oproer in de Stad Cracauw is aangeregt, en een gewelddaadige omverhaaling van een Kerk der Verschillende gepleegt, hebben wy, willende verhoeden dat dit gevaar niet verder kruype, beslooten, dat 'er een volflaage onderzoek van dat syt zal geschiede door de Heeren, (hier werden negen afgefondene van de hoogste waardigheid gemagtigt) dat de zelve aanstaande Woensdagh na Cracauw koomende, met de dingen die zaak raakende, een zeeker, en net onderzoek van de Autheurs en helpers van dat geweld maaken, en die oproermakers gevat zynde, in een versekerde gevangenis laten sluyten, tot kennis neeming der Ryks-vergadering van de aanstaande Verkiefing.

Op de zelve tyd den 8 May 1587. heeft het Palatinaat van Sandomir, by een eerder Raadgeving, het oude Bondgenoodschap, ten opsigt van 't articul der Verschillende, uytdrukkelyk en seer volkoomelyk bevestigt.

„ Wy Raadsheeren en Edelen, hier tot *Pokrywnie* zamen gekoomen, wel weetende, dat de Vrede en Eendragt niet alleen in zigh zelve loffelyk is, maar ook met de Goddelyke Zegening zal werden vermeerderd, dewyle hy ons gewaardigt heeft met heilige en Goddelyke woorden te betuygen: *Zalig zyn de vreedsaame.* Wyders voor oogen hebbende hoe groot gevaar de verscheidenheid der Religien andere Ryken heeft gemaakt; derhalven voorsifiende dat in dit onslieve Vaderland de zaaken soo verre niet mogten vervallen, belooven onderling, dat wy volstandelyk zullen besorgen, het middel ten dien einde ons van God zelve aan de hand gegeven, te weten: *Het Bondgenoodschap in de zaak der Godsdienst*, met den Eed van onze Koningen soo wel *Henderik*, als de laast Godvrugtig overleede, bevestigt. En wy zullen in de aanstaande Verkiefing, na voorgaande aanroeping van den Alderheiligste Naame Gods, met alle de Raadsheeren, en andere Stenden ons beft

„ doen,

alſchoon haare Pruiſiſch- en Zweedſe Majefteyten, hun het verfoek toeftonden, des niet tegenſtaande zo had haar Edelmoedige tuſſenkomſte geen de minſte uytwerking, de doodelyke ſlag wierd gegeven, en de moordery op zyn manier volbragt.

Op den laaften dag van November N. S. kwam *Lubomirsky* als een vertcheurend Beest, (welkers naam in 't Latyn op 't eerſte deel daar van, het zelve te kennen geeft, namentlyk een Wolf) 1 voor de Stadt Thorn met 2400 Man, Kroons-Troupen, die

„ doen, dat de raadſlagen ſeer vaſt en ſeer bondig werden aangegaan, waar
„ by die heilige Eendragt ſuyver en ongeſchent, voor eeuwig bewaard wer-
„ de. Ten teken der waarheid hebben wy onze Zegelen hier aan doen han-
„ gen, en dit met onze handen onderteekent. *Conſt. pag. 423.*

Waar uyt men dan zien kan, niet alleen wat Wetten in deze zaak moeten gehandhaaft werden, maar ook, dat deze ſoo genaamde handhaving regt tegens d'inhoud der oude Wetten ſtrydig is, dienende om dezelve in de grond uyt te roeyen, waar van de beſondere Wetten hier na zullen getoont werden.

1 Voor de Stadt. Deze Stadt is wel eer in de jaare 1410. door den Koning van Polen, agt maanden lang te vergeefs beleegert geweest, maar de burgers ſtelden haar nu niet te weer, ten teeken van hunne onderdanigheid; en dat de Loojiſten de ſagtfinnigheid-der Euangelische niet weinig by den Koning verdagt gemaakt hadden, en dus de Koning en de gantsche Ryks-Vergadering, door blinde driftten, gaande gemaakt. Want zoude de heilige Eendragt, als d'oirſaak van de Vreede des Ryks, bewaart worden, ſoo moeft in een toeval van opſtand alles in agtgenomen werden dat doenlyk was, om geen reden te geven tot een ſchynbaare eenzydigheid, de beſchuldigten moeſten, ſoo wel als de beſchuldigers, werden gehoord, de bewyzen tot elks zaak bygebragt onderſogt, niemand die verdagt was toegelaaten uyt haat te getuygen, of een Verklaaring aangenoomen van die zeide de beſchuldigde voor een ander te hebben aangeſien, veel min d'oirſaak, of eerſte oproermakers en ſtookebranden van d'opſtand te zyn geweest, ja die te laaten vereeren met de bynaam van *Wreeker van Gods eer*; ſie pag. 13. en d'andere, die ter gelegenheid van verweering, wat verre gegaan waren (als 't waar was) met vuur en ſwaart te ſtraffen. Want *d'oirſaak niet kwaad zynde ſoo is d'uytwerking van dien goed, of die kwaad geoordeelt wenzende, ſoo is d'oirſaak mede niet goed*, volgens deze Spreuk: *Of maakt de boom goed en zyne vrugt goed; ofſie maakt de boom quaad, en zyne vrugt quaad.* Matth. 12. v. 33. Sie mede Matth 7. v. 18. Welke eenzydigheid ook hier door te meer uytblykt, dat niemand op 't verneemen van ſoo een beſluit, zig in 't minſte heeft ter weer geſteld, ja ſelf niet is gevlugt, gelyk een ſchuldigh geweeten altyd doet, meenende met Cain, *dat al die hem vind, hem zal dood ſtaan.* Gen. c. 4. v. 14. Dit komt ook overeen met het nader Beſluit tegens de Cracauſche Oproermakers genoomen, om dergelyk geweld in 't toekomende te beletten. 't Beſluit luyd aldus: „ Wy Ryks-Raaden en den Adel van het Pala- „ tinat van Sendomir. Alſoo wy verſtaan hebben dat geduuren-

die overal geposteert wierden; dit gedaan zynde, vondt hy een Detaschement i *Dragonders* in de Stadt, om al de geene te vatten, die op zyn zwarte lyft waeren aangeteekent, de voornaamste derselver wierden te gelyk met den President Burgermeester *Rösner*, en vice President *Czernick* uyt de Kerk gesleept, zoo als zy in haare aandagt beefig waeren. Zyn Roof dus verzeekert hebbende, trok de Prins *Lubomirsky* met 500 Man de Stad zeer Heldhaftig in, en gaf aanstonts order om een Schavot op te regten; de Raad van de Stad, schoon zy op het uysterste verschrikt en bevende waeren, wilde egter aan den Koning appelleeren, maar de Prins wilde hen zulks niet toelaaten, alhoewel nog verscheyde expresen op staande voet wierden afgezonden; een van deselve, hielt aan den Koning, met de alleronderdaanigste beden en smeekinghen van hen nog wat uytstel van Executie te verleenen, ten minsten maar zo lang, tot dat de Protestantze Moogentheeden haar goede diensten van bemiddeling mogten in 't werk hebben gestelt, bybrengende het voorbeeld van de goedertierenheyt des Keyfers, ten opzigte van de Stadt Hamburg, alwaar het huys en de Capel van zyn Minister door het graauw onder de voet wierd gehaalt, 't welk een voorwerp van Genade was, waardig om van zyn Poolse Majesteit naagevolgt te werden, te meer, terwyl door het Tumult van Hamburg de Keyserlyke

de deze onze Vergadering het Bondgenootschap op nieuw geweld is aangedaan, met de Kerk van Cracouw te verwoesten, belooven, dat de Heer Palatyn van Cracouw zal vermaand werden, als die, aan welke het gemeene best op die plaats de voor-sorg der openbaare rust bevoolen heeft, dat hy zyn Ampt vlytelyk waarneeme; en dat wy nopende dic fynt, alsoo 't met regt het gantsche gemeene best raakt, dewyle hier van de bewaring der openbare Vreede werd gehandeld, met Eeden van onze Koningen bevestigd, alle in de aanstaande Verkiefsing daar op zullen dringen. NB. *Das de Ausbeur van 't schelmstuk soo wel als die het hebben gedaan strengelyk gestraft werden*, soo dat aan deze zaak in 't toekomende soo werde voorfien, dat dergelyke moedwilligheid, geen oirtaak tot een burgerlyke Oorlog (dat Gød verhoede) aan ons Vaderland geve, dewyle zodanige onchristelyke daaden, oirtaak geweest zyn aan andere Koninkryke van der zelve ondergang *Constit. pag. 424, 425.*

i *Dragonders*. Deze zyn by de Nieuwbekeerde in verscheide Gewesten mede voor Apostelen bekend, aan wien zy hun nieuw Geloof verschuldigt zyn: maar

lyke waardigheyt zelfs geschonden wierd, daar het oproer van Thorn maar met eenige disorders verzelt was: en dat zig de Keyser nog met een geld-boete der Hamburgers hadde vergenoegen laten, endefelve maar genootzaakt Gedeputeerden naar Weenen te zenden om vergiffenis te verzoeken: het is zeer waarschynlyk dat deese vertoogen den Koning van Poolen nog zouden beweegt hebben het wreede Vonnis te matigen, dog om dat de trouwloose Jesuiten hier van al vreesagtige verbeeldingen hadden, porden zy (om haar wraaklust te verseekeren) den Prins *Lubomirsky* en de Koningl. Commissarissen aan, niet alleen een expressen naa het Hof af te vaardigen, om het uytstel te verhinderen. Maar ('t welk meer schrikkelyk is) de Executie van dat onmenselyk Vonnis *1 agt dagen vroeger* te volbrengen, ('t welk op den 15 December N. S. was vastgesteld) ingevolge van dien zoo trok op den 7 December N. S. de Ruytery in de Stadt, het oude Stadhuys rondom besettende. Tussen 4 en 5 uuren wierd de Heer *2 President Burgermeester*, op het binnen Hof onthoofd, zyn Executie was met zoodanige omstandigheeden verzelt, als met zyn Vonnis over een kwamen: 't wierd verrigt in een duystre hoek, by toors-licht, en voor geen andere aanschouwers, als de Jesuiten, en de Koninglyke Commissarissen met haar gevolg. De Zon zou waarlyk haar licht van dit schrikkelyke moord en slag-toneel onttrokken hebben. En daar konde niemand (als de Autheurs en sfigters) zo hart-hertig zyn om oog-getuyge te weesen van die grouwelyke moord, aan een der voornaamste uyt de Magistraat begaan, die

maar zeide deze Apostelen, als eertyds Paulus: *Zyt myne Navolgers?* 1 Cor. 4. vl. 16. Wat zouden de Leerlingen Christi bevonden werden van die Spreuke vervreemd: *Zalig zyn de zagmoedige?* Matth. 5 vl. 5. En van de Lesse Christi: *Leert van my dat ik zagmoedig ben.* Cap. 11. vl. 29.

1. *Agt dagen vroeger.* Waar uyt mede hun wraakzugt en onverantwoordelyke eenzydigheid, uytblinkt. Zie onze aanmerk. pag. 2. no. 2.

2. *President Burgermeester*, genaamt, *Johann Gottfried Besner*, die door de Stads Militie, zie pag. 27. de Stads Clercq, pag. 28. en ook volgens berigt in eigener persoon, de woedende Lojolisten en so d'oproer sogt te stillen, moest eyen of hy de menschen tot dat quaad had aangezet, het eerste voor het swaard knielen; die veertigh jaaren lang de Stad getrouwelyk had gedient, moest

om

die zoo wel van weegen zyn ouderdom, als Ampt, eerwaardig was.

Het is zeer aanmerkelyk, dat omtrent 48 uren voor zyn bedroefd

om een gewaand wandevoir van eene dag of van eenige uren, nu het eerste 't waak-offer zyn der Lojoliften, en wel in de nagt omtrent vier uren voor den dag, en niet op de plaats van 't Gerigte, waar door d'uitvoering aan die ontschuldiger was als d'andere, ook te beeter na een openbaare moord komt te gelyken: Want hoewel plaats nog tyd een kwaad Vonnis kunnen billyken, egerter geeft een ongehoorde tyd en plaats, of een onverdiende genaade of straff te kennen; genaade kon het niet wezen voor dien, wiens sterf-tyd verkort, in plaats van verlangd wierd. 'T is dan een verwaaring van straff, die deze Lojoliften nog merkelyk verwaardden, met van hunne godloofe verkeering, twee dagen agter een, en dus tot zyn dood toe te schreeuwen, zynde hy toen omtrent ses-en-seftig jaaren ond; doen wierd hy onthalt, niet om dat hy had misdään, maar om dat hy, na zyn gewoone liefde voor de Stad, de Lojoliften had willen beletten, de burgeren kwaad te doen, en dat de straff, om de brood god, die zig zelt niet eens kan beschermen voor de majen, tegens de goede gemeente niet al te wreed zoude werden uytgestrekt, moet hy die nu zelve dragen, om dat die quaftige, vermolfemde, en wurmsteekige houte heiligen, die nog zien, nog hooren kunnen, en die van God, en ook van de eerste Kerk verdoemt zyn, sie pag. 8. een oogenblik, op een onheilge wyze, zyn gehandelt, en dat de Heiligen die zy verbeelden, schoon zy die in 't minste niet eens gelyken, zyn onteert, moet deze Eerwaarde, Godvrugtige Gryfaard, tot een eeuwige smaet en schande voor hem en zyn geflagt, (als eeryds ook de regt geloovige) werden overdekt, en voor altoos uit het getal der levendige weggenoomen, dit heerlyk proefftuk Gods, om een lomp en verrot werkstuk der menschen vernielt, en die geene die hem maar bestaan, van al 't geene God hun heeft gegeven, berooft worden. O blindheid! te gelooven dat moorderyen, rooveryen, en eed breeken Godsdienstigheeden zouden wezen, en daad-n Gode aangenaam! Maar de Roomsche zyn niet schuldig de Ketters geloove te houden. *Conc. Constant. Sef. 19.* Hoe vast zyn dan de Verbonden met de zoodanige aangegaan? en daarom is het dat soo veele Verbonden, en Eeden van de openbaare Vreede, zelf door de minste kunnen gebrooken werden, niet tegenstaande de plegtigste bevestigingen en verbonden: Want een weinige na dit hier voor bygebragte Raadsb. sluyt, ten teken dat het ernstig wierdt gemeent, volgt, „ Ook is het Bondgenoodfchap tusschen de verschillende van „ *Godsdienst* bevestigt, want wie ziet niet, als wy ons voor oogen stellen, „ wat andere Ryken is overgekoomen, dat dit tot de bestendigheit van 't ge- „ meene best behoort, om welke reden zy ook ter dezer tyd bevestigt is, en „ van die zaak ook nieuwe beschyden zyn. „ Eger hebben de Keur-Heeren, by de opgevolgde Verkiesing, van den Koning *Sigismundus de III.* tot Warfchouw de 19 Augusti 1587. en te gelyk *op de algemeene Ryks-Ver-gadering*, twee weeken voor de Krooning tot Wisflis verkondigt, voor de Vreede en bestendigheit der Protestanten daar in weder moeten voorsien, met deze woorden:

„ Wy

droefd eynde, de Jesuiten en Paapse Monniken geduurig beefig waaren, en alle moeite aanwenden, zo wel door goede als quaa- de middelen, om hem tot de Paapse Religie te brengen, maar hy weerftont met een groote stantvastigheid, ('t welkmen wel by dat van de eerste Martelaars vergelyken mag) alle haare aan- vegtingen, en zeyde hen met een bedaart en ernstig gemoed: **ZYT VERGENOEGT MET MYN LIGHAAM: MYN ZIEL IS VOOR MYN SALIGMAKER.** Maar dit was nog niet genoeg om der Jesuiten onverfaadelyken dorst, na het Protestantie bloed, te blussen, en daarom wierden 'er nog ne- gen

„ Wy belooven over en weder in deze Vergadering, het Bondgenoodschap
 „ tusschen de verschillende van Godsdienst, in alles te bevestigen, de Regtsaa-
 „ ken en uytvoering tegens de schenders van dien beide partyen dienende, vast
 „ te stellen. Wy belooven te gelyk, een verbetering der afwykende, en her-
 „ stelling der Regten in te stellen, en die tot de volgende Krooning uit te
 „ stellen, en dat de verkoorene Koning dit alles mede zal gehouden zyn te be-
 „ vestigen; gelyk in de voorwaarden moet gesteld, en den Koning voorge-
 „ steld worden. *Constit. pag. 436.* In de Vergadering van Wislis den 5. Octob.
 „ 1587. hebben de Staaten van 't Ryk, 't eerst van alle forge gedragen voor de
 „ *Verschillende*, en dat d'andere beslooten hadden, met'er daad uytgevoert:

„ Wy Raaden en Standen van 't Ryk, als ook den Adel van alle de Pala-
 „ tinateen des Ryks, die hier tot Wislis gekoomen zyn, aan alle en ieder in 't
 „ besonder. . . . Wy hebben aan onze Afgezanten bevoolen, dat zy son-
 „ der vertoeven van hier na Cracaw zullen vertrekken, en het *Bondgenood-*
 „ *schap* tusschen de Verschillende van Godsdienst in alles bevestigende de Regts-
 „ vordering en d'uytvoering tegens de schenders van dien beide Partyen die-
 „ nende instellen, dat zy aldaar eendragtelyk hun best zouden doen, de Regten te
 „ verbeteren na 't bevel des Raads in 't Palatinaat van Sendomir, in de Ver-
 „ kieping vertoond, dat zy zullen vereffenen na het onze gemeene best zal nut
 „ zyn, alles tot eendragt brengende. *Constit. pag. 438.* In de Krooning heeft
 „ de Koning Sigismundus de III. de Vreede der Verschillende, met het gewoone
 „ Formulier van Eed befragtig. „ Ik Sigismundus de III. door G. G. . . . beloo-
 „ ve en sweere heiliglyk aan alle Regten, Vryheden, openbaare
 „ en besondere Voorregten door myne Voorzaaten gegeven, van
 „ alle de Stenden ten tyden van de tusschen regeering gesteld, en goedgkeurt,
 „ my voorgehouden, soo wel de overkomsten als voorwaarden, met myne
 „ Spreekers ingegaan, de hand te zullen houden, waar te neemen, te bewa-
 „ ren, en vast houden in alles Ook zal ik *de Vreede en rust tusschen de*
 „ *Verschillende van Godsdienst* beschermen, en daar de hand aan houden, en
 „ niet toelaaten dat imant openige wyze, 't zy door ons Regts-gebied, of van
 „ onze Amptenaaren, en op 't gezagh van eenige Statuten, leed werd aan-
 „ gedaan, of ter zaake van de Godsdienst onderdrukt; en zal aan de dingen, wel-

gen andere perfoonen dien zelfden dag aan haare raafende wraak-
zucht, opgeoffert, en op dat'er niets aan haar Helfe ondernee-
minge mogte ontbreken, zoo lietenfe die arme menfchen met
de allergrootfte en bedenkykfte tormenten fterven. Omtrent
agt nuren wierd de Infantery aan alle vierhoeken van de Markt
geplaaft, alwaar het Schavot was opgereggt; omtrent een uur
daar na wierden *Mobaupt*, *Hertel*, *Bechner*, *Meriz*, en *Wunfch*,
eerft haar regterhand afgekapt, en naderhand onthooft, *Carnifz*,
Schultz, en *Hafft*, wierden haar regterhand ook afgekapt,
maar haare lighaamen wierden gevierendeelt, en op een rad
gelegt, en onder de galg verbrand; een Timmermans knegt,
(die dit droevige fchouw-fpel befloot) wierd levendig open ge-
fneeden,

„ ke op onze Verkiefing tot Warfchouw, en vervolgens in de algemeene Ver-
„ gadering by Wiſlis, als ook tot Crakauw, op de Zaamenkomft van onze
„ Krooning vaftgefteld zyn, en vaftgefteld zullen werden, de hand houden
„ en voldoen. . . . En, indien lk ergens in, des neen, myn Eed mogte over-
„ treden, zoo zullen d'Inwoonders myns Ryks, en alle Heerlykheden van ieder
„ volk daar aan geen gehoorfaamheid ſchuldig zyn te bewyzen, &c. van woord
„ tot woord als boven. *Conft. pag. 446.* „ Van die zaak ſpreekt de Koning zelf in
d'aankundiging van de Kroning, by d'openbaare brieven den 30 January 1588.
aldus: „ Wy hebben den Eed met voorgehoudene woorden, volgens de aan
„ ons vertoonde inhoud, van te bewaaren en de hand te houden aan alle Vry-
„ heeden, Voor-rechten, ſoo geestelyke als waereldlyke, ſoo openbaare als
„ befondere, ſoo van de Regten, Wetten, en Statuten, gewoontens &c. af-
„ gelegt, en alle die dingen ook in onze openbaare brieven (welkers aſchrif-
„ ten wy overal hebben doen zenden) beveftigt. *Conftit. pag. 455.* „ Wyders
in de algemeene beveftiging der Regten heeft de Koning, met die zelve zorge
als zyn Voorzaat, ter verfeekering van de *Verſchillende*, voorzien.

„ Wy Sigifmundus de III. Maar wy willen door deze brieven,
„ de Voorregten, Kerkelyke Vryheeden met de andere beveftigen,
„ niet in 't artikel van den Eed vernietigen, te wecten, dat wy de Vreede
„ en ruft tuſſchen de verſchillende van Godsdienft, zullen beſchermen, en
„ daar de hand aan houden &c. 't Welk wy belooven en betuygen ongeftoort,
„ vaft, en ongeſchonden en met vrugt te zullen bewaaren. Gevende daar en
„ boven aan den Cancelier, en vice-Cancelier des Ryks de magt van deze
„ brieven ter generale beveftiging der Regten. . . . authenticq onder 't Ze-
„ gel van 't Ryk aan onze Stenden, Landen en Onderdaanen, die de zelve
„ behoeven, ſonder ander bevel van ons af te wagten, over te geven. *Conftit.*
pag. 449. Doch onder d'overeengekoomen Overkomften, die de Koning op 't
„ plegtighe heeft beſwooren, vind men deze woorden. „ Dat hy het Bond-
„ genoodtchap tuſſchen de Verſchillende van Godsdienft, niet alleen op den
„ Eed

sneedden, het ingewand uyt het lyf gerukt en in zyn aangefigt geslagen, en daar na onthoof en gevierendeelt.

Deze negen perfoonen waaren alle van de Lutherse Religie, in het welke zy na het voorbeeld van den President Burgermeester volstandig bleven, niet tegenstaande alle aanfoekingen en belofte van pardon, die hen door de Jesuiten gedaen wierden, als met vreugde vervult zynde, dat zy als Martelaars voor haar geloof (en voor geen andere misdoot) sterven zouden. Een van deese veroordeelde zeyde: *Onze goede oude Vader (meenende den President) is ons voorgegaan; laten wy zyne onschuldige kinderen zyne voetstappen met lydzaamhey naavolgen: God de regtvaardige Regter aller menschen, bekeere onze vyanden.* Daar is nog een ander geval

„ Eed, als van de Doorlugtigste Koningen van Polen, Hendrik en Stephanus, zyn Voorfaaten gedaan, zal bewaaren; maar ook het geding en uytoeringe, beide partyen dienende, tegens de schenders van dien gesteld onder den Eed, zal waar neemen, en naerstelyk besorgen dat van alle de Stenden des Ryks, ten eerste werde ingesteld. Item, Dat hy alle Regten, Vryheeden, Ontlastingen, Voorregten, Ryks-Statuten, en besonderlyk d'Articulen in de Krooning van de Koning Henricus bevestigt, soo die tot verbetering der Vryheeden en Regten behooren, en Syne Majesteyt in de Krooning zullen werden voorghouden, zal handhavenen, vastelyk waarnemen, en vervullen. *Constit. pag. 453.* In de Instellingen van de Landdagen der Krooning van Wislis Geheim schrift, dat het oude Bondgenootschap tusschen de Verschillende, seer uytdukkelyk had bevestigt, werd het niet alleen goedgekeurt, maar ('t geen wel is aan te merken) onder *de Wetten des Ryks*, met uytgedrukte woorden, geteld. . . . in 't besonder. „ Het Geheim schrift in de groote en algemeene Zaamenkomst by Wislis gemaakt, en van Ons onder andere *Ryks Wetten* met Eede bevestigt, 't geen wy ook in kragt van de tegenwoordige Vergadering goeukeuren. *Constit. pag. 472.* En op dat dog niet aan de vyligheid der Verschillende zoude ontbreken, heeft de Koning ook in 't *Geheim schrift der Landdagen van de Krooning*, voor de Vreede van hen sorgvuldig voorzien met deze woorden: „ Gelyk wy aan het Bondgenootschap, en daar in de Vreede tusschen de Verschillende in de Christelyke Godsdienst, eerst tot Oliva, daar na op deze onze Krooning, met Eede hebben beloofd de hand te houden en te beschermen, soo hebben wy altyd geweest, en zyn nog van die meeninge, dat het Regts-geding, en d'uytoering, beide de partyen dienende, tegens de schenders van deze Vreede, ten genoegen zal vast gesteld werden. Doch nu staat het niet aan Ons dat die zaak voor tegenwoordig werksellig gemaakt werde, want door de twiften der menschen, welke ter dezer tyd het Ryk, en het Groot Hertogdom van Litthauwen, veel werk geven, heeft ook 't geen over die zaak was vast

H 2 „ gesteld

geval in dit Treur-spel waardig om aan te merken; de Beul moede of afkeerig zynde van zo veel bloedstorting, kon zyn Ampt met de gewoonlyke behendigheyt niet meer volbrengen; zo dat verscheidene van die elendige menschen nog een tyd lang tusschen dood en leyen in haar bloed bleven spartelen, het welke zulk een afgryfsen aan de toefienders verwekte, dat sommige van de Roomse zig zelfs van traanen niet konden onthouden. Dit bloedig deel der schrikkelyke Sententie dus volbragt zynde, so kwamen de Koningl. Commissarissen dien zelve namiddag van de voornaamste Lutherse Kerk St. Maria genaamt, besit nemen, en gaven die aan de Bernardiner Monniken over, die des anderen daags, geassisteert van de Jesuiten en andere Paapse geestelyken van Thorn, haaren Gods-dienst in de selve verrigten, en by die gelegenthey

met
 „ gesteld sommige mishagd: weshalven hebben wy deze dingen tot de
 „ naaft aanstaande Landdagen, door 't gezag van de tegenwoordige Vergade-
 „ ring beloofd voor te dragen. Wy neemen op Ons, volgens de Verbintenis,
 „ welke wy in 't Verdragh met de Kroon Poolen ingegaan, en met Ee-
 „ de bevestigt hebben, by de Stenden des Ryks vlytelyk te zullen versorgen,
 „ en Ons Gezag daar by te voegen, voor soo verre dat geding en uytvoering
 „ beide Partyen dienende, waar door alle uytspoorigheden, en de bewaaring
 „ der Vreede tusschen de verschillende in de Christelyke Godsdienst, eeniger
 „ wyze werd verstoort, 't zy dit voor onze Krooning was geschied, 't zy daar
 „ na, strengelyk zal beteugelt en gestraft werden. *Const. pag. 490, 491.*

Uit welk klein staaltje te sien is, hoe de Koning en Stenden des Ryks, niet alleen de Vreede in 't Ryk hebben willen bewaaren, en d'eendragt voeden, voornaamelyk ten opzichte van de Verschillende der Godsdienst, alsoo dit geduurnge stoffe tot beroerte konde geeven, maar hoe die ook van tyd tot tyd genoodsaakt zyn geweest, de vastgestelde Wetten of te vernieuwen of te vermeederen, op dat d'andere te meer zoude beteugelt en in de palen van hun pligt gehouden werden, als die anders, onder alle voorwendfelen, de Euangelische niet konde in rust laten, maar dezelve geduuriglyk kwelden. In de jaare 1580. hadden de vroomme Katholyke de Luthersche, ten getalle van omtrent agtien hondert by een zynde, tot Cracouw in 't Landhuys, om Gods Woord te hooren, overvallen, veele van hen omgebragt, en 't huys geplondert; Zy vielen ook op de huysen der Luthersche, dwongen die hunne Euangelische boeken over te geven, welke zy, om te toonen wat agting zy voor het Euangelium hadden, verbranden; dit was een treffelyke daad, daarom zongen de Romaniſten ook het *Te Deum Laudamus*, dat is, wy loven U, ô Godt, &c. gelyk of de God des Vreedes nu anders van zinne was geworden, daar de Heere Jesus bevorens had gezegt: *Leert van my dat ik zagmoedig ben.* &c. En *Zalig zyn de vreedzame*, dat die nu gediend was met

ver

met de grootſte ontheyliging van des Heeren naam, het *Te Deum* zongen, om den Almagtigen te danken, dat zy een zulke overwinnig op de Kettters hadden verkregen, en hebben alzo godlooflyk (zoo veel als in haar magt was) getragt, om God, den Vader aller Barmhertigheyt, tot een meedemakker van haare Helſe wreedheyt te maken; des anderen daags, wierden vier Burgers van Thorn door de Beul in 't openbaar gegeeſfelt, en dus wierden

de vermoorden, en even of 't Euangelium, die blyde boodſchap, dat de muur des aſſcheidſels, tuſſchen Joden en Heidenen was weg genomen, en de Wille Gods openlyk, en niet door beloften of ſchaduwingen vertoont, *van God ingegeven, nuttig tot leering, tot wederlegging, tot verbetering, tot onderwyyſing die in de regtvaardigheid is.* 2 Tim. c. 3. v. 6., dat die nu veragtelyk was geworden ter verbrandinge waardig. Welke Chriſtenen! Maar de *Discipel is niet boven zyn Meester*, Matt. c. 10. v. 24. In de jaare 1591. verwekten de Lojliſten een grooten oproer tegens de Euangelifche, en naamen hun Predik-huys tot tweemaal met geweld in; en alhoewel daartegens by de Koning en Land-Standen was voorzien, eger hebben deze vreedſaame Romaniften d'Euangelifche in April 1606. niet alleen wederom de Kerk afgenoomen, maar ook tegens de dooden gewoed, die uit de graaven gehaalt en voor de Varkens geſmeeten. *Andr. Cellarius pag. 167.* Zouden de goddelooſte Moordenaars wel ſlimmer kunnen doen? Hoe net ziet men hier, als pag. 2. no. 1. den aart van Judas en Lojola in deze hunne navolgers! Hoe klaar ziet men hier, als zoo dikwils de nieuwe Wetten tot Vrede voor de Verſchillende, door de Koning en de Standen moeten werden gemaakt en vernieuwt, de boeken der Euangelifche Leere verbrand, dat dit de menſchen zyn die Goddelyke Wetten verbranden, en de menſchelyke Wetten vertreeden, daar zy pag. 33. en 34. de Euangelifche mede beſchuldigen: en dat, gelyk de Romaniften aan d'eene zyde alle Goddelyke en menſchelyke Wetten vertreeden, de Heer *Röſner* in zyn tyd, met het willen dempen der oproer, als hier voor pag. 27. 37. en 40. is getoont, in tegendeel aan de Goddelyke en ſyne Vaderlandſe Wetten de hand gehouden heeft, en derhalven 'onrecht is beſchuldigt, en nog onregtvaardiger veroordeelt. Soo moeten ook alle de hier voor bygebragte Wetten, en ſeer veele meer, tot eengeheel boek toe, die aan den dag zoude kunnen gebragt werden, en die mogelyk nog volgen zullen, dienen, tot een onwederſpreekelyk teeken der Romaniften, dat zy zelve d'eene ongehoorſaamheid op d'andere hoopende, niet eens, maar geſtadig hun eige Wetten verbreeken, die anders niet noodig zouden zyn te vernieuwen; en dat niet alleen, maar ook die Verbonden, welke met andere Vorſten zyn gemaakt, waar van 't Vredens Traſtaat tot Oliva, in de jaare 1660. geflooten, een voorbeeld is. Zy zingen *Te Deum Laudamus*, dat is, ô God wy danken u, maar waarom? dat Wy vermoord, verbrand, en andere hun goederen ontrooit hebben! Uw Heilig Woord zelf niet ſparende. Soo leeft men by den Euangelif Mattheus, dat het den Duyvel niet genoeg zynde de geheele Waereld verleyd te hebben, die endelyk ook de Heere *Jesus Chriſtus* zelve dorſt aankoomen: ô God, loofe hovaardye!

de andere gedeeltens van dit swarte Vonnis aan alle 1 uytgevoert, uytgenoomen dat een Heyder, die ook veroordeelt was om te sterven (dewyl hy een Jesuits Student een slag in 't aangesigt had gegeven) zyn leven behouden heeft, om dat hy zyn Religie verlaakte, en Rooms-Catholyk wierd; de vice-President *Czernick*, verkreeg nog veel gunst: want terwyl de Raad van de Stadt, den Koning aller ootmoedigst en ernstig had versogt en gesmeekt, die zaak in zyn Koningl. overweeging te nemen, heeft de Koning haar verzoek toegestaan, terwyle hy al reede by het raport van dat geval geen grond genoeg gevonden had, om hem ter dood te verwyzen, en schreef tot dien eynde dese naervolgende brief aan den Raad van Thorn.

„ Den inhoud van uw zeer onderdanige Brief van Voorspraak,
 „ ten behoeve *Johann Hendrik Czernik*, vice-President Burger-
 „ meester, van den 9 deser Maand, is Ons eerbiediglyk vertoont,
 „ en vermits wy zeer ter herte nemen den droevigen staat, waar
 „ in de goede Stad van Thorn door het laatste oproer gebragt is,
 „ na datze daar en boven te vooren aan groote rampen bloot ge-
 „ stelt was geweest, hadden wy wel gewenst, dat de tegenwoor-
 „ dige omstandigheden van zaaken had kunnen toelaten, om in
 „ onze naam een minder streng Vonnis te vellen, of het zelve ten
 „ minsten in de uytvoering te matigen; en het pardon, dat wy
 „ uyt

1 *Uytgevoert*. Dit schynt nu de klugt of Na-spel agter het Treurspel, dat is eerst regt, *salvis juribus Ecclesie Romanae*, behoudens de Regten der Roomsche Kerk, namelyk, wy mogen Verbonden maaken soo veel ons noodsaakelyk is, maar eger behoudens dat die Regten ongeschonden blyven; en wat zyn die anders, als dat de Kerkgebaarden soo weinig als deszelfs goederen, mogen beleedigt worden, en dat dienvolgende eider, schoon in zyn gemoed overtuygt van deszelfs godloosheid, die eeren moet, word dan hier door de Stads of Lands-Vrede gebrooken, geen swaarigheid, daar is al weder een ander Regt der Roomsche Kerk, namelyk, dat dit voor geen Eed of Verbond-breuk kan werden genoomen, want men is niet schuldig de Kettens geloove te houden. *Concil. Constans. Sess. 19.* sie hier voor pag. 9. no. 2. 't Welk een voornaam regt der Roomsche Kerk zynde, altyd by hun bewaard werd, om ligtelyk alle Verbonden te verbreeken; dus heeft men hier een waarschouwing, eerst van der Lojollisten goed- en bloedgierigen aart, alshier voor pag. 2. no. 1. En ten andere, van hun eerloosheid, als die door geene Verbonden te betoomen, nog daar op te vertrouwen zyn; dog met een tot weg-neeming van alle verwondering over deze godloofe moord en roof, als zynde niet anders als een natuurlyk gevolg van der zelve Meesters-aart, die zy nu honderde jaaren lang, tot veeler afgryzen, betoont hebben.

„ uyt eygen beweging aan den vice President Czernik, zelfs
„ voor de aankomste van uwe Missive van intercessie, hebben
„ toegestaan, zal u doen begrypen, dat wy genegen zyn veel
„ eer agtervolgens de beweging van onze Vaderlyke liefde, dat
„ na de strengheid van het regt te werk te gaan.

Was geteekent

Warsouw den
13. December
1724.

AUGUSTUS KONING.

Lager stond,

J. H. GRAAF VAN FLEMMING.

Hoewel dat de Vice-President zyn leven duur genoeg betaalen moefte, terwyl hy niet alleen zyn Ampt quyt raakte, maar daar en boven nog in een considerabile geld boete wierd verweesen, en ook zyn Huys, dat aan het Collegie der Jesuiten paalde, wierd verbeurt verklaart, en aan die eerlyke broederschap ingeruymt, aan dewelke, behalven dit, nog 22000 Floreenen was toegestaan, voor de schaade, die zy voorgaven, gelceden te hebben. Het blykt dan dat hier, en overal, waar de Jesuiten eens in nestelen, zy op een en deselve grond-regelen en maniere van de Spaanse Inquisitie te werk gaan, de Kettters vervolgende en verstroyende met geen ander oogmerk, als zig met derselver godderen te verryken.

Om ons gezigt nu van dit droevige en schrikkelyk Bloed-Tooneel af te keeren, en een aangenaamer voorwerp te beschouwen, laat ons in betragting nemen de edelmoedige, regtmatige en tydige tussenkomsfe der Protestante Moogendheeden. In dit gewigtige stuk. De eerste, die onder de doorlugtige Helden voor de Protestantze zaak ten voorschyn komt, is *Fredrik Wilhelm*, Koning van Pruyssen, welke onder andere Princelyke deugden ook den yver voor de Reformatie, van zyne doorlugtige Voorouders, toont te hebben aangeerft. Want zoo dra had die van het strenge en bloedige Vonnis, tegens de Protestanten van Thorn niet gehoord, of zyn Pruyssite Majesteyt schreef de volgende Brief aan den Koning van Poolen.

ALLER-

ALLERDOORLUCHTIGSTE.

„ **W**Y kunnen geen omweege neemen, uwe Majesteit hier
 „ mede Broederlyk te kennen te geven, in wat voege wy
 „ over de harde Sententie, die onlangs tegen de ingesetenen der
 „ Stad Thorn, wegens het daar ontsaane ongelukkige oproer,
 „ gevelt is, ten uyerften bedroeft zyn, naa dien wy niet zonder
 „ een gevoelig medelydën kunnen aanzien, dat tegen onze arme
 „ Geloofs-genooten, onder voorwendzel van d'eere Gods, met
 „ vuur en swaard werd geprocedeert, hen hunne Kerken afge-
 „ nomen, hunne Schoolen verwoeft, en de gantse gesteltenis
 „ van de Stad, tot groot nadeel van d'Euangelische Burgers ver-
 „ andert, en het onderste boven gekeert. Wanneer de Stad
 „ Thorn tegen uwe Majesteit en de Republyk, opentlyk hadde
 „ gerebelleert, of zo'er iets swaarder uyt gedagt werden kan,
 „ daar ze zig schuldig aan gemaakt hadde, zo konde zekerlyk
 „ geen strenger Vonnis over haar gevelt worden, als het geene dat
 „ tegen haar uytgesproken is. Daar het bloot en alleen op de
 „ bestraffing van het oproer aankomt, dat van het geringste ge-
 „ peupel tegen eenige slegte Jesuiten verwekt is, en van hen zelfs
 „ op een boos-aardige wyze aangestookt en voortgezekt, zo kan
 „ uwe Majesteit volgens desselfs hooge verlichting van selfs be-
 „ begrypen: dat de zware straffe in het Vonnis vastgesteld de be-
 „ gaane misdaat verre te boven gaat: en dat geen mensche kan
 „ billyken, dat om de dwaasheit van eenige wynige, zo veel on-
 „ schuldigen gestraft, en een gantse Stad verwoeft werden zou-
 „ de. Alle redelyke menschen zullen voorwaar gelooven, en de
 „ omstandigheeden van de zaak brengen meer als te veel aan den
 „ dag, dat die verschrikkelyke Sententie tegen de Protestantze
 „ ingesetenen, niet uyt liefde der gerechtigheit, maar in tegen-
 „ deel door de bedriegeryen en kunstsreeken der Jesuiten, en een
 „ onversoenelyker staat tegen onse Gods-dienst, in de wereld ge-
 „ komen is, en dat haar geen andere gelegentheit bequamer ge-
 „ scheenen heeft als deeze, om de Protestantze inwoonders van
 „ Thorn, van lyf en leven, goet en bloet, en van hunne wel-

„ ver-

” verkreegene Voor-regten eens klapste berooven. Uwe Maje-
” steit heeft den roem van een regtvaardig, en genadig Vorst,
” jegens de bedrukte en ontschuldige, te wezen; en dus willen wy
” noyt hooopen dat zy het uytvoeren van dit onregtveerdig bloed-
” vonnis, waar door de Glorie van uwe Majesteits Regeering
” by de nakomelingschap zoude werden verdooft, dulden zal.
” Wy versoeken ook dierhalven uwe Majesteit, dat hy met de
” Executie doe stil staan, en de zaak door onpartydige, regt en
” vreedelievende luiden van beide de Religien, op nieuws gron-
” delyk onderzoeken, en de aangeklaagde na rechten hooren, en
” in alle gevalle genade voorregt oeffenen; doch insonderheit de
” Stad by hunne voor-regten en vryheden, Koninglyk bescher-
” men en handhavenen: voor alle dingen, de vergieting van zo
” veel Kristen-bloed, 't welk zonder het uysterste afgrysen niet
” geschieden kan, voorkomen en afwenden. Uwe Majesteit
” kan het niet onaangenaam weezen, dat wy voor die Stad tuf-
” schen-komen. Wy zyn daar toe van Conscientie wegen ver-
” bonden, om dat die zaak onse geloofsgenooten betreft, en
” de Olivase Vreede geeft ons 't regt om voor de behoudenis
” van de Stad, en al de overige Steden van Pools-Pruyssen,
” in dat Vreedens-Tractaat vervat, te spreken; en ons hun-
” ner, zo veel als het noodig is, aan te trekken. Wy hou-
” den ons ook verzeekert dat andere Mogendheden, by de
” Olivase Vreede belang hebbende, en wel in 't byzonder de
” Guarandeurs van deselve, met geene onverschillende oogen
” zullen kunnen aanzien, dat zodaanig Tractaat, door de
” meergemelde Sententie, ontzenuwt en verbrooken worden.
” Daarentegen zal het alle Protestantsse Princen zeer aange-
” naam en uwe Majesteits glorieus weezen, als zy zig niet
” komt te onttrekken deeze arme Stad, byna tot wanhope ge-
” bragt, in bescherming te neemen, en ze van hare dreigen-
” de geheele ondergang, 't welk veele gevaarlyke gevolgen
” na zig slepen konde, te redden. Wy recommanderen de
” geheele zaak aan onse Afgezant op den Ryks-dag, en zyn
” Broeder Swerin, en verwagten van uwe Majesteit over
” een zaak van zulk een gewigt, zodaanig een antwoord als

„ van een Koning , zoo regtvaardig en ons zo een Vriend ,
 „ kan gehoopt werden. Gegeven te Berlyn den 28 No-
 „ vember 1724.

Was geteekend

FREDERICUS WILHELMUS REX.

Het opschrift was

Ad Regem Poloniae.

Het is niet onwaarschynlyk dat dese kragtige Brief eenige indruk aan den Koning van Polen zal gegeven hebben , maar terwyl het nu altemaal in de handen en magt der Paapfe Ministers was , zo wierd door den Primaat van Polen zo wel op die Brief als op de voorstelling van den Pruyfische Minister , niet anders geantwoord , als , dat so lang als de Protestanten van Thorn onder de bescherming van de Republyk bleven , en zig binnen de palen van hare pligt stil hielden , dat zy daar dan onverhindert leven mogten : 't welk een weynig beter is als of hy geseyd had , indien zy al haar oude Regten , Privilegien , Eerampten , Kerken en Schoolen overgeven , en also onder de genade van hare geslagene vyanden zig vergenoegt houden , dat men als dan haar leven zoude sparen. Dat dit de regte meening van des Primaats antwoord geweest is , blykt by het gene dat de Assessorial-Commissarissen , weynige dagen na het Executeeren van de bovengemelde wreede Sententie , gedaan hebben , namentlyk , dat zy verscheydene van de Protestantse Magistraat hebben afgezet , en vier nieuwe Raads-heeren , en twee Scheepens , van de Paapfe Religie , in haar plaats benoemt. Dog de Heldhafte en tydige maatregels , die de Koning van Pruyssen ten behoeve van de Protestanten had genomen , hadden nog die goede uytwerking , dat eenige Poolse Troepen , die na Dantzig marcheerden ('t welk een groote schrik voor desselfs Inwoonders veroorzaakte) niet alleen te rug geroepen wierden , maar dat ter zelve tyd ook de Koning van Poolen ,
 (die

(die nu alree een regt begrip van de gevaarlyke gevolgen van dien begon te krygen) den Veld-Marschalk Graaf van Flemming, na het Hof van Berlyn zond, om het geen dat tot Thorn alreeds gepasseert was, te verexcuseeren, allegerende dat de Executie der Sententie van het Assessorial Tribunal, zonder Consent van zyn Majesteit was uytgevoert, zo dat zyn voorneemen, om het zelve te matigen, was verdyeldt geworden. Dog dese beuselagtige versochooning konde den Heldhaften en voor de Protestantse yverenden Koning van Pruyssen geensins vergenoegen, en om zyn tussenkofste meerder gewigt by te voegen, maakte die ook andere Protestantse Princen op, om met hem in die saak een lyn te trekken; tot dien eynde schreef zyn Pruyssise Majesteit aan zyn Schoon-Vader, den Koning van Groot Brittannien, de volgende Brief.

„ Uwe Majesteit kan niet onbewust wesen van de schrikkelij-
„ ke Sententie, 't welk van het Assessorial Tribunaal tot War-
„ souw, tegens de arme Stad van Thorn en desselfs Protestantse
„ Inwoonders, uytgegaan is, door het welke verscheyde
„ voornaame Persoonen en andere van derselver gemeentens,
„ ter oorfaake van een oproer door het volk tegens de Jesuiten
„ verwekt, t'samen met de buytenspoorigheden uyt dien hoof-
„ de begaan, zyn veroordeelt tot een wreede en zeer smaadelij-
„ lyke dood; de Stad van haar Kerk en School berooft, de
„ de heele gesteltheit van hare Regeering om ver geworpen,
„ en in een woord, al haare dierbaare Voor-regten, van hen door
„ het Olivase Vreedens- Tractaat bevestigt, hen ontnoomen;
„ en dit alles op het vals berigt der Jesuiten en hun omgekogte
„ getuygen, om haar zaak meer aansien te geven, zonder dat
„ men de beschuldigde enig gehoor tot haar verdediging heeft
„ toegeftaan: de geheele zaak is zo bedroefd en onregtvaardig
„ gehandelt, dat 'er wynige voorbeelden van zulk een wreede
„ onregt te vinden zyn. De raserny van de Roomse Geestelij-
„ heit in Poolen, is tot zulk een hoogte geklommen, dat haar
„ voorneemen nu is, niet alleen de Stad Thorn in den grond te
„ ruineeren, maar ook al de Nonconformisten in dat gantse Ko-
„ nikryk te verdelgen, van het welke zy zig niet schroomen in 't

„ openbaar te beroemen, waar toe ook al eenige opstelling ver-
 „ vaardigt wierden, die afgekondigt zouden zyn, had de laaft
 „ bepaalde Ryks-dag deffels voorgenomen oogmerk, waar
 „ door de overgeblevene Protestantse Kerken in Polen en Lit-
 „ thauwen eens klaps zouden zyn verwoeft, mogen beryken,
 „ de Constitutie van Koninkryk Polen, en voornamelyk de *Pacta*
 „ *Conventa*, of de *Capitulatie*, 't welk de Republyk met haar Ko-
 „ ningen by derfelfen verkiefing, ingaan, en voornaamentlyk
 „ deefe die door den tegenwoordigen Koning met solemneelen
 „ Eede, aangaande de bescherming der Dissidenten bevestigt
 „ is, bestaan waarlyk in zo kragtige en tot haren voordeel bon-
 „ dige termen, dat ten dien opzichte niets meer begeert kon wer-
 „ den; maar daar is in het allerminst geen agt op gegeven, want
 „ het Hof van den Koning van Poolen geeft, door onverant-
 „ woordelyke oog-luyking, aan de Roomsche geestelykheit in
 „ Poolen zodanig den ruymen toom in haar voorgenomen ver-
 „ volginge der Protestanten, dat by aldien het God Almagtig
 „ door Extraordinaire middelen en wege niet verhinderde, zo
 „ zou'er niets anders kunnen verwacht werden, als het verlies van
 „ alle de Protestantse Kerken, die in Polen en Litthauwen
 „ nog overig zyn: in 't kort, dese zaak is zo ver gekomen, dat
 „ het voor de Protestantse Mogentheden en in 't besonder voor
 „ uwe Majesteit, (die zo veel Glorieuse blyken van uwe onver-
 „ moeide sorg voor de behoudenis van Gods Kerk gegeven heeft)
 „ onmogelyk is, die verdrukkingen langer te kunnen aansien,
 „ zonder met de allerdiepste medelyden bewogen en aangemoed-
 „ igt te werden, om door een Godvrugtige en Edelmoedige on-
 „ dernemingde verdrukke en onnosele by te staan en te bescher-
 „ men: wat my belangt, ik ben gereet en willig, ja van Conscien-
 „ tie wegen verbonden, uwe Majesteit getrouwen bystand te
 „ doen in alles dat gy tot dien eynde best en noodig zult komen te
 „ oordeelen, waar toe ik het uysterste van myne magt gebruyken
 „ zal. Ik heb insgelyks een Brief aan zyn Poolse Majesteit, ten
 „ behoeve van de Stad Thorn, geschreven, waar van ik de Copy
 „ uwe Majesteit hierby ingeslooten, toezende; maar door dien
 „ ik my verbeelde dat myn voorspraak zonder van uwe Majesteit
 „ onder-

„ ondersteunt en gefecundeert te werden, niet kragtig genoeg
„ zal zyn om de groote elende van die Stad, en waarmede al
„ de Protestanten in Poolen en Litthauwen gedreygt werden,
„ af te wenden, laat ik het aan uwe Majesteys wysheit over,
„ of het niet raadzaam zoude weesen een Expres Minister na
„ Polen te zenden, en meer andere bequame middelen tot behoe-
„ ve van die troostloose menschen in 't werk te stellen : Ik heb
„ alreeds aan myn Afgezant in Poolen order gesonden om in die
„ zaak met uwe Majesteys Ministers aldaar een lyn te trekken,
„ om in vervolg het vergieten van zo veel onschuldige Christen-
„ bloed af te keeren, en de Stad by haare gesteltheit, Privile-
„ gien, en Vryheden te bewaaren, en ook iets tot beveyliging
„ der andere Protestanten in Poolen en Litthauwen te beramen.
„ Uwe Majesteit als Guarandeur zynde van het Olivase Vree-
„ dens Tractaat, is in allen deelen verbonden, zig op een by-
„ sondere wys de Stad Thorn, en de behoudenis van hare Reg-
„ ten en Vryheden, aan te trekken, en wil gants niet twyffelen
„ of uwe Majesteit zal hier toe Edelmoedelyk resolveeren, en
„ al doen wat in deze zaak zal werden vereyft.

Ik blyf. En.

Berlyn den
2 December
1724.

Was geteekent

FREDERIK WILHELM REX.

De Koning heeft ter selver tyd ook dergelyke brieven aan haar Deensche en Sweedse Majesteiten geschreven, byna van de zelve inhoud, uytgenomen dat in den brief aan den Koning van Denemarken, het laatste afdeeling was uytgelaaten, en dat de zelve afdeeling in den brief aan den Koning van Zweeden het woord van Contracteerende party, in stede van het woord Guarandeur had : Zyn Brittannise Majesteit die zyn Tytel, van Beschermmer des Geloofs, aanmerkt, als een der kostelyksten Juweelen die zyn Koninglyke Kroon verciere, en die gestaandig wagt houd, niet alleen voor de welvaart van zyn Onderdaanen t'huys, maar voor het wel zyn van 't gantze Pro-

testantendom buyten 's lands, is met de begeertens van zyn Pruyffite Majesteit reeds overeen gekomen, en een brief aan den Koning van Poolen over dese wigtige zaak geschreven hebbende, sond hy die aan den Heer *Finch*, (zyn Envoye Extraordinaris by de Ryks-Vergadering tot Regensburg) met order, om den selven ten eersten in handen van den Koning van Poolen zelfs over te geven; deze brief die zonder twyffel in de kragtigste termen zal zyn geschreven, kan niet publyk worden gemaakt voor dat men de tyding van desselfs overlevering zal bekomen hebben. Ondertussen zal het niet ongevoeglyk wezen aan myne landslieden bekend te maken, dat zyn Brittannise Majesteit in dese zaak te werk gaat, niet alleen als Keurvorst van Brunswyk-Lunenburg, maar veel eer als Koning van Groot-Brittannien, en in die qualiteit als Guarandeur van het Olivase Vreedens Tractaat, uyt kragt van een Verdrag door Koning Karel de tweede, een wynig tyds na zyn herstelling met den Grootten *Frederik Wilhelm, Marquis* en Keurvorst van Brandenburg, geslooten, waar by deese twee Vorsten wederzyds de garantie van al der selven respectieve Tractaten en Alliantien hebben op zig genomen, onder het welke de Olivase Vreede in het besonder vermeld was: waar omtrent wy moogen in agt nemen, dat niet tegenstaande al de mislagen, in het welke Koning Karel de tweede, door overtreedinge van een Paaps Cabal, gebragt was, hy egter (zo dra hy herstelt was) het oordeelde regt te zyn, en best met zyn belang over een te komen, van zig zelfs aan het hoofd van al de Protestantse magten in Europa te stellen; en, maar met eenige verandering, de wyze maatregels van *Olivier Cromwel*, ten behoeve van de Vreede in 't Noorden, na te volgen. Hier moeten wy ook aanmerken, dat zo draa als zyn Brittannise Majesteit, van het schrikkelyk Treurspel, tot Thorn uytgevoert, was geïnformeert, de zelve zyne Majesteit om vervolgens zyn regtmaatige gramschap over die Paapse wreedheit te toonen, nadrukkelyke beveelen aan de Magistraat van Hanover heeft gesonden, dat zy de Roomse Priesters die aldaar gedult waren, verpligten zouden binnen 24 uren van daar te trekken, het welk op den 20. December wierd uytgevoert. De Koning van

Dene-

Denemarken bleef ook in geen gebreeken, zyn yver voor de Protestanse zaak te toonen, en heeft tot dien eynde de volgende Brief aan den Koning van Poolen geschreeven. Waar van den inhoud aldus is luidende.

ALLERDOORLUCHTIGSTE.

„ **U** We Majesteit zal nog in versche geheugenis hebben, in
„ wat voegen ik verscheide malen, en nog onlangs in dato
„ den 14 Juny dezès loopende Jaars den selve vriendelyk, en
„ broederlyk heb te kennen gegeven, hoe zeer dat het my smart,
„ te zien, dat of schoon ik zo menigmaal voor myne Geloofs-
„ genooten, de zogenaamde *Dissidenten* in Polen en Litthauwen,
„ wegens de soo veele en ongehoorde onderdrukkingen, die zy
„ van de Roomsche Geestelyken dagelyks moeten lyden, by uwe
„ Majesteit en de Republyk geintercedeert heb, hen nochtans
„ tot nu toe niet de allerminste Justitie op hunne regtmatige be-
„ zwaarnissen geadministreert is; ja dat de tegenparty veel eer-
„ der voortgaat, de Euangelise van haar Kerken te beroven, en
„ hunne door grond-wetten van het Poolse Ryk bevestigde
„ Privilegien en Vryheden, onder allerhande ontregveerdige
„ voorwendzelen, meer en meer te verbreken, met bede, dat het
„ uwe Majesteit gelieven mogt het daar heen te dirigeeren, dat
„ de voorsz. steeds aanhoudende onderdrukkingen geweert, hun-
„ ne Kerken in veiligheid gestelt, en die welke hen zedert de
„ Olivasche Vreede ontveldigt zyn, wedergegeven wierden,
„ ende oeffening der Religie met het geene daar toe behoort,
„ aan hen vry en onverhindert gelaten; of schoon ik nu gehoopt
„ hadde, dat myn zo nadrukkelyke, vriendlyke en broederly-
„ ke intercessien voor de verdrukte *Dissidenten* het gewenschte
„ Effect zouden hebben, en dat uwe Majesteit, na desselfs
„ wereld bekende billykheid, wegens dese regtmatige bezwaar-
„ nissen der Euangelischen redres zoude hebben verschafft,
„ moet ik egter met de uysterste ontsteltenis vernemen, dat
„ aan de zyde van uwe Majesteit en de Republyk van Poo-
„ len, nog op myne voorspraak, nochte op de billikheit der
„ zake

„ zake zelf, niet alleen niet de allermifte aanschouw is ge-
 „ noomen, maar dat in tegendeel de klagten van dese om de
 „ Confcientie-vryheit smeekende *Diffidenten*, door de quel-
 „ linge der Roomsche Geestelyken van dag tot dag vermeer-
 „ deren; waar van geen luidruchtiger bewys kan bygebragt
 „ worden, als dat afgryfelyck Vonnis, door het laaste Affeffo-
 „ riaal Gericht te Warfchouw, tegen de arme Stad Thorn
 „ en deffelfs Euangelifche Inwoonders gevelt, waar by ver-
 „ fcheide confiderable perzonen, om een Tumult en eenige
 „ daar by voorgevallene excessen, door het gemeen gepeupel
 „ tegen de Jefuiten gepleegt, tot de allerwreedfte en infaam-
 „ fte doods-ffraffen zyn gecondemneert, de Stad, haar Kerk
 „ ontweldigt, haar School verwoeft, de geheele Magiftraats
 „ beftelling 't onderfte boven geworpen, en kort om, de In-
 „ woonders van alle hare duur verkrege, en door de Olivatche
 „ Vrede bevestigde Privilegien, ontzet en berooft zyn; en
 „ zulks bloot en alleen op der Jefuiten valsch aangeven, en
 „ op de vercierde Verklaringen van getuygen van dergelyke
 „ zoort als de Jefuiten, zonder aan de befchuldigten toerei-
 „ kelyke tyd te geven tot hunner verdediging, en allezins
 „ op zulk een ongehoorde fchreuwende wyze, dat weinig
 „ voorbeelden van een grooter onregtvaardigheid te vinden
 „ zyn. Ja zoo, dat het waarschynlyk is, dat de Jefuiten het
 „ voorfz. Tumult door eenige van het geringfte gepeupel ver-
 „ wekt zelf hebben aageftookt, met een uitzicht, om daar
 „ door gelegenheit te bekomen, van de Euangelifchen alle
 „ zamen op de allergruwzaamfte wyze van leven, eer en vry-
 „ heit te berooven, gelyk dan ook de haatdragendheit der
 „ Roomsche Geestelyken zoo ver gegaan is, dat, indien God
 „ gene andere wege en middelen geeft, het binnen korten
 „ tyd met de Euangelifche Godsdienst in gansch Polen en Lit-
 „ thauen ten einde zal zyn: of schoon voor de Vryheden
 „ en Voorregten der voorfz. *Diffidenten*, zoo by de fundamen-
 „ tele Wetten van het Poolfche Ryk, als ook by de verkie-
 „ fings Conditien, van Koning tot Koning, en door uwe
 „ Majesteit zelf door de allerdierfte eeden zoo plegtig beswo-
 „ ren

ren, zo volkomen geforgt is; Uwe Majesteit kan verze-
kert zyn, dat ik alle deze tegen myne arme Geloofsgenooten
ondernome wreedheden en vervolgingen, niet dan met de
uytterste mededogentheit kan aanzien, dog ik flaa in die
hoop en vertrouwen, dat Uwe Majesteit de rechtmatige
en op de hoogste billykheit steunende Voorrechten, en zeer
beklagelyken toestand van deze ongelukkige Stad, wel zal
willen ter harten nemen, de onrechtvaardige Sententie van
het Assessoriaal Gerecht te Warsouw te niet doen, en een
onpartydige Vierschaar, uit recht ervare vreedlievende Man-
nen van de beide Religien aanstellen, om deze zaak te on-
derzoeken en te besliffen: dit doende, zal Uwe Majesteit
Gode, die geen behagen aan het vergieten van het bloed van
zoo veel onschuldige menschen hebben kan, en die het heer-
schen over de gewetens Hem zelve alleen heeft voorbe-
houden, een aangenamen dienst bewyzen, en te gelyk ver-
hinderen, dat Uwe Majesteits zoo onwrikbaar gevefte roem,
door het ombrengen van zoo veele deegelyke rechtschape
Mannen, en door het ten hemel om wraakichreuwend on-
schuldig bloed, bezoodelt werde: my zal Uwe Majesteit,
door myne verdrukte Geloofs-genooten te verquikken, een
zeer wezentlyke blyk van zyne vriendschap te mywaarts ge-
ven, en ik zal wederom by alle gelegenheden trachten te too-
nen, dat ik met veel aankleventheid ben, &c.

FREDERICUS IV. REX.

De Koning van Sweden wilde ook niet naalaten zyne tuf-
sen-komfte ten behoeve der Protestantse Inwoonders van Thorn,
werkstellig te maken; want zoo dra als hy van de strenge Sen-
tentie, die tegens deselve uyt was gesproken, hadde gehoord,
heeft syn Sweedsche Majesteit aan desselfs Minister tot War-
schouw bevel gegeven, voor de selve in zyn naam op de krag-
tigste wys te intercederen: De reden waarom zyne Sweedsche
Majesteit niet aan den Koning van Polen, gelyk de andere
Protestantse Potentaten gedaan hebben, geschreven heeft, is

ter oorfaake, dat de Kroon Sweden eenige Jaaren geleeden, *Stanislaus* als Koning erkend, en als noch geen formeel Tra-
 taat met Koning *Augustus* gemaakt hebbende, de tegenwoo-
 rdige Koning van Sweden, zyn Brief met geen betamelyke
 welvoegentheit, aan de laafte, als, aan zyn Poolfche Majef-
 teit &c. kon beginnen. Aan de andere zyde, was het den
 Koning van Pruyffen niet genoeg de Proteftantfe Magten op
 te wekken, maar hy zond ook ter felver tyd aan zyn Minif-
 ter tot Weenen bevel, de zaak van Thorn aan den Keyfer,
 met de levendigfte verwen af te beelden, waar op dan ook
 fyne Keyferlyke Majefteit een Cabinet-Raad hield, daar in
 men die zaak niet alleen in overweeging genomen heeft; maar
 heeft ook zyn Keyferlyke Majefteit met zyn eygen hand, een
 brief aan den Koning van Polen gefchreven, en te gelyk or-
 der gegeven, dat 'er nog een ander aan den Senaat tot War-
 fchouw; en aan het Kroons Tribunal zoude gefchreven wor-
 den, welkers inhoud behelste: „ Een fmertelyk beklag over
 „ haar over-ylenden en haaftigen handel in zoo een ernftige
 „ en gewigtige zaak, als waar in het leven en welvaart van
 „ zoo meenig mensch, en de voornaamfte uyt de Magiftraats
 „ van foo groote Stad, aangelegen lag; verder wierd haar
 „ daar in vertoont, dat zy by defe gelegenheit zig veel lie-
 „ ver zouden te binnen brengen de goedertierenheit en mild-
 „ heit van zyn Keyferlyke Majefteit, die defelve aan de Stad
 „ Hamburg betoont heeft, en dat in een zaak waar in zyn
 „ Keyferlyke Majefteit felf op het hoogfte onteert was in de
 „ Perfoon van zyn Minifter. De Brief des Keyfers en d'an-
 „ dere bovengemelde, veroorzaakte aan den Koning van Polen
 een diepen indruk, dewelke foo haaft niet van Warfchouw tot
 Dresden in Saxen was te rug gekomen, of hy fchreef een brief
 aan de Lutherfche Magiftraat tot Thorn: „ Waarin hy zyn
 „ medelyden over de ftreng Executie in haar Stad gedaan, op
 „ 't hoogfte uyt drukte, als tot het welke zyn Majefteit in
 „ geen directe manier hadde gecontribueert, maar dat hy ver-
 „ pligt was geweest, volgens de Wetten en Conftitutie van
 „ Polen, het opftel der refolutie van den algemeenen Ryks-
 dag

„ dag van het Koningryk te tekenen : behalven dat men zyn
„ Majesteit voor vast verseekert had, dat de Sententie door het
„ Assessoriaal Geregte tot Warschouw, niet naa de letter zou-
„ de werden geëxecuteert. Zyn Pruyssilche Majesteit omtrent
„ dese tyd geïnformeert zynde, dat de Jesuiten en haar Agen-
„ ten tot Thorn met haar laatste wanstallige en ongehoorde pro-
„ ceduren nog niet vergenoegt waaren; maar in haar wreede
„ vervolging voortvoeren, en geduurig arbeyden om de Protef-
„ tanten van die Stad in 't geheel uyt te roeyen, heeft uyt dien
„ hoofde een andere Brief, in nog veel kragtiger Termen als de
„ voorige, aan Poolische Majesteit na Dreden afgezonden, in-
„ houdende : „ Dat by aldien zyn Poolische Majesteit op een
„ werkelyke manier zyn Koninglyke gezag niet geliefde in
„ 't werk te stellen, om niet alleen die geweldige proceduren te
„ stremmen, maar ook aan de Protestanten tot Thorn, we-
„ gens haar geleeden onrecht, behoorlyke voldoeninge te ge-
„ ven, dat hy als dan verwagten moest dat dese zaak, door
„ de wapenen van zodanigen Potentaten, de welke in de hand-
„ having der Olivasche Vreede belang hebben, wierd herstelt
„ gesien. En in der daat, wy zien dat niet alleen de zaak van
„ Thorn, maar ook de Vervolging der Gereformeerden in de
„ Paltz, en andere plaatsen van Duytsland, de Protestantsche
„ Moogendheeden regtmatige oorzaak geeft zig eenpaarig te
„ vereenigen om de raserny des Pausdoms te wederstaan: tot dien
„ eynde zullen wy hier by voegen het volgende berigt uyt Duyts-
„ land. „ Verleeden Sondag zynde den 31 December, quam
„ in de Luherse Hoofd-Kerk tot Ratisbon, onder het plegen
„ van den Godsdienst, een Jesuits Student, die overluyd be-
„ gon te schreeuwen, *al het geen dat dese Predicant in zyn Pre-
„ dicatie voor den dag brengt, zyn maar fabeltjes en Duyvelse leu-
„ gens.* Een wynigje te vooren, hadden twee andere Disci-
„ pulen van de Jesuiten zeer baldadig eenige glazen van de
„ Kerk ingegooyt, niet tegenstaande dat de hoofd-wagt daar
„ digt by geposteert was. De Magistraat van Ratisbon is zo
„ veel te meer voor de gevolgen, die uyt diergelyke wanordre
„ komen, bevreesst, dewyle zy het niet altyd in haar magt heb-
„ ben,

ben, om de ongevallen, die daar uyt mogten ontstaan, af te keeren, en voornaamelyk als men 't zoude willen stutten als het reeds uytgebrooken en aan 't gaan is, gelyk zulks aan het doodelyke Tumult van Thorn klaar is gebleken, als mede in dat, 't welk de Studenten van de Jesuiten in dese Stad Anno 1717. gesmeed, verwekt, en door dergelyke oneerbiedige daat in de zelve Kerk uytgevoert hebben, welk oproer zoo ver was gebragt, dat de Burgers en 't Garnisoen, zynde omtrent 1200 man sterk, verplicht waren op die oproermakers vuur te geven, van welke zy'er ook verscheide gewond hebben. Men verzeekert, dat het Paltische Regiment van Sultsbach, in dienst van den Hertog van Deuxponts is overgegaan; welke, zo draa als dat Regiment in zyn Residentie Stad was ingetrokken, alle zyne Protestansche Officieren zo civiel als militair heeft afgedankt, en Rooms Catholyke in haar plaats gestelt, als die men aanmerkte, tot den Keurvorst van de Paltz beter genegen te zyn. Het welk ons meer en meer doet sien, dat die Hertog voornemens is de Protestantische Religie in zyn land uyt te roeyen; alschoon dat die de Regeering, geduurende het leven van den laaft overleeden Koning van Sweeden, uyt kragt van het Westphaalsche Vreedens-Tractaat, in handen hadden. Het is te hoopen, dat de Kroon van Vrankryk, als Middelaar, en de Keyser, die mede in de Olivasche Vreede begreepen is, zig ten minsten in dese zaak Neutraal zullen houden, en dat de Czaar van Muscovien, die mede een Guarandeur van dat Tractaat is, tot zyne onnoemelyke heldendaden ook die glorie zal voegen, van de Protestantische Moogendheden te helpen, om den inbreuk van dit Tractaat, ten opzigte van Thorn, te herstellen.

't Zy hier nu mede als 't wil, Gode komt alleen de wraak toe, en zyne Stad-houders op Aarden, als die het swaard niet te vergeefs dragen, maar Onderdanen en particuliere personen komt het niet toe Represailles te gebruyken; veel min voor die geene die buyten het Pausdom zyn, en een afgryzen van de Paapsche wreedheit hebben.

Het Treurspel, en de gepleegde moorden tot Thorn, mitsgaders de vervolgingen, die in Duytsland op nieuws beginnen,

nen, roepen over luid, en wekken alle Protestanten, van wat Benaaminge zy ook moogen zyn, op, om haare onderlinge beuselverschillen, haat, trosheyt, en onnodige twist-redenen aan kant te leggen, en zig van herten met malkander te vereenigen, om alzo de handen van de respective Oppervorsten tegens een onversoenlyken, rustloosen en magtigen vyand, te sterken, die geen ander ding beoogt als de volslaage uytroying van den Protestantsen naam.

Het bloed van de tien Martelaren tot Thorn zal niet vrugtelooos gestort zyn, by aldien het maar al de Protestanten uyt haar doodelyken slaap kan opwekken; en dat het maar hunne oogen mogt open doen, om hun algemeen gevaar te kunnen sien, en hun daar door tot een gewenschte vereeniging te brengen, die alleen haare geheele ondergang kan afkeeren.

Tot dien eynde, zo laaten de Lutherschen in Duytsland, Sweeden en Denemarken, die voor deesen meest alle de vervolging der Hugenootten in Vrankryk, met drooge oogen hebben aangesien, een broederlyk meedelyden met de so genaamde Calvinisten leeren hebben, en aan hen deselve vryheit vergunnen, die de Calvinisten aan de Lutherse toestaan. Laaten ook de Calvinisten in Zwitserland iets van hare al te nauwe gefetheit tegens de Arminische wat aflaten: Laaten de Presbyterianen van Schotland zig verdragen met de Episcopale Kerk van Engeland, om dat die meest op haar zyde is. Met een woord, laten allen Protestanten de matigheid, wysheit, en andere Christelyke deugden van de Kerk van Engeland betragten, want gelyk die het magtigste bolwerk voor de Reformatie tegens het Pausdom is, zo heeft deselve ook in alle wigtige gevallen getoont een algemeene liefdadigheid, en een moederlyk belang voor alle de verscheidene Leeden van het Protestantsche lighaam.

F I N I S.

C O P Y E

van een

B R I E F,

Geschreven uit Thorn, door iemand, die de Executie op den 7 December 1724. geschied, zelf gezien en bygewoont heeft.

Ergiftenen zyn wy hier ter plaatze aangekomen, dog wy hebben deze goede Stad reeds in haar ongeluk gevonden; want de dood was ¹ *hen* al aangezeid, en de Priesters hadden ² *des avonds* omtrent vier uren bevel gekreegen, om dese onschuldige Luiden, ter dood te bereiden. Omtrent vyf uren begoft men tegens over het Waagslagers-Huys het Schavot op te regten, en omtrent tien unren was het selve gereed. Na twaalven vergaderde zich d' *Infanterie*, endes des morgens vroeg, omtrent een quartier voor 6. wierd de Heer President *Rösner* uit zyn huys gehaald, en in het Oude Stadhuys overgebracht, alwaar hy, alle deuren bezet zynde, op de plaats van het Stadhuis, by brandende Fakkels, onthoofd wierd. Hy is tot aan zyn dood standvastig gebleven; want niettegenstaande twee Dominicaner Monniken, en twee Jesuiten hem uit zyn huys naavolgden, zoo gaf hy hun egter geen gehoor, maar bleef gestadig met de Heer *Kebler* in het Gebed volharden. Als hem de dood wierd aangezeid, gaf hy tot antwoord: *Dat, byaldien hy de Stad met zyn bloed dienen konde, hy bereid was hetzelfde te vergieten.* Zyn lighaam wierd in een Kiste geleid, en bleef op de Gerechts-plaatse een wyle staan. Tot agt uren was alles in ruste, wanneer zo wel d' *Infanterie* als *Cavallerie* mar-
cheer-

¹ *Hen*, te weteen, de Heer Burgermeester *Rösner* en andere.

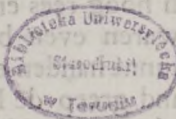
² *Des avonds*, van den 6. December 1724.

cheerde; de *Infanterie* omringde het Schavot, en de *Cavallerie* nam de vier hoofd-straten, van de Markt af, in bezettinge. Op de slag van negen uren, wierden de vyf Onschuldigen, in gezelschap van vier Priesters, op het Schavot gebragt. De vreugde en manhaftigheid dezer rechtschape Luiden is met geen penne te beschryven. Zy trokken hare Kleederen van zelve uit, en verbonden hun zelve de oogen; ja de tweede en derde lieten zich de oogen niet verbinden, maar boden, onder een vuurig Gebed, tusschen het roepen der Priesteren, hunne Hoofden den Beul blymoedig aan. De eerste was de Heer *Mohaupt*, een Koopman; de tweede was *Hertel*, een Lederbereider; de derde *Moertz*, een Schoenmaaker; de vierde *Bebner*, een Knoopemaker; en de vyfde was *Wünsch*, een Schoenmaker. De eerste was heel wel geregtet, maar d'andere vry slegter, aangezien aan geene als de eerste 't Hoofd zuiver is afgeslagen. De Jesuiten en andere Priesters stonden naast by het Stadhuis, van meening zynde, dat eenige van hen zouden Katholyk worden, en riepen by het onthalfen van de laatste, met hevigheid tot onze Geestelyken, buyten twyffel om dies wille, dewyl onze Geestelyken hen zo wel ter dood bereiden; en dat den geenen die hun Geloof verzaakten, pardon beloofd wierde. De lighamen wierden aanstonds in Kisten geleid, en bleven gezamentlyk op het Schavot staan. Deze was de Tweede Vertooninge van de Thornse Tragedie.

Naderhand gingen de Priesters weder van het Schavot naar de Hoofd-wacht, en bragten omtrent tien uren *Carnitz* den Slager, *Schultz* den Naaldemaker, *Godfried* een Timmermans-knecht, en den Heere *Haft*, een Peperkoek-backer, te voorschyn. Deze vier wierden de regter hand met de byl afgekapt, en naderhand 't hoofd afgeslagen; dog dese vier wierden rechtschappen gemarteld, voornamelyk de derde, die drimaal gekapt zynde, t'elkens weder om hoog rees en zyn Hoofd onverschrokken toereykte. Zy waren even blymoedig en getroost als de eersten, en staaken hunne handen en hoofde zonder vreeze of schroom uit. Naderhand greep de Beul het lighaam van *Carnitz* aan, ende de Beuls-knecht deelde het in vier deelen,

len, sneedt hem zyn Schamelheid uit, en floeg hem daar mede in zyn aangezicht, met het lighaam verders den spot dryvende, het welk egter in het Decreet niet belaft of uitgedrukt was; maar hy was zo dronken als een beest. Dit gedaan zynde, wierd deze gevierendeelde, nevens de drie andere, buiten de Poorte gebragt, ende op een hout-stapel tot affche verbrant. Het lighaam der Prefident wierd door tien Borgers in zyn huis gedragen, van gelyken ook de vyf eerfte, een ieder in zyn huis. Omtrent twaalf uuren was alles gedaan. Tegens half twee uuren kwamen de *Soldaten* weder by een, en wierden met twee *Compagnie Dragonders* vermeerderd. Daar na omtrent vier uuren namen de Bernardiner- en Dominicaner-Monniken de Parochie-Kerk in possessie; maar wie dezelve nog eigentlyk behouden zal, is onbekend. Nu zal, volgens het Decreet, de Katholyke Magiftraat, nog eenige Borgers laten geeffelen, en andere in een geld-boete beslaan, op dat de Stad tegenwoordig in doods-nood leggende, het laaste Olifel ontvange. De Heer Vice-Prefident *Zernich* heeft, door voorsprake van de hier zynde Papiſten, nog eenige dagen uitstel gekregen, dog men weet niet of de Commiffariffen wel magt hebben hem vry te ſpreken. *Heider*, van wie dit ongeval is voortgekomen, is van zyn Geloof afgevallen; dog evenwel, volgens het Decreet, ter dood gevonnift, maar door de Jefuiten gered en weggeholpen. Het voorverhaalde hebbe ik zelf gezien, en van anderen hooren zeggen. Het zyn Gods oordeelen, wie kan daar tegen, als het met geweld gefchied? Aan God alleen is de wrake.

E Y N D E.

EEUWIG VREEDENS

Aed 1.

(1)

E E U W I G V R E D E N S - T R A C T A A T ,

Geslooten tusschen Johan Casimier , Koning van Polen , enz. enz. enz. De Republyk van Polen , en hünne Bont-Genooten. Leopold, Roomsche Keizer , enz. enz. enz. , en Frederik Wilhelm , Keur-Vorst van Brandenburg , enz. enz. enz. , ter Eenre , en tusschen Karel Gustaef , Koning van Zweden , enz. enz. enz. , en by het afsterven zyner Zweedsche Majesteit , agtervolgt , en vol-ent , door des zelfs Erfgenaem , en Opvolger in 't Gebied. Karel Koning van Zweden , enz. enz. enz. ter andere zyde. Door bemiddeling van Lodewyk de XIV. Koning van Vrankryk , &c. &c. &c. In 't Klooster van Oli-va , den derde May , 1660.

I.

D At 'er een algemeene en geduurige Vrede , ende ware oprechte Vriendschap zy tusschen den Doorlugtigsten en magtigsten Vorst en Heer , Heer *Johan Casimir* , Koning van Polen , Grootvorst van Litthauw , &c. &c. &c. En zyne Koningkl. Majesteits Successeurs en Nazaten , Koningen van Polen , Grootvorsten van Litthauw , met het Ryck van Polen , en Grootvorstendom van Litthauw , ende hare onder hebbende

* A

Lan-

Landen en Provinciën , en der zelve Majesteits ende des Koningryks Polen Geallieerden , inzonderheid den Doorluchtigsten en Machtigsten Vorst en Heer , Heer *Leopoldus* , verkooren Roomsche Keizer , altyd vermeerder des Ryks , Koning van Duitsland , Hongariën , Bohemen , Dalmatiën , Croatiën , Sclavonien , Ertshertog van Oostenryk , &c. &c. &c. En des zelfs Majesteits Erven en Successeuren , Landen , en Landschappen , binnen of buiten het Roomsche Ryk gelegen ; Ende den Doorluchtigsten Vorst ende Heer , Heer *Fredrik Wilhem* , Markgraaf van Brandenburgh , Vorst des H. Roomschen Ryks , Keurvorst en Opper-Kamerheer , Hertogh van Maegdenburgh , Pruissen , &c. &c. &c. Ende des zelfs Doorluchtigheids Erven ende Successeuren , Provinciën en Landen , binnen of buiten het Roomsche Ryk gelegen , van de eene : Ende den Doorluchtigsten en machtigsten Vorst ende Heer , Heer *Carel* , Koning der Sweden , Gotthen , en Wenden , Grootvorst van Finland , &c. &c. &c. Ende desselvs Majesteits Successeurs ende Nazaten , Koningen van Sweden , met het Ryck Sweden , en hare onderhebbende Landen en Landschappen , binnen of buiten 't Ryck gelegen , aan d' andere zyde : Zoo dat de eene Partye voortaan de andere geen hostiliteit of vyandschap , nog bedekt , nog openbaarlyk , nog direct nog indirectelyk zal aandoen , nog elkanders vyanden onder eenigen tytul helpen of bystaan , nog met dezelve eenige accoorden , deze Vrede contrarierende maaken , nog iets tot veranderinge van elkanders staat en seekerheid , nog door haar zelve nog door andere aanvagen , nog doen aanvagen ; maar elke Partye des anders Profyt , Eer en Gemak bevorderen , ende getrouwe Nabuurschap , Vrede en Vriendschap onder malkanderen in goeder ernst oeffenen en onderhouden. Item alle Accoorden en Verbonden , die de contracterende Partyen aan wederzyden met malkanderen , of ook met andere Vorsten en Republyken geslooten hebben , in alle haar deelen , clausulen , ende articulen in volle vigeur en kragt blyven , dog zo dat tot geen prejuditie van deze tegenwoordige Vrede-Handeling en mogen strekken.

§. I. Van

§. 1. Van wederzyden zullender eeuwige vergeetenisse ende amnestie zyn van al watter tot nog toe van eenige der contrarie-partyen vyandlyk gedaan mag zyn, op wat plaats, of in wat manieren dat het is: Zoo dat nog daarom, nog om geenige andere saake of pretext, de eene partye de andere na dezen eenige hostiliteyt of vyandschap, nog onder schyn van Recht, nog feytelyk, nog zelf en zal aandoen, nog door de zynen of anderen doen aandoen.

2. Deze generale amnestie zullen alle luyden ende elk een zonder onderscheid genieten, van wat Staat, Conditie, of Religie datze zyn, als ook alle gezelschappen die van d'eene of d'andere zyde haar by de vyanden gevoegt hebben, of onder de zelve geraakt zyn. Nog en zal dezen Oorlog niemand tot praëjuditie zyn, in zyne Rechten, Privilegien en Costumen, 't zy generaal of speciaal, die zy voor dezen Oorlog gehad hebben, zoo in 't Kerkelyke als Burgerlyke of Wereldiche; maar zullen de zelve naa des Ryke Wetten ten vollen genieten. Nog en zal tegen geen gezelschappen, nog particulieren, om zoodanigen gekozen of aangenomen vyandichap actie ingesteld mogen werden, zoo dat niemand daar over een anderen moeite zal mogen aandoen nog zelf verwyten.

3. De Steden van 't Koninglyk Pruysen, die by den Koning en het Ryk Sweden, in dezen Oorlog bezeten zyn geweest, zullen mede alle haar Rechten behouden, Vrydommen en Privilegien, die zoo voor dezen Oorlog, of in 't Kerkelyke of in 't Wereltlyke hebben genooten, behoudende de vrye exercitie van de Catholische ende Euangelische Religie in de voorzeide Steden, zodanig als die voor dezen Oorlog gepleegt is geweest: Ende zal zyn Koninglyke Majesteit van Polen haare Jurisdiction, Magistraten, Communiteiten, Burgers, Inwoonders en Onderzaten, zyne voorgaande Koninglyke genade en gunst ook voortaan bewyzen, beschermen ende bevryden, Zal haarlieden ook middel gecgeeven werden, om de gemeene Landts en particuliere Gebouwen, door den overlast des Oorlogs gedestruuert, wederom te herstellen en op te maaken: dog voor

de geene die om noodige defenfie gedeftruceert zyn, en zullenze ganfch niet gehouden zyn. Ende wat belangt het geene dat de Inwoonders van beide de Eylanden aan de Sweedsche Soldaten voor tribuit hebben moeten betalen, daar over en zal niemand eenige moeite maken, gelyk als de Inwoonders der felve Eylanden, ook niet en zullen gemolefteert werden om de tienden of andere fchattingen, die zy ten tyde des Oorlogs niet en hebben kunnen voldoen.

4. Alle ingeftelde, maar nog niet geëindigde en geëxecuteerde actien en opföekingén, tegen de geene die dezen Oorlog gedurende de vyandelyke partye hebben aangehangen, of aangénomen, of daar van befchuldigt werden, in allerley plaatsén van Polen ofte van 't Groot-Vorftendom Litthauw, of in 't Koninglyk Pruysfen en Courland woonachtig, van wat ftaat, conditie, of Religie datze zyn, ofze particuliere perfoonen, of in Regeeringe, of in Militairen of Bürgerlyken dienst, onder den Koning van Sweden zyn geweest, zullen voor altoos afgefchaft zyn en zonder executie blyven: Ende en zal na dezen tegen haar uyt dezen hoofde nooit geen onderzoek gedaan, nog actie ingefteld worden.

5. Alle goederen die gedurende dezen Oorlog, tot occasie en onder pretext van den vyand aangehangen, of gefavorifeert te hebben naa recht van confiscatie iemand, 't zy Adelyke of Gemeine Perfoonen, van eenigen ftaat, conditie, en Religie, benomen of in den Fiscus ingebracht, ofte aan anderen gegeeven zyn, 't zy gemeene Lands, ofte ook particuliere Luiden Goederen, indien 't roerende ende al geleverde Goederen zyn, zullen by de iegenwoordige bezitters blyven. Maar indien zodanige vervallene Rechten tot nog niet geëxecuteert en zyn, zullen by de oude bezitters gelaten werden, zonder datter om zulke Goederen eenige actie tegen communitieiten of particulieren gemaakt zal mogen werden. Maar de onroerende Goederen die erfelyk, in lyftocht en uyt kracht van hypotheke bezeten waren, in den Fiscus gebragt, als ook vergeven en weggefchonken zynde, 't zy alrede geleverd of niet geleverd, zullen by de oude Eygenaars blyven, doch alle actien cefferen over de
in-

inkomsten, die iemand of uyt gemeene Lands, of uyt particuliere goederen mag getrokken hebben.

III.

De Doorluchtigste en machtigste Vorst en Heer, Heer *Johan Casimir* Koning van Polen, renuncieert van nu en voortaan solemnellyk, uyt liefde tot de Vrede, ende uyt kracht van dit Instrument van Vrede, voor hem zelven, zyne Erven en Nazaten, alle pretensien op het Ryk Sweden, en Grootvorstendom van Finland, en andere onder de zelve geleghen Provincien, Landen, Heerlykheeden, Steden, Casteelen en Vestingen, 't zy nu onlangs, 't zy al van ouds aangenomen, ende op alle zyne Voor-ouders goederen, in 't Ryk Sweden en in de gezeide Provincien gelegen, zo dat hy op 't gezeide Ryk, Provincien ende Goederen, noch nu noch oyt na dezen iets en zal pretendeeren. Wat de Tytulen en Wapens belangt daar over is het accoort aldus gemaakt: Dat den Doorl. Koning van Polen, gelyk als voor dezen, alzo mede ook voortaan zyn leven lang, zo in Polen als daar buiten, by alle Vorsten en Staten, ende particulieren, de volle Tytelen, Wapens, en Zegels van 't Ryk Sweden, zonder daar mede de gezeide renunciatie in 't minste te krenken, zal gebruiken: maar deze Tytulen en Wapens en zal hy niet gebruiken in Brieven, Bullen, en andere Geschriften aan de doorluchtigste Koningen, en aan 't Ryk van Sweden, aan wederzyden in dezen onderhoudende de gewoonelyke namen van tytulen af te breken met *Et ceteras* te setten, zoo datter drie *Et cetera* naa de woorden Grootvorst van Lithauw, in den Tytul van den tegenwoordigen Doorluchtigsten Koning van Polen; en van gelyken na de woorden Grootvorst van Finland drie *Et cetera* van den Doorluchtigsten Koning van Sweden bygedaan, zullen worden: Doch het Wapen van 't Ryk Sweden, in de Zegelen van den Koning en 't Ryk Polen, aan Sweden schryvende, t' eenemaal achterlatende. Maar na de dood des jegenwoordigen Doorluchtigsten Koning van Polen en zullen zyne Successeurs ende het Ryk van Polen, op den Titul en 't Wapen van Sweden noit iets pretendeeren, maar zullen beide de Koningen en Ryken,

elk hare eygene Titulen en Wapens ten vollen voeren, en houden.

I V.

§. De Doorluchtigste Koning, Stand en Staten van 't Ryk Polen, en van 't Grootvorstendom vander Lithaw, cedeert van nu aan ten eeuwigen dage uyt kracht van deze Pacificatie, aan den Doorl. Koning van Sweden en desselfs navolgende Koningen ende aan 't Ryk, al dat gedeelte van Lyfland over den Duna gelegen, dat Sweden geduurende het bestand behouden en bezeten heeft, als ook de deelen die herwaards aanleggen, ende het Eyland Funen, in de Zee gelegen, die Sweden al mede geduurende den gezeide tyd behouden en bezeten heeft, als ook al 't Recht dat de Koningen en 't Land Polen op Esthonien en Ofilien, in wat maniere dat zy het gehad zoude mogen hebben. Ende alle den voorzeide, dragenze in volle eygendom der Koningen en des Ryks Sweden over, met allen den toebehooren te Lande en ter Zee, Steden, Slooten, Sterkten, Goederen en Inkomsten, ook Rechten, Jurisdictionen, Regalien en Superioriteiten, zoo in 't Kerckelyke als in 't Burgerlyke, geene altoos uytgezondert: Ontslaande de Staten ende Onderzaten in 't voorzeide Lyfland, en deszelfs opgetelde gedeelten van alle verbintenisse van gehoorzaamheid en getrouwigheid aan den Koning en 't Ryk van Polen, zonder oyt iets meer op de zelvige, ende op het voorzeide Lyfland, ende de toebehoorten van dien, te zullen pretenderen: En dat de Doorluchtigste Koningen en 't Ryk Sweden, haare Landpalen ook aan dees zyde der Duna in Courland en Semigalen, niet verder dan tot nog toe geschied is, uyt en zullen strekken, of servituten van de Onderzaten des Doorluchtigsten Hartogs van Courland eyschen, of eenig Recht, 't zy van houthakken of van iet anders in Courland of Semigalen pretenderen. Zullen ook van beiden de partyen Commissarisen gesteld worden, om de Landpalen te scheiden en vast te stellen, welke Commissie binnen vier weken na de onderteekeinge van dit Tractaat zyn aanvang zal neemen, ende in twee weken afgehandelt werden.

2. Wat

2. Wat aangaat de Catholische Religie, en de oeffeninge van dien in het Sweedsche gedeelte van Lyfland, zullen alle de Lyflandsche Inwoonders en Onderzaten, de gezeide Religie toegedaan zynde, onbekommert hare vryheid van Conscientie, Religie en devotie behouden, ende die in hare huysen, zonder eenige inquisitie of bestraffinge, in 't heimelyk gebruiken

3. De Provinciale Titulen, zoo Geestelyke als Wereldlyke, van Raads en Ridders-perfoonen, zullen in 't Sweesch Lyflant by de jegenwoordige Possesseuren, haar leven lang, dog zonder eenigen inkomsten of andere Pretensien blyven: Zonder dat daar uyt ook eenige prejuditie ontstaa tegen 't Recht van de H. Koninglyke Majesteit, en van 't Ryk Sweden over het gezeide Sweeds Lyfland, nog dat daar uyt ondertusschen eenige pretensie voor 't Ryk Polen, of voor 't Grootvorstendom Litthauw, oyt moge spruiten.

4. Alle Oordeelen en Vonnissen op iemands aanhouden uytgesproken, zo 't maar niet en is geweest tegen onwillige ofte absenten: Als ook alle Contracten en transactien in die plaatsen die Sweden gedurende dezen Oorlog gehouden heeft, voor 't Gerechte of buiten 't Gerecht aangegaan, zoo ze maar den gemeynen staat, die voor den Oorlog was, en deze jegenwoordige Vredehandeling niet contrarieren, zullen even zoo vast blyven als of geen verandering van Regeeringe of Magistraaten geschied en ware, behoudens de Appellen ende Revisien in die saken, in de welke die gezeide remedien tot nog toe niet gebruikt en zyn geweest, ende niet overgegaan zyn in *rem judicatum*. Ook en zullen de Sententien en Vonnissen die tot Riga tegen de ongewillige of ongehoorsaame Inwoonders en Onderdanen van 't Grootvorstendom Litthauw, item van Courland en Semigalen, insgelyks mede die by de Magistraten van 't Grootvorstendom Litthauw en Courland, tegen de Onderzaten van het Sweeds Lyfland, omtrent den tyd des Oorlogs geveld zyn, gansch geen macht of kracht in het toekomende hebben.

Het Zuyder gedeelte van Lyfland, het welk voor dezen, en gedurende deze Oorlogen, ende ten tyde van 't Bestand onder 't gebied van 't Ryk Polen en Grootvorstendom van Litthauw geweest is, namelyk Duneburg, Rositen, Lutzen, Marienhuizen, item alle Plaatzten, die by Commissarisen van wederzyden daar toe te stellen bevonden zullen werden, gedurende het bestand in de Poolsehe possessie geweest te zyn, met al haar toebehooren, Jurisdictien, Steden, Dorpen, vruchten, inkomsten, tollen, rechten, direct en profytelyke eygendom, zullen in de possessie van de Doorluchtigste Koningen, en 't Ryk Polen, en 't Grootvorstendom Litthauw blyven, noch en zullen de Doorluchtigste Koningen en 't Ryk Sweden op dat deel van Lyfland, als verscheiden zynde van het andere, nog op het Hertogdom van Courland en Semigalen, en het Piltische gebied, 't zy van wegen 't Noorder Eyland, 't zy onder eenig ander pretext, noyt eenig recht pretendeeren of mogen pretendeeren. Ende dewyl de Grootvorst van Moscovien nu niet alleen het gezeide Poolsch Lyfland, maar ook een deel van 't Sweedsche, met geweld ingenomen heeft en bezittende is, zo is geaccordeert, zo den Staat van Polen t'eenigen tyd iet van het Sweeds Lyfland van de Moscoviters, of gewapender hand, of by Tractaten of anders wederom bekomt, dat die gehouden zal zyn het zelve in 't geheel van zelfs en gewillig, zonder vergoedinge van Oorlogskosten den Sweden te restitueren. In gelyker manieren zal mede het Ryk Sweden, zo het t'eenigen tyde van de Moscoviters iets van 't Poolsehe Lyfland wederom bekomt, of gewapender hand, of by Tractaten of anders, gehouden zyn het zelve in 't geheel van zelfs en gewillig zonder vergoedinge van Oorlogskosten aan Polen en 't Grootvorstendom Litthauw te restitueren.

2. De Tytulen en Wapens van Lyfland, zullen de Heilige Koninglyke Majesteit van Polen, en van 't Grootvorstendom Lyfland, als ook de Heilige Koninglyke Majesteit van Sweden, ende deszelfs Successeurs, Koningen van Sweden, ten opzicht van 't Noorder-Lyfland beiderzyds even gelyk voeren, onder den Tytul van Hertogdom.

3. Zoo

3. Zoo het gevalt datter na dezen eenige geschillen aangaande de Landtpalen , ofte ook over andere zaken komen te reifen tusschen het Ryk Polen , 't Grootvorstendom Littauw , het Poolsch Lyfland , Courland , en Semigalen , van d'eene zyde : Ende het Ryk Sweden en desselfs onderhoorige Provincien , en voornamelyk het Sweeds Lyfland , aan d'andere zyde : Die zullen in 't vriendelyke , door de Commissarissen van wederzyden over de Landscheidingen van Lyfland te stellen , geslecht werden . Ende zo daar eenige geringe questien ontstaan , tusschen de Inwoonders en Onderzaten van beide de zyden , die onder de contenderende partyen in 't minnelyke niet kunnen bygeleid werden , zal elke parthye tot zyn competente Vierschaare gerenvoyeert , ende aldaar zonder uytstel recht gedaan werden .

4. Alle de Onderzaten van 't Grootvorstendom Litthauw , Samogitien , Courland , en Poolsch Lyfland , die geduurende dezen laatsten Oorlog weg gelooopen zynde in het Sweeds Lyfland gevonden werden , zullen zonder enig Proces van Rechten aan hare voorige Heeren wederom werden gegeven , met alle de meubilen die daar gevonden kunnen werden , die een vluchteling mede genomen , ende niet by zynen nieuwen Heer gewonnen heeft . 't Welk van gelyken mede nagekomen zal werden , zoo daar eenige vluchtelingen van de Onderzaten van 't Sweeds Lyfland in 't Grootvorstendom Litthauw , Courland en Poolsch Lyfland gevonden werden . Zoo daar ook eenige weggebracht of vervoert , en noch overig zyn , die zullen al mede elk zyn eygen Heer zonder enig gerechtigt Proces wederom gegeven werden .

VI.

Den Doorluchtigsten Hertog van Courland en Semigalen in Lyfland zal met zyne Doorluchtige Hertoginne , en Vorstelyk geslacht , ende zyn geheel Hof ende Huisgezin , zonder enig uytstel binnen *ses* weken na den *vyfden* April Nieuwe Styl , binnen Riga gesteld , ende daar na in *veertien* dagen , behoorlyk na eysch van zyn qualiteyt , als dit jegenwoordig Tractaat onder teikent is , op de Grenzen van Semigalen gebracht worden , ende

de alle zyne en der zyner niet vervreemde Meubilen , waar ze genoomen, of zoo ze te Riga bewaart zyn, ook alle zoo gemeene Landts als particuliere schriftelyke Documenten, ter goeder trouwe overgelevert ende te Mittauw wederom gebragt werden. Doch voor zyn volle uytlatinge ende herftellinge zal hy met een byzonder folemneel gefchrift verfekering geven van niets tegen de H. Koninglyke Majesteit en 't Ryk Sweden te offenfieren of te wreken, behoudens nochtans aan de Koningen en 't Ryk van Polen zyn fchuldige gehoorzaamheid en trouwe.

VII.

1. De Doorluchtigfte Koning en 't Ryk van Sweden reftitueert aan den Doorluchtigften Koning en Staet van Polen Marienburg, Elbingen met hare Forten, ende de andere plaetsen in Pruyffen, met Sweedsche guarnifoenen bezet: En zal Marienburg met het Slot en haare fterkten, als ook Stuma, binnen *acht* dagen na de onderteikening van dit Tractaat, als de provifionele Ratificatie van deze handeling des Doorluchtigften Koning van Polen, den Hooghgebooren Heer Mediateur ter hand gefield zal zyn, ontruymt, en het Sweeds guarnifoen daar uyt naa Elbingen gebracht werden. Ende Elbingen zal met zyn Forten, als dit Tractaat met volle ratificatie des Doorluchtigen Konings van Polen bevestigd is, en door de Landts gevolmachtigde Gedeputeerdens tot het fluyten van 't accoord geratificeert, in *vier* dagen na de verwisseling der ratificatien zonder tegenspreken geruymt, ende in handen des Doorluchtigen Konings van Polen, en zyne Commiffarifen geleverd werden. Ook zal Bauske, als mede de andere plaetsen, die in Courland onder het Sweeds geweld mogen zyn, binnen acht dagen, na dat de tydinge van het onderschryven des jegenwoordigen Tractaats, die door de gezamentlyke Trompetters van beide de partyen gebragt zal werden, tot de Generaal van 't Leger in Lyfland, of in zyn absentie tot zyn Lieutenant gekomen zal zyn, van de Sweedsche guarnifoenen ontbloot werden.

2. De vervoering der Sweedsche Soldaten, te zamen met grover en minder Geschut, als ook met haar Bagagie, zal na 't accoord hier getroffen, van Elbing afgedaan werden in diverse
rey-

reizen, nochtans binnen de bestemden tyd van de verwisseling der ratificatien, en van de ontruiming van Elbingen, mits haar gevende een vryen en onverhinderden tocht door de Have na de Pillawfsche Haven, en van daar naa haar eygene Schepen, daar de Soldaten in zullen gaan, en na de Sweedsche Landen weg trekken. En zal het gemelde Krygsvolk tot haar vertrek gelegd worden op Schepen van Elbingen, en zo die niet genoeg en zyn, ook op schepen van andere naaftgelegene Jurisdictien, zonder eenig geld voor de vracht te betalen. Den Oversten van het Sweedsche Krygsvolk, zal ook met den Oversten van 't Keurvorstelyk Volk, of met deszelfs Luytenant, accorderen aangaande hoe zy door de gezeide Haven van Pillaw passeren zullen, ende zal zulk een vervoeringe geschieden zonder eenige schade of nadeel der Onderzaten in Pruyssen, zoo het Poolfsche als Keurvorstelyke. By aldien dat het Krygsvolk om het perikul van den Oorlog zich op de Zee niet en durft begeven, zal haar een vryen doortocht te Lande gegeven moeten werden, mits dat ze niemand en beschadigen, om door den kortsten weg in de naaftgelegene Landen van het Sweedsch gebied te komen, zonder de Inwoonders van het Poolsch of Brandenburgs gebied eenigfints te beschadigen, onder het geleid der Commissarisen der Doorluchtigste Heeren des Konings van Polen, en des Keurvorsts van Brandenburgh: Ende zal by de Oversten aan den geenen die beschadigt of verongelykt zyn ter goeder trouwe zonder uytstel goed recht gedaan werden.

3. Zoo daar eenige of weinige of veele waren, dien het niet aan en stond in de Steden van Pruyssen, die te ruimen zyn of onder 't gebied der zelve te blyven, maar elders henen te verhuisen, dien zal 't geoorloft zyn in *drie* jaren tyds haar goed te verkopen, te verhuuren, of anderzints na haar goetdunken te beschikken, zonder haar eenig belet te doen of last op te leggen onder eenigh pretext, behoudens de oude Rechten en Privilegien der Steden.

VIII.

Al watter in Polen ende in 't Grootvorstendom Littauw en de geannexeerde Provincien, en onder de zelve in Courland,

in dezen Oorlog aan den Doorluchtigsten Koning en 't Ryk Sweden ende der zelve Oversten en Luitenant , of van particuliere perfoonen of van gezelschappen Heyrlegers en provincien door Oorlogs nooddwang of anders gegeven is, wat tytel dat het mag dragen , 't zy van verzegelde Heeren gefchriften, obligatien, brieven, instrumenten, of publycke acten gegeven is, zal aan den Doorluchtigsten Koning en 't Ryk van Polen ende den Hertog van Courland nevens de verwisseling der ratificatien ter goeder trouwe authentycq, indien het noch in wezen is, overgelevert werden. Maar indien het by Schipbreuk of ander ongeval vergaan is, zo werden van nu aan alle zoodanige particuliere en publyke schriften ende Acten gecasseert, te niet gedaan ende uytgeroeit, ende verklaard in de alderbeste forme, dat de Koningen ende het Ryk van Sweden uyt kracht van dien over geen Provincien, Heyrlegers, Ambachten, noch particuliere perfoonen in Polen, en in 't Grootvorstendom Litthauw, en der zelve aan of onderhoorige Landen, ende in 't byzonder ook in Courland en in 't gebied van Pilt geenig regt en willen noch kunnen pretendeeren.

IX.

Zullen ook van wegen de Sweden gerestitueert werden alle de oude papieren, publyke acten, Militaire, Burgerlyke en Kerkelyke, als mede de Koninglyke Bibliotheque, die uyt het Ryk Polen en Grootvorstendom Litthauw weg gevoert is, zo veel als die Boeken te bekomen zyn, ende dat binnen den tyd van de verwisseling der ratificatien, of ten uystersten binnen drie maanden na de zelve.

X.

Alle de Obligatien ende erkenenissen, die door de Sweden den Doorluchtigsten Hertogh van Courland en Semigalen, of deszelve Landen of des Piltischen gebieds inwoonderen, of wederom aan d'ander zyde door de Polen de Sweden afgeperst zyn, werden heel ende al gecasseert ende voor nul en van geender waarde verklaard.

De

XI.

De schulden by de Onderzaten en Inwoonders van beide de partyen door de Krygs-Overiten en Officiëren gemaakt, zullen aan wederzyden ter goeder trouwe betaald werden: maar de Obligatiën ende erkentenisfen die in dezen laarften Oorlog van wederzyden afgeperft zyn, werden heel ende al gecafféert, ende voor nul en van geender waarden verklaard.

XII.

Goederen die te bewaren gegeven zyn en andere meubelen noch niet geconfifqueert, zullen alwaar ze gevonden mogen werden ter goeder trouwe aan hare eygene Meesters gerestitueert werden. Maar niemand en zal gehouden zyn wederom uyt te keren, 't geene dat den Fiscus toegewezen ende al uytgegeeven is.

XIII.

Alle de groote en kleine stukken gefchuts in Polen, Grootvorftendom Littauw, Pruyffen, Courland en andere geannexeerde Provincien by de Sweden genomen, 't zy datfe het gemeene Land of particuliere luyden, of eenige Steden toebehooren, bevonden zynde in eenige plaatfen die geruymt moeten werden, zullen daar 't eenemaal laten blyven. Maar die uyt Sweden in Polen gebracht zyn, of inder Lithauw, of in Pruyffen, of in Courland, die zal het de Sweden vry staan zonder eenige pretensie met haar weg te nemen. Sal ook in defen het Tractaat van 't overgeven van Thorn voldaan werden, aangaande het gene daar noch aan fchort.

XIV.

1. Alle die aan wederzyden onder de Polen, Lithauwers en Sweden in eenige plaatfen gevangen zyn, van allerley conditie en staat, zullen zonder eenigen prys te betalen, ten zy dat zy voor 't maken van dit Tractaat anders veraccordeert zyn, onflagen ende in haar voorige vryheid hersteld werden, doch mits dat de Officiërs hare mondkosten, ende de schulden by haar in hare gevangenisse gemaakt, betalen. Vorders behoren ook onder de gevangens gerekent, en van wederzyden hersteld te werden, die haar onwillig in dienst van hare weder-partye hebben laten aannemen, ende alle de bovengezeyde, die in Polen en in 't Grootvorftendom Littauw, 't Koninglyk Pruyffen, beide de Lyflanden, of Courland gehouden werden, zullen binnen drie maanden in haar vrydom hersteld zyn. En 't geene hier vooren van geaccordeerd Rantzoen gezeid is, zal alleenlyk plaats grypen in de grooter Officiëren, als Generaels, Colonellen, Colonels Luytenanten, en Capiteynen.

2. De H. Koninglyke Majesteyt, met het Ryk Polen, en 't Grootvorftendom Lithauw, hebben om deze eeuwige Vrede te bevorderen, goed gevonden by den Cham ende Hordas van de Tarters haar authori-

teyt en devoir t'interponeren, op dat de Sweedsche gevangenis in Tartariën binnen *ses* maanden van nu af zonder rantzoen mogen ontslagen werden: en zullen de ontslagene door 't Ryk Polen en 't Grootvorstendom Litthauw, en der zelve geannexeerde Provincien, vry en vrangk henen trekken, en met goede bejegeningen na de Provincien, en Landen van 't Sweeds gebied voort geholpen werden.

X V.

1. De oude Commerciën zullen vry en onverhindert zyn tusschen beide de Ryken van Polen, met het Grootvorstendom Littauw, ende van Sweden, met hare onderhoorige Provincien, Onderzaten en Inwoonders, zoo te water als te Lande, ende gaan en blyven op den ouden voet, alffe ten tyde van 't bestand waren. Voornamelyk zal den handel der Commerciën voor de Inwoonders en Onderzaten van 't Ryk Polen, en 't Grootvorstendom Litthauw en 't Poolische Lyfland, en Courland en Semigalen, met de Inwoonders en Onderzaten van 't Sweedsche Lyfland, vry zyn in 't afvoeren der Koopwaaren door de Rivier Duna en Buldera. En wederom zal voor de Onderzaten en Inwoonders van 't Ryk Sweeden, en van Sweedsche Lyfland, den handel der Commerciën vry zyn door de zelve Rivieren met de Onderzaten en Inwoonders van Polen, Litthauw, Poolisch Lyfland, en Courland en Semigalen. Ende met de Tollen en Licenten op de Rivieren Duna en Buldera, als mede op de Zee en op 't Land, in Lyfland zal men aan beide de zyden voortaan blyven by den selven voet, ende alleen op de zelve plaatsen, als het daar mede ten tyde van 't Bestand en voor dezen laatsten Oorlog geweest is.

2. De Inwoonders van Groot Polen, van wat conditie datse zyn, hare Commerciën te lande of te water dryvende en zullen te Statyn met generley nieuwe Tollen of Licenten beswaart werden.

3. Ook zullen Dantzick en andere Steden van Pruyssen in 't Ryk van Sweden en andere onderhoorige Provincien, die eygene vrydom van Commerciën en Tollen genieten, diefe voor dezen laatsten Oorlog genoten hebben.

X VI.

De Heer Graaf *Koningsmark* Veldt-Maarschalk van Sweden, zal zonder eenig uytstel, binnen den tyd van *ses* weeken van den *vyfden* dag van April nieuwen styl af, tot Dantzich in behoorlyke maniere gesteld werden, daar na binnen *veertien* dagen, als dit jegenwoordig Tractaat onderschreeven zal zyn, uytgelost werden: doch voor zyn volkomen restitutie zal hy met een byzonder solemneel geschrift en renversale verseekering doen van niets te offenseren, noch tegen de Heilige Koninglyke Majesteyt, en 't Ryk Polen, en byzonderlyk tegen de Stad Dantzich te wreken, behoudens nochtans aan de Koningen en 't Ryk van Sweden zyn schuldige gehoorzaamheid en trouwe bewyze. Den

XVII.

Den Doorluchtigsten Koning en Staat van Polen, zullen op de Doorluchtigste Vorstinne *Anna Maria*, eenige Dochter van den overleden Doorluchtigsten Hertog *Janusio Radzevil*, Palatin van Vilna, Opperste Veld-overste der Heyrlegers van het Grootvorstendom Litthauw, uyt kracht van de generale amnestie, die door dit Contract elk eenen verskert word, behoorlyk acht en consideratie nemen, op dat haar voldaan, werde in de criffnisse van haar Vaderlyke en Moederlyke goederen na behooren.

XVIII.

De lichamen der Veld-oversten en andere Officieren, die ofte in Polen ofte in Pruysen als noch onbegraven, ende op eenige plaatzen bewaart zyn, zullen wederom gegeven en geleverd werden aan den generen die last zullen hebben de selve te halen. Maar die zo in den voorgaanden, als ook in dezen laatsten Oorlog in de Kerken te Elbingen, te Marienburgh, en op andere plaatzen van Pruysen en Polen begraven zyn, zullen ongeroert blyven, en haar graven ongeschend in eere gehouden werden.

XIX.

Belangende het verfoek van de Heer van Croy, aangaande zyne inschulden by den Staat van Polen, is veraccordeert, dat de selve op den naaften Generalen Ryksdag zyn Recht zal doen blyken met de origineele Obligatiën voort te brengen, en dat behoorlyk op zyn zaake gelet zal werden, behoudens ook het recht dat den Doorluchtigsten Hertog van Courland op de gezeide geld-fommen mogelyk is competerende.

XX.

Aangaande den eysch van de Heeren Graven van Dona, en der zelve inschulden by den Staat van Polen, zal men nu ook na Rechten op den toekomenden Ryxdach letten, zoo veel als het geliquideert zal kunnen werden.

XXI.

Sal ook by Sweden na billikheid gelet worden op den Heer Baron *Sigismund van Goldenstern*, aangaande de Goederen, die de zelve in 't Ryk Sweden, ofte in de Landen onder Sweden behoorende pretendeert.

XXII.

1. De zelvige vrede, vriendschap, amnestie, en eeuwige vergetenisfe van al het gepasseerde sal met de zelve clausulen en verbintenissen, die in dezen instrumenten begrepen zyn, mede gelden en voor altoos bevestigt zyn tusschen den Doorluchtigsten en machtigsten Vorst, en Heere, Heer *Leopoldus*, verkooren Roomschen Keizer, altoos vermeerder des Ryks, Koning van Duytsland, Hongariën, Bohemen, Dalmatiën,

CROA-

Croatien, Slavonien, Erts hertog van Oostenryk, &c. &c. &c. Den voornaamsten Geallieerden met Polen en mede-hulper in den Oorlogh, en desselfs Erfgenamen en Successeurs, zyn Ryken en onderhoorige Provincien, zo binnen als buiten het Roomsche Ryk, en der zelve Onderdanen en Inwoonderen, en den Doorluchtigsten en machtigen Vorst en Heer, Heer *Carel* Koning der Sweden, Gotthen, en Wenden, Grootvorst van Finland, &c. &c. &c. Ende desselfs Erven en Successeuren, Koningen, en 't Ryk van Sweden, en de onderhoorige Provincien, zo binnen als buiten 't Ryk van Duytsland gelegen, ende hare Onderzaten en Inwoonderen, zoo dat in eeuwige vergeting gesteld werden alle de onderlinge offensien en vyandschappen, of pretensien, die daar ontstaan mogen zyn, uyt alles watt'er of voor dezen Oorlog, of gedurende den zelve, 't zy in of buiten Polen, 't zy ter occasie van bystand aan den Doorluchtigen Koning en den Staat van Polen gedaan is, en dat geen van beide de partyen, en onder eenigen Pretext des anderens Ryken, Staten of Landen, in 't heimelyk of in 't openbaar, direct of indirectelyk, met Wapenen zal mogen aantasten, of eenigerley maniere vyandschap pleegen, maar elk des anderen profyt zal soeken, zoo dat alles tusschen beide de partyen, hare Staten en Onderzaten gants in den voorgaanden staat van Eendracht, Unie, en getrouwe correspondentie gebracht ende hersteld worde. Ende dat het niemand van wederzyds Onderdanen of Staten en Vassallen des Ryks, tot nadeel of schade en strekke, dat hy in dezen Oorlog te velde of t'huys de contrarie partye gevolgt is, maar elk een die door en alleen ter occasie van dezen Oorlog uyt zyn goed off welvaaren geraakt is, dat die zonder uytstel en zonder eenig tegenspreken, in zyn voorgigen staat, daar hy laast voor den Oorlog in geweest is, ten aanzien van Officien en onroerlyke, ja ook roerlyke goederen, zoo ze den Fiscus noch niet toegewesen ende al uitgegeven zyn, hersteld zal werden, en alles ten vollen wederom in rust genieten.

2. Ende op dat deze vrede en vriendschap op vasten fondamenten zy gegrond, zal zyn Koninglyke Majesteyt alle de plaatsen die in Pomeeren en Meckelenburg met zyne garnisoenen bezet zyn, aan den Doorluchtigen Koning en 't Ryk Sweden, en die in Holsteyn en in 't Hertogdom Sleeswyk, aan den Hertog van Holsteyn van de Gottorpische linie (dewelke met voorgaande cautie van niet te wreken, volgens het formulier daar over men hier in veraccordeert is, als in deze Vredehandeling mede begrepen van beide de partyen gehouden zal worden) volkomenlyk restitueren, met haar eigen Geschut, Magazynen, ende andere Oorlogs toerustingen, als ook allerley andere soorten van roerlyke goederen; Item aeten van Cancellarien, oude papieren ende geschreven Documenten, zo als de zelvige alle ten tyde der inneeminge ofte der overgevinge aldaar gevonden zyn geweest, ende als nog niet en zyn versfroit. Wel-

Welke ontruyminge der plaatzen , te weten in Pomeran en Meckelenburg , uytgenomen Wollin , Dam , en Grieffenhagen , zal gedaan werden binnen twee weeken , te rekenen van den dag van de verwisseling der ratificatien , op welken tyd Elbing aan Polen mede geresitueert zal werden. Maar Wollin , Dam en Grieffenhagen , als mede de plaatzen van Holsteyn , en van 't Hertogdom Sleswyk zullen binnen twee andere weeken daar aan volgende , te rekenen van den dag der voorgezeyde verwisseling , uytgeruymt werden , uyt de zelvige plaatzen , op den zelve tyd uytvoerende de garnizoenen , ende uyt de Provincie die zyn H. Koninglyke Majesteyt ende het Ryk Sweden ende de Hertogen van Meckelenburg , als ook den Hertog van Holsteyn en Sleswyk toebehooren , alle de Troupen , in zulker voegen en maniere als de Generalen van beyde de partyen ofte hare Luytenanten binnen den tyd tot de ratificatien te verwisselen bestemt , zullen over een komen.

3. Vorders zullen alle geschillen die daar over de zaken des Ryks mogen vallen , na de Wetten van 't Ryk , en van de Duytsche vrede zonder gewoel van Wapenen bygeleyd geslicht werden , en zal men aan beyde de zyden blyven by de dispositie van 't accoord van Osnabrugge en by de Constitutien van 't Ryk.

XXIII.

Insgelyks zullen zoo van wegen den Doorluchtigsten Keyzer , als van den Doorluchtigsten Koning van Sweden , alle gevangene van dezen Oorlog , van wat conditie of staat datze zyn , zonder eenigen prys of rantzoen te betalen , 't en zy dat zy zelf voor het onderteykenen van dit Tractaat anders veraccordeert zyn , binnen den tyd van drie weeken na den dag der ratificatie los gelaten , ende in hare voorgaande vryheyd , de Officiers hare montkosten en gedurende haar gevangen is gemaakte schulden betalende , hersteld worden : Sullen ook neffens de gevangene gerekent en van wederzyden hersteld werden , die tegen haar wille gedwongen zyn geweest dienst by hare vyanden aan te nemen. Ende 't gene hier nu gezeyd is van 't rantzoen te betalen , zal maar plaats hebben in hooger Officiers , als Generalen , Colonellen , Colonels Luytenanten , en Capiteynen.

XXIV.

§. 1. Daar zal ook een eeuwige Vrede , ware ende oprechte vriendschap zyn , tusschen den Doorluchtigsten en machtigsten Vorst ende Heere , Heer *Karel* Koning der Sweden , Gotthen ende Wenden , Grootvorst van Finland , &c. &c. &c. en deszelfs Erven , Successeurs en Nazaten , Koningen en 't Ryk van Sweden ; ende deszelfs Provincien , Staten en Landen , zoo binnen als buyten het Keyser-Ryk gelegen , ende den Doorluchtigsten Vorst en Heere , Heer *Frederik Wilhelm* , Markgraaf van Brandenburg , des H. Roomschen Ryks Opper-Kamerheer , ende

C

de

de Keurvorst , Hertog van Maagdenburg , Pruyssen , &c. &c. &c. Geallieerden ende mede-hulper van Polen in den Oorlog , ende deszelfs Erven en Successeuren , Provincien , Staten en Landen , binnen en buyten het Keyzer-Ryk gelegen , zoo dat de eene des anderens gemak , profyt ende eere voortaan altyd oprecht ende ernstelyk zal bevorderen .

2. Ende zullen alle de Alliancien en Verbonden , die de contracterende partyen met malkanderen , of met andere Vorsten en Republyken ten wederzyde bevestigt hebben , in alle hare deelen , clausulen ende articulen , volkomen in haar vigeur blyven , dog zoo dat deze Vredehandeling door dezelve geen prejudicie en lyde .

3. Daar zal ook aan wederzyde wezen een amnestie en eeuwige vergetenisse van al het verledene , zoo dat al 't geene tot noch toe , 't zy op wat plaats , of waarom dat het zy , of binnen of buyten het Roomsche Keyzer-Ryk , van de eene of d'andere partye , of van die onder haar macht en gebied stonden , begaan of bestaan is , zonder eenig aanzien van persoonen of zaken , onder geenig pretext , nog gerechtelyk nog feytelyk , nog direct nog indirectelyk oyt van d'eene of d'andere partye gewroken zal mogen werden : Ende dat geen van beyde nog hierom , nog om geenige andere oorzake of pretext den anderen na dezen eenige hostiliteyt of vyandschap , nog ook ten aanzien van de Ministers , Officieren , ende andere Inwoonders en Onderzaten , en der zelve staat , goederen , en rust , nog door sig zelve noch door andere , nog heymelyk nog opentlyk en zal aandoen nog aandoen laten .

4. 't En zal ook niemand van beyderzyds Onderzaten of Vassallen , van wat conditie of staat datze zyn , tot schade of prejudicie strekken , dat hy de contrarie partye in dezen Oorlog binnen of buyten gevolgt mag hebben , maar elk een die puur en alleen by occasie van dezen Oorlog uyt het zyne geraakt is , zal in den zelve staat , daar hy laast voordien Oorlog in geweest is , ten aanzien van eere , ende zyn outroerende goederen , ja ook mede ten aanzien van de roerende , zoo deze roerende goederen den Fiscus niet toegewezen en al uytgegeven of anders vervreemt zyn , zonder uytstel en zonder tegenspreken hersteld worden , en dezelve ten volle in ruste genieten . Ende zullen derhalven den Veld-Marschalk , Grave van Koningsmark , als ook de Erfgenamen des Veld-marschalks Wittenberg , de onroerende goederen , dieze onder 't gebied van den Doorluchtigsten Keurvorst op eenige plaatzen voor dezen Oorlog bezeten hebben , in zulken staat alsse nu zyn geresitueert worden , uyt kracht van deze pacificatie , dieze met zoodanigen recht houden en bezitten zullen alsze die voor den aanvang dezes Oorlogs gehouden en bezeten hebben .

XXV.

En op datter by occasie van 't gepasseerde geen nieuwe twist of tweedracht

dracht en spruyte, zoo renuncieert de Koninglyke Majesteyt van Sweden, voor sich zelven, de Koningen sijne Erven, Successeuren, ende het Ryk Sweden, uyt kracht van dit Instrument van Vrede op 't allerkrachtigste en voor altyds en onwederroepelyk de Accoorden den *zevendenden* January *zestienhondert zes en vyftig* te Koningsbergen, item den *vyftiendenden* Juny deszelven Jaars te Marienburg, dan ook den *tienenden* Novembris in 't zelve Jaar *zestien hondert zes en vyftig* te Libauw, tusschen den Doorluchtigsten Koning van Sweden laaft overleden hoogloffelyker gedagte en sijn Keurvorfstelyke Doorluchtigheyd gemaakt, als mede alle andere, in wat maniere dat het zy, of daar aan gehegt, of byzonder staande Accoorden, dezen laatsten Poolfschen Oorlog gedurende ende ten aansien van den zelve getroffen: Ende verklaart die alle en elk in 't byzonder in alle en elke clausulen, conditien, ende articulen krachteloos en nul te zyn, gelyk als hy die by dezen contrarie alle kracht en magt en vigeur t'eenemaal en voor altyd beneemt: zoo datter tegen zyn Doorluchtige Keurvorfstelyke Hoogheyd van Brandenburg, sijne Erven, Bloedverwanten, Successeuren, en Landen, waar datze gelegen zyn, ende in 't byzonder tegen 't Hertogdom Pruyssen, en Staten, en Inwoonders van dien, of tegen de Heylige Majesteyt, Successeurs, Koningen en 't Ryk van Polen, uyt de voorzeyde en aangewezen geannulleerde Accoorden en Contracten noyt of nu of na dezen, op den naam van Koning, Koningen, Erven, Successeurs, en 't Ryk Sweden, onder den tytel van succesie in Pruyssen, of van Unie, of onder eenig ander pretext ofte oorzake, yet gepretendeert of ge-eyst en kan of zal mogen werden. Derhalven alzoo de origineelen der gezeyde Accoorden en Contracten niet en hebben kunnen overgelevert worden, zoo wordense en zullen by dezen voor eens en altyd voor overgelevert, gescheurt, en tot asfchen verbrand gehouden geworden. Gelyk als ook den Doorluchtigsten Keurvorf van Brandenburg, Hertog in Pruyssen, uyt kracht van dezen instrumente des Vredes voor sich zelven, sijne Erven, en Successeuren op 't allerkrachtigste voor altyd en onwederroepelyk verklaart, niets tegen sijne Koninglyke Majesteyt, en 't Ryk van Sweden te zullen pretenderen, renoncierende sijn Keurvorfstelyke Doorluchtigheyd voor hem zelven, sijne Erven en Successeuren mits dezen en uyt kracht van dit accoord alle de nu geannulleerde accoorden en contracten, en verklaardt dezelve al te gelyk voor overgelevert, gescheurt en tot asfche verbrand, en voor dood en te niet gedaan, haar alle magt en effect geheel en al en voor altyds benemende.

XXVI.

Zyne Keurvorfstelyke Hoogheyd van Brandenburg, &c. &c. &c. zal de Koninglyke Majesteyt en 't Ryk Sweden, alle de plaatsfen die nu in dezen Oorlog in Pomeran, en in Holfteyn, en in 't Hertogdom Slees-

wyk ingenomen, en met zyn guarnizoenen bezet zyn, den Vorst en Hertog van Holsteyn en Gottorp (die op cautie van niet te wreken, na 't formulier als hier veraccordeert is beyde partyen gehouden zal worden, als in dezen mede begrepen) ten vollen restitueren, met der zelve eygene Geschutten van Oorloge, Magazynen, ende andere Krygs-rustingen, ende allerley soorten van meublen, item acten van Secretaryen, oude Brieven en geschreeven Documenten, zoo als die ten tyde van 't innemen of overgeven, aldaar gevonden, ende als nog niet verstroyt zyn. Welke ontruyminge geschieden zal, namelyk der plaats en in Pomeran, uytgenomen Wollin, Dam, en Greiffenhagen, in twee weken te rekenen van den dag der verwisseling van de ratificatie, op welken tyd Elbingen mede geresitueert sal worden. Maar Wollin, en Dam, en Greiffenhagen, zullen geruymt worden in twee andere navolgende weken na den dag der voorzeyde restitutie, ten zelve tyde uyt de gezeide plaats en uytvoerende de Soldaten van 't guarnizoen, ende uyt de Provincien die den Doorluchtigen Koning van Sweden, en den Hertog van Holsteyn toekomen, alle de troupen, in sulker maniere als tusschen de Generalen van beyde de Partyen, of der selver Luytenanten, binnen den tyd die bestelt sal werden tot de ratificatie te verwisselen, goedgevonden word. Zoo nochtans dat het niemand in de voorgemelde plaats en die de Keurvorstelyke guarnizoenen in gehad hebben, of op eenige andere maniere onder den Keurvorst of in zyn bescherminge zyn geweest, en nu te restitueeren en te ruymen zyn, nog geen particulier persoon de partye van den Keurvorst, gevolgt te hebben tot schade of naedeel en sal zoeken, nog hem ergens anders in zyne oude Rechten, Privilegien, Goederen, Leenen en Vrydommen, die hem toekomen, zonder eenige exceptie nog reserve, en sal prejudiceren.

XXVII.

De gevangenen van dezen Oorlog van allerley conditie en staet, zullen zonder enig geld of rantsoen te geven, 't en zy datse voor 't onder tekenen van dit tegenwoordig Traestaet ander accord gemaakt hadden, binnen den tyd van drie weken na den dag der ratificatie los gelaten, ende in haar voorige vryheyd gestelt werden, nochtans zo, dat de Officieren hare mondkosten en nieuwgemaakte schulden ten tyde harer gevangnisse, betalen zullen. En zullen nevens de gevangenen ook gerekent en van wederzyden gelost werden die by dwang in vyandelyken dienst zyn gekomen.

XXVIII.

De schulden die van beyderzyds Onderdanen en Inwoonders, als ook van Veld-Oversten en Krygs-Officieren ergens waar het is, gemaakt zyn, zullen van wederzyden ter goeder trouwe betaalt worden; maar al wat Obligatien ofte erkennenissen die in dezen laatsten Oorlog afgeperst zyn, worden heel en al gecasseert en verklaart van geender waarde. XXIX.

Onder de Onderzaten en Inwoonderen van zyne H. Majesteyt van Swedens, en zyn Keurvorfstelyke Brandenburgsche Hoogheys Ryk, Provincien, Staten en Heerlykheden, zoo binnen als buyten het Roomsche Ryk gelegen, zullen de oude Commerciën hersteld, en na dezen in volle vigeur onderhouden werden.

Zoo daar eenige goederen by de Onderzaten van zyn Keurv. Doorl. of by de Inwoonderen deszelfs Heerlykheden, ingenomen ende tot nog toe bezeten plaatsē, voor of onder de tyd van dezen Oorlog, te bewaren gegeven zyn, of hoe het zyn mag aldaar gebragt, die zullen zonder uytstel en zonder uytwegen te zoeken, terstont aan hare Eygenaars gerestituēert worden, 't en ware datze den Fiscus al toegewezen ende al uytgegeven zyn.

En dewyl daar tot de bestendigheyd van deze Vrede ten hoogsten aan gelegen is, datze algemeen gemaakt, item dat ten vollen bezorgt werde de veyligheyd van de Commerciën onder alle de Bondgenoten van den voorleden Oorlog, daarom, hoewel de geschillen die den Doorluchtigsten Koning en 't Ryk Sweden heeft met den Doorluchtigsten Koning van Denemarken, hier niet bequamelyk gedecideert en konden worden, en in Denemarken zelf met hoop van succes moeten worden verhandelt, zoo is des niet tegenstaande verdraagen dat de Doorluchtigste Koning van Denemarken en Noorwegen, ende deszelfs Ryken en Landen, in dit Tractaat, als de Vrede in Denemarken besloten zal zyn, begrepen moeten werden: Zoo dat al 't geene tusschen de hooggemelde Koningen van Sweden en Denemarken beraamt en besloten zal zyn, gehouden zal werden tot deze Vrede mede alzoo te behooren, als of het hier in dit Instrument specialyk in gevoegt ware, behoudende in alle deelen het Tractaat dat tusschen de beyde de gezeyde Koningen en Ryken al gesloten of nog te sluyten mag zyn.

§. 1. Alle acten van hostiliteyt zullen tusschen de contracterende partyen, zoo principale als geallieerde, en der zelve Heyrlegers ophouden, van den dag van deze gesloten en ondergeschreven Vrede te rekenen, in Pruysen zoo des Konings als Hertogs na vier, in Pomerē en Meckelenburg na twaalf, in Courland en Lyfland veertien, ende in Holsteyn en 't Hertogdom Sleeswyk twintig dagen. Op den zelve dag zullen ook op de gemelde plaatsē allerley Negotiën op den ouden voet gebragt worden, en alle Commerciën van Brieven haren vryen gang hebben.

§. 2. De Generalen van 't Guarnizoen tot Elbing in Pruysen, ende zoo de Keyserlyke als Keurvorfstelyke in Pomerē, zullen na de ontfangene intimatie van den stilstand der Wapenen, met allen ernst bezorgen, dat het onderhoud der Soldaten, tot op de finale executie van de Vrede

toe , niet meer vyandyker wyze ge-eyfcht , nog de Provincien die met hare Wapenen bezet zyn , boven hare billyke ende noodzakelyke alimentatie bezwaart en zullen worden. Ten welken eynde van de partyen Commiffariffen genoemd zullen werden , die neerftelyk moeten toefien , datter geen ongeregeltheden tegen dit accoord gepleegt werden.

XXXIII.

Ten laaftten zullen alle de Troupen ende Heyrlegers der partyen die in 't Keyzer-Ryk Oorlog voeren , na de reftitutie der plaatzen , van alle de contracterende partyen ontflagen ende afgedankt werden , nemende elk alleen zoodanig getal tot befcherminge van zyn Staat , als hy tot zyn verzekeringe nodig agt.

XXXIV.

Deze Artykelen zullen geratificeert werden by den Doorluchtigen Koning en Regeerders ende Geallieerdens van Polen aan d'eene ; Ende by den Doorluchtigen Koning van Sweden aan d'andere zyde : waar over aldus geaccordeert is.

Voor eerst zal het Instrument van deze Vrede met handen en Zegelen der Heeren Commiffariffen van beyde de partyen , als ook des Mediateurs zyn Excellentie den Heer Ambaffadeur ondertekent , ende onderlinge overgelevert en verwiffelt werden.

Ten tweden , zal den Doorluchtigen Koning van Polen dezelve Articulen terftond na 't onderteykenen en zegelen der Heeren Commiffariffen van de Poolfche zyde met een Brief van ratificatie , in forme als veraccordeert is , bevestigen , ende van nu aan verzekering doen , dat de volkomen ratificatie van dezelve zyne Koninglyke Majesteyt , in welke dit geheel instrument van de befloten Vrede geïnferceert zy , na 't Formulier by de Commiffariffen van beyde de zyden geconvenieert , ten langften binnen den tyd van drie maanden na de onderteykening , van dit instrument te rekenen , zal volgen.

Ten derden , zal den Doorluchtigen Koning van Sweden met een folemneel Instrument op zyn ende des Koningryks naam deze Articulen , met onderteykening van de Doorluchtige Mevrouw zyn Moeder , en van de Heeren Administrateurs des Sweedfchen Ryks in de geaccordeerde forme ratificeren.

Ten vierden , zullen de Heeren die by de Poolfche Republyke anno *seftien hondert negen en vyftig* , volgens refolutie van den Land-dag gedeputeert waren , uyt den name van de Republyke deze Articulen met hare onderteykening en zegelinge aprobeeren in de naafte Vergaderinge binnen drie maanden te houden.

Ten vyfden , de Brieven van Ratificatie zoo van zyn Koninglyke Majesteyt als van de gezeyde Land-dags gedeputeerde Gezanten , zullen op den naaften Landdag onder de Poolfche Ordonnantien en Wetten te Boek gefield werden.

Ten zesden , zullen deze folemnele instrumenten van Ratificatie , zoo van beyde de Doorluchtige Koningen als van de gezeyde Afgezanten der Republyke , van beyderzyds Commiffariffen , ten uytterften binnen den tyd van drie maanden na de onder-

der-

der teykeninge van dit instrument van Vrede te rekenen, by de grenzen der Landscheydingen tusschen Elbing en Marienburg van beyde de accorderende Partyen by zyn Excellentie den Heer Mediateur ontfangen, ende door den zelven ten zelven tyde in handen der Partyen verwisselt worden.

Ten zevenden, zullen de H. Keyserlyke Majesteit ende den Doorluchtigen Keurvorst van Brandenburg, hare volle approbation ten zelven tyde en plaatze mede doen overleveren.

Ten agtsten ende ten laaftten, zullen de gezeyde Instrumenten van Ratificatien der Doorluchtige Koning en Republyke en Geallieerde van Polen, met het geacordeerde voorgescreven Formulier, zoo veel als de Titulatiën en Sigilaturen en andere gerequireerde stucken aangaat, zonder eenig woord of syllabe te veranderen, gecollationeert en onderlinge verwisselt worden.

XXXV.

§. 1. Op dat deze Vrede te vasten, bestendiger, en zekerder van wederzyden mag aanwassen, ende ongechicht duuren, beloven alle de bovengemelde accorderende Partyen, zoo Principale als Geallieerde, datze deze verhandelinge en Vrede, ende alle de Articulen, Puncten en Clausulen van de zelve, Heyliglyk ende onverbreekelyk willen en behooren te houden, ende verbinden haar onderlinge aan alle kanten, op datze in 't toekomstende niet en konnen gebroken werden, tot een generale guarantie en onderlinge bescherminge en bystand: Mits dezen zoo vast als mogelyk is belovende, zoo 't geschied dat d'ene ofte eenige partyen van d'andere, of anderen te Land of ter Zee tegen deze pacificatie met Oorlog werd aangetast, dat den Aggresseur daar door van allen voor een verbreeker van deze Vrede gehouden zal worden, ende het beneficium van dezelve verliezen: Ende dat alle de accorderende Partyen onder malkanderen gehouden zullen zyn, zoo wel de eene als ook alle de andere, de verongelykte partye ten langste binnen twee maanden, na datze van de verongelykte partye verzogt zyn, dezelve gezamentlyk met de Wapenen by te staan, ende den Oorlog zoo lange tegen de Aggresseur aan te houden, dat de Vrede met toestemminge van alle de Partyen wederom herstelt zy.

2. Dog indien 't geschiede, dat de eene ofte meer Partyen van de andere swarelyk, dog zonder geweld van Wapenen quam gequelt te werden, en zal 't daarom den verongelykten niet vry staan zyn toevlucht terstond tot de Wapenen te nemen, maar eerst zal men arbeiden moeten om zulke geschillen in 't vriendelyke by te leggen, te weten dat de verongelykte, indien hy met zyn tegenpartye immediatlyk niet en kan veracordeert werden, de andere contracterende vermanen zal, en dat 'er dan een generale Commissie uyt den name van alle dezelve ingestelt werde, en gezonden op de grenzen van den verongelykten, binnen den tyd van vier maanden, om de zake tusschen de wederzyds Gedeputeerde Commissarissen Recht te onderzoeken, ende is 't mogelyk, ten langsten binnen nog vier andere maanden ten eynde te brengen.

3. Ende in gevalle zy bevinden, dat de verongelykende hertneckig is tegen de redelyke middelen die daar voorgestelt mogen werden, zal het den verongelykten dan geoorloft zyn, zyn Recht met Wapenen te vervolgen, ende als boven gesteld is, den anderen met Oorlog aan te tasten.

4. Maar indien daar eenige gedane verstooringen van een anderen met geweld ende met contrarie practyken om zyn eygen Landpalen te beschermen werden tegen

ge-

gehouden, zoodanige feyten en zullen voor geen verbreekinge der Vrede genomen werden, ende zal men het gefchil over de Landfcheydingen buyten geweld van Wapenen ter neder leggen.

XXXVI.

Ende dewyl zoo de Doorluchtigfte en magtigfte Koning ende Republyk van Polen, als de Doorluchtigfte en Magtigfte Koning van Sweden, ende de Doorluchtigfte Keurvorft van Brandenburg, tot meerder zekerheyde van deze Vredehandeling begeert hebben, dat de Doorluchtigfte en magtigfte Prins ende Heer, Heer *Lodewyk de XIV.* Alder-Christelykfte Koning van Vrankryk ende Navarre, door wiens goede devoiren deze Vrede tuffchen de voorgemelde Doorl. Koningen en Keur-Vorft van Brandenburg bevordert, ende door zyn mediatie tot een gewenscht eynde gebragt is, Cautionaris wilde wezen van deszelfs nakominge ende onderhouding tuffchen de voorgemelde Heeren: Zoo is 't, dat zyn Alder-Christelykfte Majesteyt, om haar begeerte en wensch te voldoen, ende met het zelve gemoet de gedurigheyd van deze Vrede wenshende, als hy dit geprocureert heeft, voor zig zelve en zyne Successeurs Koningen van Vrankryk belooft en verklaart, door den zeer Edelen hoogwaardigen Heer *Antoine de Lomvres* zynen Ambassadeurs, met volkomen magt tot cautie van deze garantie te verzien, dat hy het gedurig nakomen en onderhouden dezer Articulen tuffchen de bovengenoemde Vorften, op alle de beste mogelyke manieren, ook zelf met Wapenen, wanneer de vriendelyke middelen niet en zouden willen gelucken, zal maintainen. Ende zoo ymand der geener die onder deze Borgtogte begrepen zyn, die verbreekt, dat hy zyn Wapenen en magt by de verongelykte partye op deszelfs verzoek zal voegen. Om het welke een yder zekerder te doen blyken, belooft de voorzeyde Heer Ambassadeur van Vrankryk, dat hy de Ratificatie van zyn Koning, aangaande deze garantie, op den zelve tyd als de Ratificatie der Vrede verwijselt werden, inbrengen zal. 't Zal ook alle de contracterende vryftaan dezelve garantie ende Borgtogt van den Alder-Christelykften Koning aan te nemen, ende ten eynde van de volkomene approbatie, ook andere Vorften en Magten tot diergelyken devoir te noodigen ende te noemen.

XXXVII.

Zoo daar eenige Koningen, Vorften, Republyken en Staten, als Vrienden in deze Articulen by eenige van de accorderende partyen willen ingetrokken werden, dat zal de zoodanigen vryftaan, mits datze haar daar toe binnen *ses* maanden na dezen verklaren, ende dat zulks met toestemminge van alle de Partyen gefchiede.

XXXVIII.

Tot welker aller vaste zekerheyde ende kragtiger trouwe, hebben alle de Gezanten ende Commissarifen met zyn Excellentie den Doorluchtigen Heer Mediateur het jegenwoordig Instrument van Vrede, ende dit jegenwoordig exemplaar des Doorluchtigften Konings van Polen en der Republyke van Polen, ende der Doorluchtigften Keurvorfts van Brandenburg Gezanten ende Commissarifen met harer handen onderteykeningen, ende met haar Zegelen bevestigt en bekragtigt.

Datum te Olyve den *derden* dag van Mey, in 't Jaar *duyzent ses hondert en seftig*.

Plaats en naamen der Edele uytnemende Heeren Gezanten.

Pol. 8. II. 4463

